

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Právnícká fakulta

ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Diplomová práce

Autorka: PETRA ANDRESOVÁ

Vedoucí diplomové práce: doc.JUDr. JIŘÍ L.BÍLÝ, Ph.D, Eq.M

OLMOUC 2009

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.“

Chtěla bych poděkovat doc. JUDr. Jiřímu L.Bílému, Ph.D, Eq.M za vedení mé práce, Mgr. Janě Janišové, Ph.D. za cenné rady, svým rodičům a přátelům za lásku a podporu a všem, kteří mi byli při psaní mé práce jakkoliv nápomocní.

OBSAH

ÚVOD.....	6
<u>1.kapitola: INKVIZICE.....</u>	12
1.1 Obecně o inkvizici.....	12
1.2. Kacířství a jeho hnutí.....	13
1.2.1. starověké hereze.....	14
1.2.2 středověké hereze.....	15
1.3. Založení svaté inkvizice.....	19
1.4 Svaté officium.....	21
1.5 Inkviziční proces.....	22
1.5.1 struktura inkvizice.....	25
1.5.2 průběh řízení s kacíři.....	26
<u>2. kapitola:TRESTNÍ PRÁVO V ZEMÍCH KORUNY ČESKÉ.....</u>	29
2.1 Počátky českého trestního práva.....	29
2.2 Prameny trestního práva.....	31
2.2.1 nejstarší prameny práva.....	31
2.2.2 první kodifikace.....	34
2.2.3 smolné knihy.....	38
2.3 Procesní právo.....	41
2.3.1 městský proces.....	41
2.3.2 inkviziční proces.....	43
2.3.3 trestní řízení.....	44
2.3.4 tortura a výkon trestu.....	47
2.3.5 soudní soustava v době stavovské monarchie.....	51
<u>3. kapitola: FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ.....</u>	56
3.1 Kořeny a předpoklady pronásledování.....	56
3.2 Summis desiderantes affestcibus a Malleus maleficarum...	61
3.3 Čarodějnictví v jednotlivých evropských zemích.....	63
<u>4. kapitola: ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ.....</u>	74
4.1 Čarodějnické procesy před Bílou Horou.....	75
4.2 Čarodějnické procesy na Nymbursku.....	86
4.3 Zastánci čarodějnických procesů.....	89
4.4 Čarodějnické procesy po Bílé Hoře.....	90

4.4.1 jesenické procesy.....	90
4.4.2 šumpersko-losinské procesy.....	92
4.4.3 vampyrismus a další případy čarodějnických procesů....	99
ZÁVĚR.....	105
POUŽITÉ PRAMENY, LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE.....	110
ANOTACE.....	114

ÚVOD

Ve své diplomové práci se zabývám tzv. čarodějnickými procesy, jejich původem, předpoklady, příčinami a následky, se zaměřením na čarodějnické procesy v českých zemích.

Řeším zde otázku, jak je možné, že na křesťanském Západě upálili mezi 15. a 18. stoletím tisíce čarodějů a především čarodějnic. Jak se dá vysvětlit tato temná stránka evropského novověku, kdy ty největší procesy probíhaly za vrcholné renesance a humanismu, které stavěli do středu člověka, jako tvůrce a měřítko všech hodnot, ve snaze prosadit myšlenku o plném využití života a právu na poznání člověka a přírody, vracejíc se k antice, kde leží ideál humanismu. Jakto, že tzv. tmářský středověk procesy s čarodějnicemi v tomto rozsahu neznal?

Ve své práci se snažím najít odpověď na otázku, kdy se z provozování magie, která se spojena s lidstvem od nepaměti, stal jeden z nejhorších zločinů své doby a jak se v průběhu let měnil postoj vládnoucích vrstev jakož i jejich poddaných k tomuto problému. Jak se dá vysvětlit, že víra v čarodějnice se nevyhnula těm nejosvícenějším myslitelům své doby, kteří přesto pro čarodějnice žádali ty nejkrutější tresty?

Hlavním cílem mé práce je ovšem přiblížit a objasnit příčiny čarodějnických procesů v českých zemích, které ač nedosáhly evropské intenzity, tak jsou rozhodně zajímavé a ilustrují stav společnosti v 16. - 18. století. Na pozadí dochovaných smolných knih, které jsou svou autenticitou jedinečným pramenem, se budu snažit generalizovat určité typické rysy pro procesy s čarodějnicemi na našem území.

V první kapitole své práce se zaměřuji na inkvizici, jež byla předpokladem, respektive hnací silou čarodějnických procesů. Z křesťanského pohledu se věnuji problematice herezí, které ohrožovaly nově vzniklé křesťanství snahou o revizi círevních dogmat, které tvořily

jeho pilíř. Alespoň kuse a v chronologickém sledu uvádím jednotlivá hnutí. Dále se zabývám invizicí jako historickou institucí katolické církve, jejímu přerodu z biskupské instituce na papežskou, jejími jednotlivými odnožemi a faktickým fungováním. Nastíním rovněž strukturu inkvizice a nově vzniklý inkviziční proces, který měl značný vliv na procesní ulehčení čarodějnických procesů z hlediska nově uplatňovaných procesních pravidel, která spočívala zejména v okleštění procesních práv obviněných.

Považuji za nutné zdůraznit, že hony na čarodějnice byly ve většině případů právně podloženy, proti obviněným bylo vedeno řádné trestní řízení, které bylo v rámci stávajícího právního řádu zcela zákonné. Proto se ve druhé kapitole své práce věnuji trestnímu právu té doby v českých zemích, bez jehož znalosti by nebylo možno pochopit právní aspekty čarodějnických procesů. Uvedu počátky českého práva a rozeberu jednotlivé prameny práva a zakotvení zločinu čarodějnictví. Dále popíšu postupný přerod ze soukromoprávního vnímání práva na veřejnoprávní a rostoucí využívání práva jako prostředku ochrany církevní ideologie. Poté budu věnovat procesnímu právu se zaměřením na postupný přechod k inkvizičnímu procesu, s důrazem na popsání procesních odlišností zejména v přístupu k obžalovanému a jeho procesním právům a povinnostem.

Rovněž se zaměřím na městské právo, jeho odlišnosti a právní prameny, které byly podkladem pro trestání čarodějnic. Městské právo je v této souvislosti esenciální vzhledem k faktu, že příslušníků šlechtických rodů se zločin čarodějnictví z postavení obviněného netýkal. Obecně pak zmíním důležité aspekty tehdejšího práva, zejména princip stavovské personality a dělení práva na šlechtické, městské a církevní. Zvláště se budu zabývat samotným trestním řízením, rozdělením procesních rolí, dokazováním, právní způsobilostí apod. Ve zvláštní

podkapitole budu psát o právu útrpném, které mělo v čarodějnických procesech klíčovou roli, a dále o výkonu trestu a jeho druzích. Je důležité rovněž zmínit soudní soustavu a její postupnou genezi se zaměřením na královský apelační soud v Praze, jež sehrál v čarodějnických procesech důležitou úlohu.

Předtím, než rozeberu samotné procesy odehrávající se v českých zemích, věnuji třetí kapitolu své práce čarodějnictví jako fenoménu. Budu se zabývat kořeny a předpoklady čarodějnictví se stručným nástinem historického vývoje postojů k čarodějnictví a magii jako takové. Zaměřím se rovněž na tradiční představy spojené s čarodějnictvím a na vývoj těchto představ a pokusím se najít odpověď, proč byly z čarodějnictví obviňovány především ženy a od kdy docházelo k jejich systematickému pronásledování. Pokusím se vysvětlit souvislost mezi kacířstvím a čarodějnictvím a uvedu autory, jež výraznou měrou přispěli k výše zmiňovanému systematickému pronásledování. V jedné z podkapitol se budu podrobněji věnovat knize Kladivo na čarodějnice /Malleus maleficarum/ a náboženským traktátům zabývajícím se čarodějnictvím, jakož i negativnímu postoji představitelů scholastiky k čarodějnictví a vzniku a významu démonologického učení, chápajícímu čarodějnictví jako kacířskou sektu, což dalo honům na čarodějnice nový a tragičtější rozměr. Příčiny tohoto pronásledování od náboženského fanatismu, přes vliv nepříznivých klimatických podmínek a jejich důsledků na život obyvatel až po značný vliv reformace a protireformace se budu snažit ilustrovat na případech pronásledování čarodějnic v jednotlivých evropských zemích a v amerických koloniích. Současně u jednotlivých zemí uvedu zastánce a odpůrce čarodějnických procesů spolu s jejich díly.

V poslední kapitole budu moci konečně rozebrat procesy v českých zemích, budu postupovat chronologicky a

podrobněji se zaměřím na větší procesy, jež se odehrály na Nymbursku, Jesenicku, Losinsku a Šumpersku. Procesy v českých zemích rozdělím do 2 etap, na etapu před a pobělohorskou. Budu se zabývat i postupným vytlačováním procesu akuzačního procesem inkvizičním, upevňováním habsburského absolutismu, reformací a následnou protireformací spojených s náboženskou nesnášenlivostí, což považuji rovněž za jednu z příčin čarodějnických procesů v českých zemích. V šumpersko-losinských procesech se budu věnovat i jejich hlavnímu strůjci inkvizitorovi Jindřichu Františku Bobligovi z Edelstadtu, jehož prostřednictvím do procesů vstupuje element lidské krutosti a hamižnosti, která v spolu se zneužitím soudcovských pravomocí měla tragické následky nejen v oblasti ztráty lidských životů, ale i ve stagnaci a úpadku hospodářské situace. Pro úplnou autentičnost uvedu konkrétní výpovědi a doznání domnělých čarodějnic a čarodějů, tak jak jsou zapsány ve smolných knihách. Na závěr této kapitoly zmíním pozitivní vliv Marie Terezie na ukončení pronásledování, vydáním Artikulu o čarodějnictví, jeho následném zakotvení v trestně právní kodifikaci a konečně i finální právní předpis Josefa II., který skutkovou podstatu čarodějnictví již neobsahuje a trestní právo staví na základech presumpce nevinny.

Co se týče pramenů, tak jsem v první kapitole budu vycházet z knihy Iosifa Romualdoviče Griguleviče „Dějiny inkvizice“, zejména v otázkách vzniku inkvizice, její struktury a působení. Dalším pramenem, který využiji hlavně ve věci španělské inkvizice, je kniha „Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti“ od Jindřicha Chalupy, dále kniha „Z dějin inkvizice Tomáše Dacíka“ a posléze především v otázkách inkvizičního procesu knihu Petra Kreuze „Hrdelní soudnictví v českých zemích v 16. - 18. století“. Praktické případy načerpám zejména z publikace „Králové, kacíři a inkvizitoři“ autorů Anny Skýbové a Miroslava Hrocha.

Zejméne v otázkách herezí využiju „Malé církevní dějiny“ od Augusta Franzena a „Církevní dějiny I - III“ Josefa Kadlece.

V kapitole týkající se trestního práva budu vycházet z publikace „Právní dějiny na území České republiky“ Jiřího L. Bílého, zejména v procedurálních otázkách z knihy Jiřího Klaboucha „Staré české soudnictví“, co se týče počátků a pramenů práva to bude kniha Karla Malého „České právo v minulosti“, „K českému trestnímu právu 15. a 16. století“ spolu s knihou „Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku“ od Karla Malého a Floriana Siváka. Dále využiju knihu Jindřicha Francka „Zločin a trest v českých dějinách“ a „Dějiny státu a práva v Československu“ od Václava Vaněčka.

Poměrně různorodé prameny využiji ve třetí kapitole, budu vycházet hlavně z knihy Roberta Muchembleda „Magie a čarodějnictví v Evropě“, ato v otázkách příčin a projevů čarodějnictví v různých evropských zemích, dále z knihy Michalea Streetera „Čarodějnictví: Tajné dějiny“, některé pojmy vysvětlím pomocí „Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví“ Rosemary Guyleyové, využiju rovněž fakta sepsaná Bedřichem Šindelářem v knize „Hon na čarodějnice“, „Dějiny magie“ Richarda Cavendishe a další.

V popisování českých čarodějnických procesů budu nejvíce vycházet ze samotných smolných knih. Využiju „Smolnou knihu města Lipníka“ sestavenou Miroslavem Maradou, „Knihy smolné Hradce Králové“ sesbírané Zdeňkem Bičíkem, „Smolnou knihu městečka Divišova z let 1617-1751“ od Jaroslava Pánka, „Knihu černou nebo smolnou královského svobodného města Rokycan z let 1573 - 1630“ sestavenou Petrem Cironisem, „Černou knihu města Velká Bíteš“ od Antonína Verbíka a Ivana Štarhy, „Manuály práva útrpného“ manželů Bisingerových, což je vlastně smolná kniha Kutné Hory. Dále „Vyznání na mučidlech“ od Františka Jílka

/Operpfalzera/, které obsahuje texty ze starých smolných knih. Dále budu vycházet z faktů sepsaných Bedřichem Šindelářem v „Honu na čarodějnice:západní a střední Evropa v 16. - 17. století“. Ohledně nymburských procesů je zde sborník Petra Kreuze Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století, který je spolu se sborníkem Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století cenným pramenem, jelikož Petr Kreuz je historik, který se tomuto tématu věnoval opravdu do hloubky. Co se týče losinských procesů, tak je nezbytným pramenem vzhledem ke svým přílohám, jež tvoří přeepsané výslechy obětí, korespondence mezi Bobligem a olomouckým biskupem aj. kniha „Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů“ autorů Františka Spurného, Vojtěcha Cekoty a Miloše Kouřila. Podrobným popisem čarodějnických procesů se zabývá i kniha Josefa Kočího Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. a 18. století a neopomenu ani regionální tisk /Ivana Štarhu, Vojtěcha Cekotu, Marka Tomašíka.../.

Ve své práci použiji samozřejmě i další prameny a internetové zdroje.

Možnosti dalšího výzkumu na tomto poli jsou poměrně otevřené a to zejména v podrobnější analýze jednotlivých případů detailnějším rozbořením smolných knih a jejich přiřazení k právním pramenům a právním oblastem, ve kterých se udály.

1. kapitola: INKVIZICE

1.1 Obecně o inkvizici

V této kapitole se budu zabývat inkvizicí jako historickou institucí, jejím vznikem, vývojem a procesními postupy, které využívala. Dále se budu věnovat struktuře inkvizice, zmíním vznik španělské inkvizice a Svatého oficia. Rovněž se zaměřím na pojem kacířství a jeho jednotlivá hnutí z pohledu římsko-katolické církve.

Inkvizicí rozumíme právní instituci římskokatolické církve nebo španělských a portugalských panovníků, respektive úřad či kongregaci, určenou ke sledování a pronásledování heretiků a potírání herezí. V širším smyslu se podle některých historiků jedná o typický atribut nejen katolické, ale i protestantské a pravoslavné církve.¹ V užším smyslu se jedná o činnost speciálních tribunálů katolické církve, pronásledující kacíře, které vznikaly od 12. a 13. století. Poslední inkviziční tribunál historie zrušil až papež Pavel VI. v roce 1965.

Etymologicky vzniklo slovo inkvizice z latinského *inquisitio*, *inquarere* - zjišťovat, dotazovat se.

Z počátku stíhala inkvizice pouze kacíře a postih čarodějnictví ponechávala světským soudům, nicméně pod vlivem teologických spisů, zejména dominikánů, dochází k závěru, že nejen kacíři, ale i čarodějnice se pod vedením ďábla snaží zosnovat nebezpečnou sektu, jejímž cílem je rozvrátit křesťanský svět² a začala se věnovat i jejich pronásledování. V průběhu 14. století se z čarodějnictví stal delikt „*mixti fori*“, což znamená, že jeho trestání podléhá světským i církevním soudům, navíc mu příslušelo i právo preventivního postihu.

¹ Grigulevič, Iosif Romualdovič: *Dějiny inkvizice*. Praha 1973, s. 22

² Šindelář, Bedřich: *Hon na čarodějnice*. Praha 1986, s. 27

Inkvizice měla prakticky 3 hlavní úkoly: intenzivně pátrat po kacířích a osobách, které napadaly její činnost, vyslýchat a usvědčovat obviněné kacíře a odevzdávat je „světskému rameni“.³ Odsouzení byli zpočátku trestáni církevními tresty, nicméně později byl nejčastějším trestem trest smrti a s ním spojená konfiskace majetku, což se i pro inkvizice stalo velmi výnosným podnikem a její představitelé si toho byli velmi dobře vědomi.

V následující kapitole se zaměřím na kacířská hnutí a jejich potírání, v nichž lze vidět paralelu s pronásledováním čarodějnic, které byly stejně jako kacíři považovány za organizovanou sektu mající za cíl rozvrátit křesťanský svět. Zmíním také vznik tzv. žebravých řádů, které se staly oporou inkvizice.

1.2. Kacířství a jeho hnutí

Pojmem kacířství rozumíme porušení nebo snahu o revizi některých církevních dogmat, zastávání názorů odchylných od oficiálních, jeho zastánce nazýváme kacíři, heretiky či bludaři. Všeobecně se termínu kacířství užívá v souvislosti se středověkými herezemi.

Kacířství je nedílně spjata se vznikem institucionalizované církve a kráčí s ní napříč celými dějinami. Již u prvních náboženských obcí vzniká určitá náboženská nesnášenlivost pramenící ze snahy získat co nejvíce stoupců a s tím spojených výhod. Kacířská hnutí představují projev nesouhlasu buď s církevní věroukou, organizací a funkcí církve nebo s faktickým chováním jejích představitelů.

Náboženská nesnášenlivost je patrna i z často citovaného Evangelia sv. Jana, kde Kristus říká pochybovačům: „Nezůstal - li by kdo ve mně, vyvržen bude

³ Dacík, Tomáš: *Z dějin inkvizice*. Brno 1997, s. 4

ven jako ratolest, a uschnout a budou sebrány a na oheň uvrženy, a shořít“, které podporovalo oprávnění, potažmo povinnost inkvizitorů kacíře upalovat.

V souvislosti s masovým šířením křesťanství a jeho rostoucím vlivem spolu s jeho mísením s různými vlivy se vydělovala různá kacířská hnutí, která bych nyní chtěla příkladmo uvést.

1.2.1. starověké hereze

Již 2. století je spojeno se vznikem gnosticizmu⁴, montanismu⁵, marcionismu⁶ a monarchionismu. Je nutno ovšem podotknout, že ve 2. a 3. století se nedá naplno hovořit o pronásledování heretiků, jelikož křesťanství v této době nebylo oficiálním náboženstvím, fakticky bylo ilegální a křesťané byli pronásledováni, nicméně vzhledem k jeho obrovskému rozmachu a popularitě ho již nebylo prakticky možno vymýtit násilím. Proto byl v roce 311 císařem Galeriem vydán edikt o snášenlivosti a o 2 roky později slavný edikt milánský, který zrovnoprávnil křesťanství s ostatními kultury.

4. století bylo velmi bohaté na různá kacířská hnutí, ať už se jedná o ariánství⁷, které se posléze opět rozhořelo v dobách boje o investituru, či donatismus⁸,

⁴ Jedná se o myšlenkový a náboženský proud spojený s mysticismem a filosofií, který klade důraz na osobní náboženskou zkušenost a ostrý dualismus duše a těla, slibuje jeho prostřednictvím najít odpověď na původ a cíl lidského života...byl odsouzen na nicejském koncilu v roce 325 (Kadlec, Jaroslav: *Církevní dějiny I.* Praha 1974, s. 73).

⁵ Raně křesťanské hnutí nazvané podle svého zakladatele Montana, hlásající přísnou mravní reformu, askezi a mučednictví, navzdory svému prohlášení za kacířství, se udrželo až do 8. století, jeho nejznámějším zastáncem byl spisovatel Tertullianus (Franzen, August: *Malé církevní dějiny.* Praha 1995, s. 44).

⁶ Dualistický věroučný systém, založený Markionem ze Sinopé v Římě, který se mj. vyznačoval popíráním starozákonních kořenů církve (Franzen, A.: *Malé církevní...*, s. 43).

⁷ Jednalo se o na nicejském i konstantinopolském koncilu rovněž odsouzený náboženský směr, nazvaný podle alexandrijského kněze Areia, který tvrdil, že Ježíš Kristus je pouhý člověk (Kadlec, J.: *Církevní dějiny I.* s. 173).

⁸ Byla to fundamentalistická odnož církve bojující proti opětovnému přijetí křesťanů „odpadlíků“, hlásali ideál církve oproštěný od všech slabých a hříšných (Franzen, A.: *Malé církevní...*, s. 80).

apollinarismus⁹, pelagiánství¹⁰ a manichejské hnutí¹¹, jehož učení se udrželo zejména v Byzanci ještě v 9. století.

V 5. století jednotu církve ohrožovalo především nestoriánství¹², jedno z mála kacířských hnutí, které se zachovalo dodnes jako orientální syrská církev.

Jedním z nejvýznamnějších ranně křesťanských teologů a filosofů byl sv. Augustin, který ačkoliv sám v mládí sympatizoval s manichejským hnutím, se později zřekl svých kacířských názorů a začal proti kacířům ostře vystupovat. Jeho postoj ke kacířům prošel několika fázemi od umírněné teologické polemiky až k podpoře jejich upalování na základě logického argumentu, že je lepší kacíře upalovat, než aby setrvali v bludech.¹³

Obsahová náplň mé diplomové práce neumožňuje, abych se podrobně věnovala všem starověkým herezím ani abych je všechny vyjmenovala, nicméně se domnívám, že výše uvedené pro ilustraci stačí a přejdu tedy ke středověkým kacířským hnutím.

1.2.2 středověké hereze

Církev se ve středověku těšila téměř neotřesitelnému postavení a neustále rostoucímu bohatství a vlivu. Institut papežství se stal výraznou mezinárodní silou, vlastníci rozsáhlý movitý i nemovitý majetek, jehož snahou bylo zaujmout vedoucí postavení ve světě.¹⁴ Tzv. Konstantinova donace, tento padělaný dokument, vydaný prý císařem Konstantinem zaručoval papeži Silvestrovi I. a jeho

⁹ Zakladatel Apollinaris z Laodiceje, který tvrdil, že Ježíš Kristus má lidské tělo a božskou mysl, toto hnutí bylo odsouzeno na konstantinopolském koncilu (Franzen, A.: *Malé církevní...*, s. 66).

¹⁰ Zakladatelem byl britský mnich Pelagius, který popíral církevní učení o dědičném hříchu, vystupoval proti manichejismu (Tamtéž, s. 72).

¹¹ Zakladatelem tohoto hnutí byl Peršan Máni, učení stavělo na neustálém boji mezi Bohem a Ďáblem, povinnosti člověka napomoci k božím vítězství, čehož lze dosáhnout asketismem, odmítáním vlastnictví, celibátem (Tamtéž, s. 43).

¹² Hnutí, v jehož čele stál konstantinopolský patriarcha Nestorius, který propagoval myšlenku, že Marie není Bohorodička, ale pouze Kristorodička a Ježíš má od ní lidskou podstatu, koncil efezský toto učení zavrhl (Kadlec, Jaroslav: *Církevní dějiny II.* Praha 1974, s. 188-189).

¹³ Grigulevič, I. R.: *Dějiny...*, s. 53

¹⁴ Tamtéž, s. 55

nástupcům vládu nad Římem, Itálii a celou západořímskou říší. Navíc církev měla ještě jednu pro svou dobu zásadní výsadu a to, že rozhodovala o „věčných trestech“ - nároku na posmrtný život, který byl pro poddané, ale i pro krále záležitostí enormního významu a cílem, kam jejich pozemský život směřoval.

Církev tedy patřila k nejbohatší vrstvě a navzdory svému kázání se jako bohatý feudál i chovala, podporujíc svůj způsob života rozdělením společnosti do trojího lidu: „Tu rege, tu ora, tuque labora“¹⁵. Kdo se proti tomuto rozdělení postavil, byl automaticky považován za kacíře, což vzhledem k těžkosti života těch, co pracovali, potažmo chudině, nebylo nesnadné a poddaní protestující proti útlaku byli proto hybnou silou kacířských hnutí.

Vzhledem k rozdílným výkladům Bible, které podporovaly a vlastně i zapříčiňovaly vznik nových kacířských hnutí, vydal papež Řehoř IX. v roce 1231 bulu, která věřícím zakazuje číst a rozebírat Bibli. Tento zákaz formálně zrušil až II. Vatikánský koncil, konaný v letech 1962 - 1965.

Prvním ze středověkých hnutí bylo tzv. bogomilství, které vzniklo v 10. století v Bulharsku a v 10. - 15. století uplatňovalo svůj vliv na Balkáně. Jeho misijní činnost podpořila vznik valdenských a katarů. Bogomilové ctili chudobu, odmítali církevní obřady a Starý zákon a Satana považovali za Bohova prvorozeného syna. Navzdory četným a mnohdy i krutým opatřením od klatby až po upalování se jejich vliv vytratil až v 15. století.

Značný vliv obzvláště mezi chudinou získali na konci 12. století tzv. valdenští, zvaní taktéž Lyonští chudí či Lombardští chudí, dle místa jejich působiště. Pro církev hromadící čím dál tím větší bohatství se stali hrozbou

¹⁵ Ty vládni, ty se modli, ty pracuj (Hroch, Miroslav, Skýbová, Anna.: *Králové, kacíři a inkvizitoři*. Praha 1987, s. 23).

zejména pro jejich oblibu u chudiny, která snadno zradikalizovala. Navzdory pronásledování se zčásti udrželi až do 16. století a dnes na ně navazuje italská protestantská církev - valdická evangelická církev.

Z dalších hnutí bych příkladmo vyjmenovala beghardy, dolciniány, flagelanty, pikarty, lolardy či zevnitř církve vystupující spirituály, jimž byla v zásadě společná ostrá kritika církve a hlásání návratu k původním křesťanským ideálům, chudobě, čistotě a askezi.

Prvním velkým středověkým heretickým hnutím s nadnárodním charakterem v západní Evropě, které nebylo vázáno na konkrétní osobu zakladatele byli kataři, nazývaní též podle města Alby z něhož pocházeli, albigenští. Kataři odsuzovali život duchovenstva pro rozpor s evangelickými ctnostmi a požadovali, aby se církev vzdala svého majetku a žila v chudobě a čistotě. Kromě podpory chudiny bylo podporováno i vládnoucí šlechtou v rámci odvěkého boje mezi šlechtou a duchovenstvem a velmi rychle se šířilo. Snahy o vymýcení hnutí vyobcováním či klatbou na různých koncilech a sněmech se minuly účinkem a bylo třeba přistoupit k razantnějším řešením. Proto papež Alexandr III. proti nim vyhlásil na III. Lateránském koncilu první křížovou výpravu která sice dopadla nezdarem, nicméně další ozbrojená konfrontace papeže Lucia III. byla o mnohem úspěšnější a kataři byli vyvražděni.

Pod vlivem snadného se vypořádání s katary svolal Inocenc III. IV. lateránský koncil, na němž mj. stanovil, že všichni, kteří jakýmkoliv způsobem podporují kacíře, budou ipso facto považováni sami za bezectné, vyobcováni z církve a zbaveni práv, taktéž stanovil zákaz zakládání nových řádů, jelikož si uvědomoval nebezpečí hnutí kázajících chudobu církve.

Dá se říci, že všechna tato kacířská hnutí, respektive jejich potlačení upevnila jednotu a moc katolické církve.

Důležitou roli v pronásledování kacířů měli i nově vzniklé řády - dominikáni a františkáni.

Navzdory zákazu zakládání nových řádů, byl již v roce 1216 papežem Honoriem III. schválen Řád bratří kazatelů, katolický řeholní žebravý řád, tzv. dominikáni. Neměli vlastnit žádný majetek a jejich posláním bylo kázat a zpovídat věřící a aktivně takto působit proti šíření hereze, k čemuž se jim dostalo prvotřídního teologického vzdělání na předních univerzitách té doby. Brzy se stali jakousi elitou církve a byla jim papežem Řehořem IX. svěřena moc nad inkvizicí ve Francii a zakladatel řádu Domingo de Guzmán byl pouhých 13 let po své smrti kanonizován. Důvodem, proč zde dominikánský řád zmiňují, je, že z jeho řad pochází mniši Heinrich Insistoris a Jakub Sprenger, autoři stěžejního díla pro boj s čarodějnicemi, Kladivo na čarodějnice - Malleus maleficarum.

Téměř souběžně se vznikem dominikánů vznikl Řád menších bratří, rovněž žebravý řeholní řád, zavazující se k chudobě, čistotě a poslušnosti, hlásající prvotní křesťanské ideály, pojmenovaný po svém zakladateli sv. Františku z Assisi - františkáni.

Výše zmiňovaná loajalita k papežské kurii jim zajistila podporu a ochranu, jejich činnost byla vyjmuta z obvyklé kontroly lokálních biskupů a vzhledem k jejich rozsáhlým pravomocem se stali brzy velmi mocnými, s čímž souvisel i postup v církevní heirarchii a hromadění majetku, což se již brzy dostalo do ostrého rozporu s ideály jejich zakladatelů. Byly jim svěřeny nově vzniklé inkviziční tribunály, což jen posilovalo jejich moc, vzhledem k jejich neustálému soupeření a dokonce vzájemnému obviňování z kacířství nikdy neohrožovali papežský institut a dokonale sloužili jeho cílům.

Bulami *Ille humani generis a Licet et capiendos* je papež Řehoř XI. zmocnil k pronásledování heretiků za užití všech nutných prostředků.

V roce 1534 bylo založeno Ignácem z Loyly Tovaryšstvo Ježíšovo, tzv. jezuité, které oba předchozí řády ve věhlasu překonalo.

1.3. Založení svaté inkvizice

Jak jsem již naznačila, založení inkvizice jako instituce mělo značnou oporu ve spisech sv. Augustina, který kacířství považoval za kriminální čin „rozvracení státu“, který má být co nejpřísněji potrestán.¹⁶ V tomto období nicméně ještě zaznívají hlasy o tom, že dostačujícím trestem pro kacíře je pokání, nicméně tyto jsou postupem času vytlačeny.

Středověká církev se naprosto ztotožnila s Augustinovými myšlenkami a dále je rozvinula. V 9. století papežové Lev IV. a Jan VIII. za boj proti kacířům slibují přijetí na nebesa a automatický vstup mezi mučedníky. Nicméně v tomto období ještě kacířství nepředstavuje v Evropě takovou hrozbu jako v dalších staletích.

Augustinovi myšlenky podpořil svými tvrzeními ve 13. století i dominikánský teolog a filosof Tomáš Akvinský¹⁷ a z důvodu rozmachu kacířských hnutí, jak jsem uvedla v předchozí kapitole, bylo třeba dát jejich potlačení určitou institucionalizovanou formu.

Vzhledem k nedostatečné orientaci světské moci v teologických otázkách, stanovil papež Lucius III. v roce 1184 bulou *Ad abolendam* první pravidla pro potlačování kacířských bludů tzv. biskupskou inkvizicí jako přímou reakci na katarskou herezi. Biskupskou vzhledem k tomu, že

¹⁶ Chalupa, Jiří: *Inkvizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha 2007, s. 13

¹⁷ Tomáš Akvinský byl toho názoru, že heretik, který i po dvojím napomenutí setrvává ve svém bludu si zaslouží nejen exkomunikaci, ale i předání světskému rameni (Kadlec, J.: *Církevní dějiny II.* s. 57).

odpovědnými osobami za potírání kacířství měli být biskupové, nicméně proto, že biskupové často sídlili ve vzdálených diecézích, nebyla tato forma příliš efektivní.

O její zefektivnění se pokusil papež Inocenc III., který kacířství označil za těžký zločin a pro jeho pachatele žádal sice tvrdé postihy, nicméně ještě nepřipouštěl možnost trestu smrti. Za jeho pontifikátu byl zahájen i IV. Lateránský koncil, který stanovil postup proti heretikům. Heretici měli být předáni k potrestání světské moci s tím, že jejich majetek propadne ve prospěch církve či světské moci, podle toho, kdo kacíře dopadl. V případě hereze uvnitř duchovenstva, měli být tito provinilci bezpodmínečně degradováni. Ti, jimž vina nebyla prokázána, měli být uvrženi do klatby a sledování, a po roce měl být jejich proces znovu prozkoumán. Posledním bodem byl závazek světských panovníků podporovat a napomáhat stíhání odpadlíků víry.

Stěžejním aktem vzniku inkvizice byl edikt papeže Řehoře IX., kterým byl roku 1231 zřízen Úřad papežských inkvizitorů, který uspokojil potřebu po vyšší odbornosti a přísnosti inkvizitorů a jejich nezávislosti na biskupech, kteří byli často svázáni se světskou vrchností.¹⁸

Dalším závažným počinem bylo vydání buly *Ad extirpanda* papežem Inocencem IV. 15. května 1252, kterou oficiálně povoluje použití práva útrpného pro získání přiznání od kacířů a stanovuje přísné podmínky pro vyhlášení konfiskačních, doživotních a hrdelních trestů pro heretiky. Touto bulou je rovněž potvrzen vznik inkvizičních tribunálů a v každé diecézi speciálních komisí.¹⁹ Vydání této buly byl velký krok zpět, jelikož ještě papež Mikuláš I. ve svých *Responsa ad consulta Bulgarorum* z roku 866 odmítá

¹⁸ Dacík, T.: *Z dějin...*, s. 6

¹⁹ Ve složení 12 pravověrných katolíků, 2 notářů, 2 a více zaměstnanců v čele s biskupem a 2 mnichy z tzv. žebravých řádů (Grigulevič, I.R.: *Dějiny...*, s. 86)

mučení jako prohřešek proti lidskému i božskému zákonu.²⁰ Heretismus je prohlášen za „*crimen laesae majestatis*“, tj. „uražení Veličenstva“.

Aby papež nebyl příliš zavalen inkviziční agendou, byla ustanovena funkce generálního inkvizitora, prvním byl papežem Urbanem V. jmenován kardinál Orsini.

Inkvizice tímto získává obrovskou moc a to i na úkor světských vládců, jelikož narušuje tezi, že nejvyšším soudcem každé země je její panovník, čímž vlastně narušuje státní svrchovanost. Proti tomuto omezení někteří panovníci protestovali, čímž dosáhli exkomunikace či uvalení do klatby. K tomuto účelu sloužila zejména bula *In coena domini*, generální papežská exkomunikace, která byla každý rok pravidelně obmněňována a doplňována.

Zvláštním fenoménem se stala španělská inkvizice. Isabela Kastilská a její manžel Ferdinand Aragonský si dobře uvědomovali obrovskou moc inkvizice jako nástroje k upevnění moci a likvidace odpůrců, v roce 1478 si vymohli na papeži Sixtu IV. právo zatýkat a soudit kacíře a konfiskovat jejich majetek ve prospěch koruny a papeže. Byla zřízena Rada všeobecné a nejvyšší inkvizice²¹, známá jako *La Suprema*, která byla součástí centrální exekutivy. Je nutno poznamenat, že španělská inkvizice se nezabývala na rozdíl od papežské procesy s čarodějnicemi a rovněž počet jejich obětí z řad kacířů byl o hodně nižší než ve zbytku Evropy, navzdory pověsti, které se těšila.

K definitivnímu zrušení španělské inkvizice došlo až v roce 1834.

1.4 Svaté officium

Na začátku 16. století byla většina středověkých kacířských hnutí úspěšně vymýcena, rovněž islám byl

²⁰ Kadlec, J.: *Církevní dějiny II*, s. 57

²¹ Consejo de la General y Suprema inquisición (Chalupa, J.: *Inkvizice...*, strana 60).

z Evropy úspěšně odsunut a zdánlivě to vypadalo, že církev je konečně jednotná.

Tato klamná představa vzala ovšem záhy za své a to působením Martina Luthera, vznikem anglikánské církve v roce 1534 a vynálezem knihtisku, který umožňoval převratně rychlé šíření mj. i kacířských spisů.

Lokální inkviziční tribunály takto přestaly splňovat svou funkci a vznikla potřeba založení univerzálního tribunálu. Proto 21. června 1542 zakládá papež Pavel III. bulou *Licet ab initio* Kongregaci římské a obecné inkvizice, tzv. Svaté officium, které existovalo až do roku 1908, kdy byla papežem Piem X. zreformováno a přejmenováno na Posvátnou kongregaci svatého officia a později v roce 1965 znovu zreformována spolu s celou kurií papežem Pavlem VI. a přejmenována na Kongregaci pro nauku víry.

Svaté officium dává inkvizici centralizovanou podobu a stává se nejvyšší teologickou instancí a nejvyšším inkvizičním tribunálem v čele s papežem. Úkolem officia je udržovat a obhajovat víru nedotčenou, přezkušovat a odmítat mylné nauky.²²

Dalším úkolem Svatého officia bylo vydávat a pravidelně aktualizovat *Index librorum prohibitorum*, jehož prvním autorem byl papež Pavel IV., fakticky se jednalo o cenzuru knih. Papež Pius V. dokonce nechal zřídit speciální samostatnou kongregaci kardinálů zabývající se takovouto cenzurou.²³

1.5 Inkviziční proces

Od 4. Lateránského koncilu bylo možno zahájit soudní proces ze 3. podnětů a to *per accusationem* - na základě obžaloby viníka, *per denuntationem* - na základě udání

²² Mráček, Petr: *Upalování čarodějnic a inkvizice: Mýtus a skutečnost*. Olomouc 2006, s. 41

²³ Tzv. *S. Congregatio indicis librorum prohibitorum* (Hroch, M., Skýbová, A.: *Králové...*, s. 145).

viníka a per inquisitionem - na základě vyhledání viníka.²⁴ Toto byl na svou dobu velký pokrok, jelikož inkviziční proces nahradil tzv. proces infamační, kdy biskup mohl potrestat viníka jen na pouhé udání, a notně tak přispěl k racionalizaci práva. Je nutné si uvědomit, že inkviziční proces primárně nevznikl za účelem trestání heretiků a čarodějnic, ale zprvu měl spíše charakter disciplinárního řízení proti duchovním, teprve až od 30. let 13. století je se vznikem inkvizice aplikován jako soudní řízení proti kacířům.²⁵

Latinským významem slova inquirare je hledat, vyhledávat, inkviziční tribunál se tedy zabýval inquisitio heretice pravitatis.²⁶

Inkviziční proces se značně odlišoval od procesu akuzačního, známého z římského práva. Zatímco akuzační proces měl výrazně soukromoprávní charakter, kdy soudní jednání bylo zahájeno pouze na popud žalobce a soud vystupoval jako nestranný subjekt, při inkvizičním procesu měl soud téměř neomezenou pravomoc a z vlastní iniciativy vyhledával viníky, obžalovával, usvědčoval a odsuzoval. Akuzační proces presumoval nevinu obviněného, byl postaven na zásadě ústnosti, veřejnosti a teorie volného hodnocení důkazů, v inkvizičním procesu se zavádí inquisitio ex officio, převzaté z římského práva a následně zformované právem kanonickým.²⁷ Řízení se tedy zahajuje z iniciativy veřejného žalobce, který je většinou totožný se soudcem, pro inkviziční proces je typické, že osoba obhájce, žalobce a soudce splývá. Řízení se zahajuje neformálně na základě anonymního udání, špatné pověsti, domněnky atd., vina se presumuje, obžalovaný se považuje za viníka, pokud nebude

²⁴ Dacík, T.: *Z dějin...*, s. 6

²⁵ Kreuz, Petr: *Hrdelní soudnictví v Českých zemích v 16. – 18. století*. Pardubice 1996, s. 84

²⁶ Vyhledávání kacířské zvrácenosti (Hroch, M., Skýbová, A.: *Králové...*, s. 35).

²⁷ Pronásledování zločinců z úřední povinnosti za tzv. crimen publica je známé ze soudní práve hornoitalských měst již ze 12. století (Kreuz, P.: *Hrdelní...*, s. 84).

prokázána jeho nevina²⁸. Důkazy byly roztrženy a každému byla předem stanovena určitá hodnota, kterou byl soud vázán, břemeno důkazní bylo na obžalovaném, jehož procesní postavení bylo nerovné a navíc ztížené mj. faktem, že nemohl mít obhájce. Hlavním úkolem soudce inkvizitora bylo přimět viníka k doznání, k čemuž sloužila zejména tortura, tzv. corona probationis – královna důkazů, vlastní doznání viny potažmo označení dalších viníků mělo nejvyšší důkazní hodnotu.

Torturu jako prostředek vynucení přiznání u kacířů povolil bulou Ad extirpanda papež Inocenc IV. v roce 1252, jak uvádím výše. Civilní právo přejalo torturu a inkviziční proces až později, prakticky do konce 13. století nelze její užívání světskými soudy doložit. V každém případě tortura prováděná inkvizičními tribunály nebyla tak drastická jako mučení prováděné světskými soudy, jelikož církev postupovala podle zásady, že „církev neprolévá krev“ – „ecclesia non sitit sanguinem“. Mučení bylo v různých zemích a dobách regulováno různě, obvykle platilo, že pokud se obviněný po trojstupňovém mučení nepřizná, tak je propuštěn na svobodu, nicméně zůstává stále pod dohledem a řízení proti němu může být zahájeno kdykoliv znovu. Podrobněji o užití práva útrpného pojednám v kapitole o trestním právu v českých zemích.

Dalšími pro inkviziční proces typickými zásadami byly zásada tajnosti a zásada písemnosti, proces probíhal s vyloučením veřejnosti a veškeré skutečnosti, které vyjdou při řízení najevo musí být utajeny, dochází k naprosté absenci kontroly zákonného postupu. Princip „co není ve spisech neexistuje“ dokládá zásadu písemnosti.

Inkviziční proces se stal účinnou zbraní proti heretikům a osobám věnujícím se čarodějnictví, tyto byly

²⁸ Např. k důkazu neviny se požadovalo svědectví 2 zletilých a dosud netrestaných mužů, pokud některý požadavek chyběl, nešlo o úplná důkazy a bylo nutné přistoupit k tortuře, Malý, Karel: *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 145).

často zcela naprosto zbaveni svých procesních práv a odsouzení k soudcovské libovůli. Počet odsouzených v inkvizičním procesu byl znatelně vyšší než počet odsouzených v akuzačním procesu, jelikož byla ctěna nepsaná zásada, že „lepší potrestat 10 nevinných, než aby pravý viník utekl“.

1.5.1 struktura inkvizice

Struktura inkvizice byla poměrně jednoduchá, ale o to účinnější. Její hlavou byl papež a i když inkvizitory jmenovali jejich přímí nadřízení, tak z právního hlediska byli závislí přímo na papeži. Inkviziční tribunály byly naprosto vyjmuty ze soudobé jurisdikce, což naprosto znemožňovalo jejich kontrolu. Vzhledem k rozsáhlosti území, které spadalo pod její pravomoc, bylo pro papeže obtížné zvládat celou agendu, proto byl již v polovině 13. století zřízen institut generálního inkvizitora, jak jsem již zmiňovala. Ten se ovšem neudržel vzhledem k prosazování osobních mocenských zájmů a byl zrušen.

Co se týče osob inkvizitorů, nebylo výjimkou, že se jednalo o bývalé heretiky, nicméně nejčastějšími inkvizitory byli příslušníci žebrevých řádů. Vzhledem k jejich fanatismu projevujícím se extrémní krutostí, byl papež nucen některé inkvizitory sesadit, někteří byli zavražděni, většina se ovšem v klidu dožili stáří.

Moc inkvizitorů byla ještě znásobena poté, co jim papež Inocenc IV. v roce 1245 udělil právo odpouštět si navzájem své prohřešky spojené s jejich profesní činností. Inkvizitoři mohli jmenovat své zmocněnce, tzv. komisaře nebo vikáře, kteří za ně vykonávali jejich činnost a od 14. století jim byli přidělováni na pomoc experti, tzv. kvalifikátoři.²⁹ Iluzi zákonného procesu doplňovali svědci, notáři, prokurátoři, exekutoři, vězenští dozorcí,

²⁹ Zpravidla duchovní s právníkým vzděláním, kteří dohlíželi na to, aby psotup inkvizice formálně neodporoval zákonům dané (Grigulevič, I. R.: *Dějiny...*,s. 94).

lékař a kat. Inkvizice měla samozřejmě spoustu dalších přísluhovačů, udavačů a rozsáhlou síť špiónů.

1.5.2 průběh řízení s kacíři

Jak jsem již uváděla výše, tak soudní řízení bylo možno zahájit ze 3 podnětů, z nichž nejčastějším bylo udání, ke kterému byli farníci přímo vyzýváni. Inkvizitor po svém příjezdu do oblasti, ve které se měli zdržovat kacíři, informoval biskupa a na slavnostní mši vyzval přítomné, aby mu podali zprávu o kacířích ve lhůtě 6-10 dní, stejně tak byla daná 15-30 denní lhůta kacířům, aby se přišli přiznat dobrovolně³⁰. Vzhledem k atmosféře strachu, která panovala, není těžké si představit, k jak častým a jak absurdním udáním docházelo.

Vyšetřování nemělo prověřovat udání, ale přinutit obžalovaného k přiznání viny. Po tzv. předběžném vyšetřování předal inkvizitor shromážděný materiál kvalifikátorům, kteří rozhodli o případné obžalobě. Nyní končí fáze generální inkvizice a hovoříme o fázi speciální, kdy po vznesení obžaloby je daná osoba neprodleně zatčena a izolována v tajném vězení inkvizice s cílem vynutit jakoukoliv cestou přiznání a označit spoluviníky. Nízký či naopak vysoký věk či zdravotní stav nebo případné těhotenství nehrají žádnou roli. Svědkové jsou fakticky pouze svědky obžaloby, jediným důvodem ke zproštění ze svědectví je jejich osobní zášť k obžalovanému, který jejich podjatost navrhnout mohl, ale buď na to nebyl vůbec upozorněn nebo se k tomuto nepřihlíželo, navíc se později ustálila praxe zamlčování jmen svědků. Rovněž délka procesu nebyla nijak omezena a vzhledem k faktu, že si obžalovaný hradil výdaje ze svých příjmů, tak v případě jeho majetnosti mohlo věznění trvat až do konce jeho života. Členové inkvizičních soudů žili na náklady světských

³⁰

Tzv. lhůta milosrdenství – tempus gratiae (Dacík, T.: *Z dějin...*, s. 9).

vrchností, které jim přidělovaly část konfiskovaného kacířského majetku³¹.

Ačkoliv v občanských záležitostech neexistovala povinnost obžalovaného vypovídat proti sobě, tak naopak ve věcech kacířství byl obžalovaný povinen svědčit proti sobě a odhalovat fakta prokazující jeho vinu. Jako pomůcky k „řádnému“ výslechu inkvizitorům sloužily kromě lží, zastrašování a podvodů různé příručky a *durus carcer et arcta vita* byly ideálními prostředky, jak vynutit věžňovo přiznání³².

Co se týče mučení, legalizovaného bulou *Ad extirpanda*, uzákonil ekumenický koncil ve Vienne v roce 1311, že musí být schváleno biskupem, rovněž výpověď získaná na mučidlech musí být obžalovaným do 24 hodin dobrovolně potvrzena. Mučení mělo být umírněné a nemělo se opakovat, což jsou natolik neurčité pojmy, že je nebyl problém obejít. Historici se ale shodují, že nepřesahovalo svou krutostí mučení světských soudů, na rozdíl od nich totiž inkvizici záleželo na tom, aby obžalovaný nezemřel, přiznal svou vinu a byl náležitě a okázale potrestán.

Bylo by nesprávné domnívat se, že nejčastějším trestem bylo upálení, nicméně tresty ukládané inkvizicí byly velmi přísné a odstupňované dle míry provinění³³. Církevní tresty začínali od lehkých /např. pokání, vykonání poutní cesty, půst, účast na křížáckých výpravách/ až po tresty ponižující /nošení potupných znamení, např. *san benedeto*/, k ostatním trestům patřilo samozřejmě vězení, galeje, exkomunikace nebo trest nejvyšší - odevzdání odsouzeného světské moci k upálení. Ve většině případů byly tyto tresty

³¹ Různé země měly různá pravidla, např. v Itálii dostávali až 2/3, jinde jen peněžní část nebo jen propadlou kaucí (Hroch, M., Skýbová, A.: *Králové...*, s. 39).

³² Latinský překlad zní: tuhé vězení a těžký život (Grigulevič, I.R.: *Dějiny...*, s. 106).

³³ U pomluvy či špatné pověsti /*publica fama*/ obviněný byl po odpřísáhnutí očištěn, v případě „lehkého“ podezření tzv. *levis suspicio* mnohdy stačilo odpřísáhnutí hereze a menší pokání, v 3. případě tzv. *suspicio violens* v případě opakování přestupku či skutečného kacířství byl obviněný poté, co se přiznal, odsouzen buď k vězení nebo nošení potupného oděvu, nepřiznal –li se, pak nastupoval trest smrti (Hroch, M., Skýbová, A.: *Králové...*, s. 41).

provázeny veřejným bičováním a konfiskací majetku³⁴, ve 13. století bylo častou praxí srovnání kacířova domu se zemí, nicméně vzhledem k nesporným výhodám konfiskace majetku se od tohoto postupu upustilo.

Rozsudek inkvizice nebyl nikdy zprošťující, v nejlepším případě říkal, že se obvinění prozatím neprokázala, což v praxi znamenalo, že proces mohl být kdykoliv zahájen znovu. Dochází tedy k naprostému potlačení zásady *ne bis idem*. Rozsudek svaté inkvizice dále nepodléhal odvolání, s výjimkou případů, kdy byly tribunály rozděleny na více instancí, popř. že zde byla teoretická možnost podat stížnost k papeži. V praxi však nebyla ani jedna z možností využívána.

Zatvrzelí kacíři popř. kacíři recidivisté byli tedy z církve exkomunikováni a tzv. "propuštění na svobodu", což znamenalo jejich upálení na hranici a věčnou záhubu na onom světě. Samotný akt upálení se stal okázalou manifestací spojenou se mší, procesím a výzdobou města³⁵.

³⁴ Zvláštním případem byla možnost zkonfiskovat majetek osoby již dávno zemřelé, která byla označena za kacíře, její ostatky byly vyhrabány a spáleny a dědicové nejen, že museli celý proces zaplatit, majetek mohl být zkonfiskován i jim, buď z titulu podporování kacířství nebo z praxe některých zemí, kdy potomkům kacíře byl konfiskován majetek až do 3. pokolení (Hroch, M., Skýbová, A.: *Králové...*, s. 42)

³⁵ Nechyběla ani generální zkouška, zasloužili farníci směli přihazovat dříví do ohně, účast byla prakticky povinná, divákům byly přislíbeny odpustky až na 40 dní, odsouzcenci byli čistě oblečeni, oholeni, dostali i bohatou snídani... (Grigulevič, I.R.: *Dějiny...*, s. 120).

2. kapitola: TRESTNÍ PRÁVO V ZEMÍCH KORUNY ČESKÉ

V této kapitole se budu zabývat počátky českého práva, se zaměřením na právo trestní. Dále se zaměřím na jeho vývoj, prameny a zakotvení čarodějnictví jako trestného činu. Podrobněji se budu zabývat procesním právem – zmíním akuzační proces, nahrazený posléze procesem inkvizičním, který značnou měrou přispěl k usnadnění čarodějnických procesů. Uvedu rovněž odlišnosti procesu městského. V závěru této kapitoly se budu věnovat trestnímu řízení s důrazem na užití práva útrpného a výsledku tohoto řízení tj. trestu a jeho výkonu.

2.1 Počátky českého trestního práva

Vznik státu stejně jako rozmach středověké společnosti je spojen i se vznikem práva. Staré rodové obyčeje se pro rozvíjející se společnost staly nedostatečnými a vznikla potřeba nahradit tyto normy morálního charakteru normami právními, které by byly vynutitelné státní mocí.

Až do Bílé Hory se právo dělilo na právo šlechtické – obecné či zemské a na zvláštní práva, která mu byla podřízena.³⁶

K zvláštním právům náležela práva týkající se určité skupiny obyvatel – městská práva, právo církevní..., dále práva pro výkon specifických činností – právo viničné, právo hornické..., nicméně právo zemské a zvláštní práva měli spoustu podobných bodů.

Jak již víme, tak středověká společnost byla společností trojího lidu a tato nerovnost se projevovala i ve středověkém právu³⁷ jak v rozdílné klasifikaci deliktů

³⁶ Malý, K.: *České právo...*, s. 20

³⁷ Například za vraždu sedláka zaplatí šlechtic 300 kop grošů českých /na Moravě 5 hřiven/, které se rozdělí mezi manželku a děti zavražděného /200 kop/ a vrchnost /100 kop/, pouze ve výjimečných případech mohl být šlechtic odsouzen k trestu smrti (Tamtéž, s. 123).

dle předmětu útoku, tak v osobě pachatele a jeho společenské příslušnosti, tzv. stavovské personalitě.

S rostoucím vlivem církve jako jedné z nejmocnějších institucí roste i vliv církevních předpisů, které doplňovaly obyčejové právo a samotné trestání pachatele bylo a priori trestáním hříšníka za provinění proti Bohu.

Ve svých počátcích mělo trestní právo soukromoprávní povahu a fakticky se jednalo o osobní mstu provedenou buď samotným poškozeným nebo prostřednictvím státního orgánu dle zásady „oculum pro oculo, dentem pro dente, caput pro capito“ - „oko za oko, zub za zub“.

Jak nám ilustrují Statuta Konrádova, tak ve 12. a 13. století se běžně uplatňoval kolektivní výkon trestu, kdy povinnost pomoci napadenému je povinností celé osady a neposkytnutí této povinnosti je bráno jako spolupachatelství. Navíc až do konce 15. století se trest nazývá pomstou, jež má výrazně soukromoprávní charakter.

Až na výjimky byly všechny trestné činy chápány jako činy namířené proti určité osobě a ta, popř. její rodina, si měla sjednat jejich potrestání. Naprosto zde chyběl veřejný zájem, dokonce i útok na život panovníka byl útokem na jeho rod nikoliv na státní zřízení³⁸ a potrestání viníka bylo pouze otázkou vůle postiženého. Stát se nicméně pokoušel omezit výkon tzv. krevní msty a snažil se o její nahrazení výkupem, soudním projednáním či ordálem³⁹ soubojem.⁴⁰

Především snaha církve chránit svou ideologii a své představitele spolu s potřebou ochrany státu dala impulz ke

³⁸ Až od 12. století se zahájilo stíhání ex offio, od roku 1549 je trestněprávně zakotvena ochrana panovníka zavedením deliktu „*crimen laese maiestatis*“ (Tamtéž, s. 37).

³⁹ Jednalo se o tzv. boží soud, důkazní prostředek používaný ve středověku při sporech nebo soudních přích, kdy o výsledku měla rozhodnout boží vůle, byl prováděn ohněm, vodou, soubojem, přísahou...v Českých zemích se poprvé objevuje v Břetislavových dekretech, ordál ohněm byl např. použit při procesu s atentáčníky na knížete Soběslava I. v roce 1130, definitivně byly zrušeny až za vlády Marie Terezie v roce 1776, ale již Karel IV. omezil jejich používání (Malý, Karel.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003, s. 116-118).

⁴⁰ Stále však tím, kdo se v souboji utká s viníkem musí být nejbližší příbuzný oběti nebo popřípadě jeho žena (Malý, K.: *České právo...*, s. 115).

stíhání určitých trestných činů z úřední povinnosti. Jedním z těchto trestných činů se záhy stává kacířství, nicméně vzhledem ke komplikovanosti náboženských poměrů to byli spíše delikty s kacířstvím související: rouhání - crimen laese divinae maiestatis a čarodějnictví. Hon na čarodějnice ovšem nikdy nedosáhl intenzity jiných evropských zemí a jak dokazují zápisy ze smolných knih a soudní praxe, tak většina čarodějných praktik souvisela často s jinými trestnými činy a častokrát byla označena za hloupé pověry.

2.2 Prameny trestního práva

2.2.1 nejstarší prameny práva

Prvním pramenem práva, který bych chtěla uvést, je právní obyčej, který navazuje na rodové tradice vzniklé ještě před vznikem státního zřízení, projevující se hlavně v právu trestním. Od původních obyčejů se lišily hlavně jejich vynutitelností státní mocí a tím, že vyjadřovaly zájmy vládnoucí vrstvy, nikoliv společnosti jako celku. Prakticky až do 16. století byl obyčej hlavním pramenem práva.

Vzhledem k negramotnosti většiny obyvatelstva byly obyčeje ústní a šířily se z generace na generaci. Navzdory pozdější kodifikaci zůstaly nedílnou součástí právního řádu a strany se na ně mohly odvolávat. Původní obyčeje platily pro všechny obyvatele, nicméně zejména v souvislosti s principem personality práva a později stavovské personality z nich byli některé osoby vyjmuty.

Dalším pramenem práva byla panovníkova rozhodnutí v různé podobě jako statuta, dekreta, výsady, privilegia...Prvními dochovanými jsou tzv. Výsady Boleslavovy, udělující biskupu Vojtěchovi pravomoc rozhodovat v manželských záležitostech. Dalšími jsou

Dekreta Břetislavova vyzývající k dodržování církevního učení a naplnění odkazu sv. Vojtěcha.

Jedním z vůbec prvních dokumentů zabývajících se možnou kolizí českého a jiného práva jsou Výsady Soběslavovy ze 12. století.

Zvláštní výsady pro pražské německé obyvatelstvo znamenalo privilegium Soběslava II., zajišťující jim vlastní jurisdikci a vyjmutí od zemských břemen⁴¹.

Dílem, které významně posílilo panovníkovu moc, potvrdilo šlechtě její držby a reformovalo dědické právo ve prospěch dcer, nebylo-li mužského dědice, byla Statuta Konrádova.

Z dalších bych příkladmo uvedla Horní zákoník krále Václava II. a návrh zákoníku Karla IV., který byl na nátlak šlechty odvolán.

Obecně můžeme říci, že s postupným kodifikováním práva se panovníkova zákonodárná činnost omezuje na vydávání zvláštních privilegií a aktů především pro jednotlivce a instituce⁴².

Velmi významným pramenem práva byl soudní nález, který souvisel s rozvojem činnosti soudu. Jednalo se o vytváření nových právních norem vytvářených přímo během soudní praxe jejich písemným zachycením⁴³.

První soukromá sepsání právních obyčejů, které sice neměly povahu zákona, ale byly hojně využívány, byly tzv. právní knihy, které zároveň slouží jako důkaz o rozvoji právního myšlení své doby. Nejstarší dochovanou právní knihou je „Rožmberská kniha“, která upravuje především šlechtické právo procesní a majetkové na konci 13. a později ve 14. století.

⁴¹ Francek, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 1999, s. 22

⁴² Např. zakládání klášterů (Tamtéž, s. 23).

⁴³ V dalších jemu podobných případech bylo možné se na něj analogicky odvolávat, jedním z nejznámějších případů je rozsudek zemského soudu nad rytířem Daliborem z Kozojed, tento soudní nález byl převzat kodifikační komisí a stal se jedním z nejdůležitějších právních předpisů Vladislavského zřízení zemského (Malý, Karel: *K českému trestnímu právu 15. – 16. století*. Praha 1962, s. 24).

Mezi další patří Řád práva zemského vydaný za doby vlády Karla IV., dále „Práva zemská česká“, která patří k vrcholům středověké právní kultury a „O práviech, súdiech i dskách země české knihy devatery“ Viktorína Kornelia ze Všehrd.

Významným právním pramenem byla kniha písaře Jana, která obsahovala 730 článků, jejichž obsahem byly významné nálezy městské rady a právní úvahy vycházející z římského práva.⁴⁴ Z knihy písaře Jana vycházel posléze Brikcí z Licka ve své kodifikaci.

Na Moravě vznikaly právní knihy až o něco později, ke konci 15. století sestavil Ctibor Tovačovský z Cimburka knihu Tovačovskou / Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v markrabství moravském/, která byla posléze přepracována Ctiborem Drnovským z Drnovic pod názvem Kniha drnovská.

Slezsko a Lužice byly značně ovlivněny právem německým, tzv. Saským a Švábským zrcadlem, později zde vznikla kniha Zhořelecká.

Převládajícím typem pramene práva se v 15. - 16. století stala sněmovní usnesení, tzv. artikuly, jež byly zaznamenávány do zemských desek. Zemské desky byly předchůdci tzv. pozemkových knih a existence první z nich je doložena z roku 1278. Jejich význam spočíval hlavně v zapisování převodů vlastnictví, tj. majetkových záležitostí, dále dědictví a sporů, původně byly vedeny v latině, od roku 1495 až do 30 leté války povinně v češtině. Existovalo několik druhů⁴⁵, samostatně si je

⁴⁴ Štěpán, Jan : *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého* In: Městské právo v 16.-18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právnickou fakultou UK ve dnech 25.-27. září v Praze (ed. K. Malý). Praha 1982, s. 269

⁴⁵ Zemské desky se dělily na desky větší, které byly přístupny na zasedání zemského soudu a desky menší, které byly stále přístupné v úřadě nejvyššího písaře, větší se dále dělily na trhové /libri contractum/, kam se zaznamenávaly změny v držbě šlechtických statků a desky zápisné /libri obligationum/ větší /dluh nas 100 kop/, menší desky se dělily na desky půhonné /libri citationum/, kam se zapisovaly písemné formulace žalob a desky zápisné menší /dluh pod 100 kop/, zvláštní postavení měly desky památné /libri memoriarum/, kam se zapisovala sněmovní usnesení a rozsudky zemského soudu,

vedla i Morava, Opavsko, Krnovsko a Těšínsko. Až do konce 18. století fakticky sloužily jako precedenční zákoník a dodnes jsou významným a naučným pramenem staré české právní kultury a společenských vztahů.

2.2.2 první kodifikace

Jak jsem již zmínila, proběhlo několik pokusů o kodifikaci šlechtického práva, nicméně k ní došlo až koncem 15. a začátkem 16. století za vlády Jagellonců. V roce 1499 byly ustaveny první články a zásady známé jako „Zůstání přešpurské“, další kodex známý jako „Vladislavská zřízení zemská“ byl schválen zemským sněmem v roce 1500. V 554 člancích byly položeny základy práva ústavního správního, dědického, procesního, závazkového, trestního a další ustanovení o čeledi, policii a úřednících. Během 16. století došlo k jeho znovuvydání v nových redakcích – poprvé v roce 1530, kdy bylo přijato pouze 211 článků a zřízení byla doplněna o další soudní nálezy a usnesení, poté v letech 1549 a 1564.⁴⁶ Na Moravě bylo přijato v roce 1535 Zřízení markrabství moravského o soudu zemském, jeho nové redakce následovaly v letech 1562 a 1604. Ve Slezsku platilo Zřízení opolskoratibořské z roku 1563 a Zemské zřízení těšínské z roku 1573.

Reakcí na stále větší narušování stavovského principu personality práva byla Svatováclavská smlouva z roku 1517, která vytvořila soubor kolizních norem při sporech mezi měšťany a šlechtou. K zemskému zřízení byla dále připojena Smlouva o ručnicích z roku 1523, o 2 roky později Narovnání o hory a kovy a v roce 1600 O mezích, hranicích, soudu a rozepři mezní.

Co se týče městských práv, tj. souboru práv vymezujících vztah středověkého města k vrchnosti, tak zde

až do vlády Josefa II. kdy byly očíslovány, se na jejich rozlišení užívaly rozmanité barvy a symboly (Malý, K.: *České právo...*, s. 29 – 31).

⁴⁶ Malý, K.: *K českému...*, s. 17 – 18

došlo k recepci práva německého, konkrétně tzv. Saského /severoněmecké právo/ a Švábského zrcadla /jihoněmecké právo/⁴⁷. Třetím základem pro městské práva bylo právo římské. Hlavními prameny zde jsou zakládací listiny, privilegia, jejichž obsahem je především výkon vlastní správy a soudnictví.

O první kodifikaci městských práv se pokusil mistr Brikcí z Licka ve svém díle „Knihy městských práv, jimižto se některá města ve větším díle v království Českém spravovala a ještě spravují“, v němž vychází z práva brněnského, jihlavského, pražského a práva římského. Toto dílo bylo vydáno v roce 1523 a obsahuje zajímavé ustanovení týkající se žen obviněných z čarodějnictví ve článku XLII pod názvem Žena obeslaná pro čáry, jak má práva býti. Je zajímavé, že se toto ustanovení týká výhradně žen, nicméně lze v tom vidět souvislost s postavením žen té doby. Zmiňovaný článek říká, že ženě obviněné z čarodějnictví nestačí k vyvinění popření této obžaloby, ale musí se prokázat stejným počtem důvěryhodných svědků jako žena obviněná z vraždy.⁴⁸

Závaznou kodifikací se stal zákoník „Práva městská Království“ českého od Pavla Kristiána z Koldína, který v roce 1580 prohlásil apelační soud za závazný pro svá rozhodování a který byl po prolomení odporu některých měst v roce 1610 závazný pro všechna česká a od roku 1697 i moravská města. Koldín se inspiroval právem zemským, římským, jsou zde i vlivy práva kanonického a jedná se prakticky o komplexní úpravu městského práva ze všech

⁴⁷ Saské zrcadlo – Sachsenspiegel byla kodifikace středověkého práva, nejvýznamnější a nejstarší právní kniha v Německu, sestavená Eikem von Reggowem v roce 1224, skládající se ze knihy zemského a lenního práva, stalo se předlohou spousty dalších kodifikací, mj. magdeburského městského práva uplatňující svůj vliv převážně na severními Čechami, Moravou, Slezskem a Lužicí, Švábské zrcadlo byla sbírka středověkého práva vzniklá kolem 1275 v Augšpurku, obsahovala prvky římského práva, značně ovlivnila norimberské městské právo a sahala do oblastí středních, jižních Čech a na Moravě (Kapas, Jan.: *Právní dějiny země koruny české I*. Praha 1913, s. 59).

⁴⁸ Ve článku je doslova uvedeno: „...a zvláště pak obierá-li se s čáry, a v takovém skutku byla-li polapena: tehdy taková žena k saudu jsúc připovědiena, potrebuje, aby jako vraždlnice svědky se očistila...“ (Jireček, Josef a Hermenegild: *Práva městská M. Brikcího z Licka*, Praha 1880, s. 48-49).

aspektů. Mimo jiné zde klasifikuje tresty na tresty právem stanovené a tresty uložené podle úvahy soudců. Převažujícím cílovým efektem je stále zastrašení, nikoliv náprava pachatele.⁴⁹ Nejrozšířenějším trestem stále zůstával trest smrti. Některá ustanovení Koldínova zákoníku se užívala až do roku 1811.

Koldín čarodějnictví ve svém zákoníku zmiňuje v kapitole „O pokutách a rozličných trestáních na přestupníky řádu a práva“ následovně: „Magia sive sortilegum, tj., čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla, kterážto pokutau meče aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním⁵⁰, aneb též upálením ztrestána býti mají“.⁵¹

Koldínův zákoník ovšem nebyl pro vrchnost zcela závazný - ta mohla vzít stanovený trest v úvahu, ale mohla jej zároveň i změnit.

Velmi významným trestně právním předpisem, byl říšský zákon „Constitutio Criminalis carolina“ z roku 1532, v němž bylo čarodějnictví zakotveno jako soudní delikt a stanoveny zásady inkvizičního procesu. Navzdory tomu, že tento právní předpis měl pouze subsidiární povahu⁵², tak byl často recipován hrdelními řády. Deliktu čarodějnictví se věnoval ve 4 člancích, s tím, že trest smrti měl být ukládán pouze v případě, bylo-li ublíženo na zdraví, životě či majetku, v ostatním případě byl trest ponechán na úvaze soudce. Velmi významným byl článek 21, který zakazoval mučení a zatčení pouze na základě udání osoby podezřelé z čarodějnictví. Vzhledem k většinovému chápání

⁴⁹ Tresty právem stanovené /poena ordinariae/ a tresty závisající na soudcovské úvaze /poena extraordinariae/ (Malý, K: *České právo...*, s. 124).

⁵⁰ Jednalo se o typicky ženský trest, kdy odsouzená byla zahrabána do živa do hrobu vystlaného obvykle trním, často bývalo provázené proboděním srdce hrotem kola (Verbík, Antonín: *Krevní kniha městečka Bojkovic 1630 – 1721*. Uherské Hradiště, 1974, s. 14).

⁵¹ Jireček, Josef: *Práva městská království českého a markrabství moravského od M. Pavla Kristyana z Koldína*, Praha 1876, s. 335

⁵² Němečtí si stavové si vymohli tzv. salvatorní klauzuli, která spočívala v tom, že zákoník bude mít pouze podpůrný charakter, bude pouze podávat soudcům poučení o trestním právu (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 143).

čarodějnictví jako „*crimen expectum*“ a k jeho sektářskému pojetí, ve kterém jde o svržení křesťanství a toliko podpůrné funkci zákoníku nebyla tato polehčující ustanovení v praxi dodržována. „*Constitutio Criminalis carolina*“ byl používán při procesech na Jesenicku, zatímco při losinských a šumperských procesech se používal „Hrdelní řád císaře Ferdinanda III.“, který byl daleko přísnější, čarodějnictví bylo prohlášeno za jeden z nejzávažnějších zločinů⁵³ a stejně tak i trestáno. Tento právní předpis obsahoval kromě směrodatných indicií k rozpoznání čarodějnice, způsobu zatčení, použití mučení a polehčujících a přitěžujících okolností i tzv. interogační seznamy, což byl soubor otázek, které měly být obviněnému pokládány.⁵⁴

Tzv. Ferdinandea spolu s „Kladivem na čarodějnice“ inspirovala úpravu čarodějnictví v „*Constitutio criminalis Josephina*“, kodexu vydaném Josefem I. Habsburským v roce 1707. Došlo ke sjednocení řízení u soudu, zformulování zásad inkvizičního procesu a stanovení podmínek k užívání práva útrpného. Zákoník mj. rozlišoval čarodějnictví spáchané při paktu s ďáblem, v tomto případě byl uložen trest smrti upálením, a čarodějnictví bez paktu s ďáblem, jež se trestalo stětím.⁵⁵

Vedle tzv. Josephiny bylo možno subsidiárně použít i Obnovené zřízení zemské, *Constitutio criminalis carolina* i *Constitutio criminalis Ferdinandea*.⁵⁶

Postihování čarodějnictví bylo od počátku 18. století na ústupu, čemuž odpovídala i výměra trestů. V roce 1766 byl vydán 16ti paragrafový „*Artikul o kouzelnictví, čarodějnictví, věštectví a podobných věcech*“, který se poté

⁵³ Čarodějnictví se nalézalo v článku 60, následuje co se týče závažnosti hned za urážkou Boha a teprve za čarodějnictvím se nachází urážka majestátu a pak velezrada (Sivák, Florian., Malý, Karel: *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku*, Jinočany 1993, s. 328)

⁵⁴ Spurný, František: *Čarodějnické procesy 16. a 17. století*, Pardubice 1970, s. 134

⁵⁵ Tamtéž, s. 135

⁵⁶ Sivák, F., Malý, K.: *Dějiny státu...*, s. 330

v odstavci 58 promítl do „Constitutio criminalis Theresiana“. Marie Terezie si ovšem vyhradila, aby jí byl postoupen veškerý spisový materiál týkající se čarodějnictví, aby teprve ona mohla posoudit, zda bude podána obžaloba, sama rovněž zakazuje používání práva útrpného v případech, kdy nebyl spáchán trestný čin, za který by bylo možno uložit trest smrti.⁵⁷ V každém případě i formální zakotvení deliktu čarodějnictví v Theresianě bylo určitým důkazem o zaostalosti a feudálním přežitkem Habsburské monarchie. Oproti tomu, že Marie Terezie byla spolu se soudci proti, nechala v roce 1776 na nátlak svých rádců zrušit torturu.

Předposledním pramenem práva, který bych uvedla, je Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně Josefa II. vydaný roku 1787, který se již nese v duchu osvícenství v čele s profilující se zásadou trestního práva - nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege. Čarodějnictví ani kacířství již není považováno za trestný čin a rovněž je zakázán trest smrti spolu s krutými tresty a trest jako takový má směřovat k nápravě pachatele.

Asi nejdůležitějším pramenem práva, který bych chtěla podrobněji rozebrat jsou tzv. smolné knihy.

2.2.3 smolné knihy

Nejdůležitějším pramenem práva ve vztahu k čarodějnictví jsou smolné knihy. Jedná se o nejobsáhlejší a nejsouvislejší pramen práva, který nám umožňuje nejen lépe pochopit systém hrdelního soudnictví té doby, ale podává i poměrně autentický obraz městského a venkovského života.

Smolné knihy lze v zásadě považovat za knihy městské, ačkoliv zdrojem soudní moci nebylo město samotné, ale jeho vrchnost, která svěřovala městu a jeho orgánům soudní pravomoc.

⁵⁷ Šindelář, B.: *Hon...*, s. 217

Samotný název smolná kniha je vlastně terminus technicus - setkáváme se taktéž s názvy kniha černá, psanecká, krevní, knih výpovědí či kniha svědomí. Stejně tak se nevdly jednalo o samostatnou knihu, někdy bývala součástí kodexu.

Bohužel se těchto knih dochoval pouze zlomek - cca 20, což je vzhledem k tomu, že ji vedlo každé město, které mělo právo hrdelního soudnictví, poměrně málo.

V souvislosti se smolnými knihami je třeba zmínit i tzv. smolné spisy. Jednalo se o písemnosti, které vznikly během agendy na městském soudě nebo mu byly zaslány ať už jednotlivci či institucemi. Jednání před městskou radou bylo rovněž protokolováno a zapisováno do tzv. radních protokolů. V souvislosti s působností pražského apelačního soudu, vznikly i tzv. ortelní manuály, do nichž byla zapisována odvolání a autoritativní rozsudky, což byly odpovědi na dotazy městské rady v případě složitějších kauz.

Význam smolných knih je značný, jedná se nejen o evidenční a důkazní pomůcky, ale mají rovněž vysokou historickou a výpovědní hodnotu, ať se jedná o soudobý zločinecký argot či kancelářskou mluvu. Výborně vykresluje život nejnižších vrtev tehdejší společnosti.

Zápisy prováděné do smolných knih mají většinou trestněprávní povahu, ale najdeme zde i soukromoprávní zápisy o katovi, katovně a jeho rodině. Často jsou zde zapsány i účty a částky které město vynaložilo např. za exekuci či najmutí kata, nemělo-li vlastního.

Samotná smolná kniha vznikala činností tzv. krevních písařů, jejichž zápisy na sebe chronologicky navazují, písaři zde nebývají většinou jmenovitě uvedeni. Nejsou zde popsány ani všechny trestné činy, ale lze si z nich učinit alespoň jakousi představu o charakteru kriminality v daném regionu. Je překvapivé s jakou krutostí byly trestány i

obyčejné delikty jako krádeže drobných věcí, ale je třeba si uvědomit, že např. oblečení bylo velmi vzácné a zpravidla se i dědilo. Nicméně tyto tvrdé tresty odpovídaly tehdejšími právními normám značně represivního charakteru. K nejčastějším deliktům patřily trestné činy proti majetku často spojené s použitím násilí, dále převažovaly trestné činy mravnostní jako cizoložství a smilstvo, které byly zase v mnoha případech spojovány s vyhnáním plodu či usmrcením novorozence. Čarodějnictví bylo považováno za trestný čin proti oficiální ideologii a jeho vyšetřování bylo považováno za běžnou soudní agendu.

Zápisy se především týkají výsledků podezřelých osob ať už ve formě přepisu doslovných otázek a odpovědí nebo se jedná o soupis sumarizované výpovědi či protokolární záznamy průběhu soudního řízení .

Soudní zápisy bývají obvykle krátké a výstižné. Schéma se většinou opakuje a jedná se o: základní formulaci, vyšetřenou skutečnost a rozsudek. V případě hrdelního rozsudku bývá místo jeho formulace nakreslený meč. Zápisy začínají často slovy „vyznání utrpné“ a u zápisů se rozlišuje, zda výpověď byla učiněna „před trápením“, „při trápením“ či „po trápením“. Poznámávalo se i jestli se jedná o vyznání dobrovolné či např. o konfrontaci více obviněných tzv. vejvod. Často se ve smolných knihách objevuje slovní formulace „na tom umírám“, ovšem i v tomto případě docházelo k použití práva útrpného. V některých případech se jedná o přepis přímé řeči, jindy je to shrnutí doplněné o glosy písaře.

Co se týče vnější podoby, tak se většinou jednalo o papírový kodex, s jednoduchou papírovou či kartonovou vazbou, často vystuženou kůží. Psalo se hlavně novogotickou kreslenou minuskulou černým inkoustem a červenými iniciálami

s tím, že slova převzatá z latiny či němčiny byla psána humanistickou kursivou.⁵⁸

2.3 Procesní právo

Jak jsem již výše uvedla, celá středověká společnost byla dle učení o trojím lidu diferencována, což mělo význam při posuzování právní způsobilosti, jednak co se týče stavů, jednak co se týče pohlaví. Prakticky každý pokus o narušení tohoto Bohem daného rozdělení byl považováno za rouhání⁵⁹ a tudíž i za kacířství a největší hřích s tím, že urážka panovníka byla dána na roveň urážce Boha.

Otázka právní způsobilosti byla tedy problematická, nicméně obecně můžeme říct, že jejím předpokladem byla příslušnost ke stavu, příčetnost, věk a zachovalost cti.

Rozdíly mezi muži a ženami byly odvislé od toho, o jakou právní oblast se jednalo, v otázce trestního práva byly ženy značně znevýhodněny zejména pokud šlo o sexuální delikty.

Jako první bych zmínila městský proces, který měl v pronásledování čarodějnic velký význam, jelikož osoby obviněné z čarodějnictví ve velké většině spadaly pod jeho jurisdikci.

2.3.1 městský proces

Městské právo se odlišovalo od práva zemského ve spoustě podstatných rysů, především jeho jurisdikce byla omezena územím města a lze v něm spatřovat značný vliv římského a kanonického práva. Jak jsem již výše zmiňovala,

⁵⁸ Verbík, A: *Krevní kniha...*, s. 9

⁵⁹ Tzv. blasphemie, trestný čin rouhání, u nás trestný až do roku 1950 jako zločin rušení náboženství (Herczog, Jan., K trestnímu postihu blasfemie, *Trestní právo*, 2007, ročník 12, č. 4, strana 24-28).

část území spadala pod norimberské a část pod magdeburské právo.

V čele městské rady a zároveň městského soudu byl rychtář, předsedající tzv. hlavnímu soudu. Vzhledem ke značnému formalismu rozhodovali o jednodušších věcech vedlejší soudy, dále tzv. obyčejné soudy v čele s purkmistrem a nejběžnější soudní agendu včetně ohledání místa činu, zadržení provinilce... řešil sám rychtář. Do husitských válek měl značný vliv i tzv. výroční soud, který sloužil jako odvolací instance. Vrcholným orgánem samosprávy byla městská rada⁶⁰, která jako celek vystupovala pouze na začátku a na konci procesu, soudní líčení vedl rychtář a někteří členové soudu. Důležitou roli měl písař, který vedl písemnou agendu soudu. Opět se zde uplatňuje institut púhony. Žaloby dělíme na prosté, které pouze viní, aniž by předkládaly důkazy - žalovaný se mohl zprostit obvinění prostou přísahou, a žaloby důrazné, podložené důkazy, proti nimž byly přípustné tzv. kvalifikované přísahy s pomocníky.⁶¹

V každém případě lze říci, že městský proces probíhal rychleji a efektivněji než šlechtický, jelikož nebyl tolik zatížen zbytečným formalismem a městské soudy zasedaly na rozdíl od šlechtických permanentně. Proces byl až do 40. let 17. století zásadně ústní, nicméně bylo možno předkládat písemná svědectví. Od roku 1548 je možné podat odvolání k apelačnímu soudu, který se ovšem zabývá pouze dodržením formálnosti procesu na rozdíl od tzv. revize procesu přípustné pouze v některých případech. Městský akuzační proces je důkladně popsán v Koldínově zákoníku a má jednoznačně soukromoprávní charakter. Užívání tortury

⁶⁰ Z pomocného orgánu se vyvinula v 15. století ve vrcholný orgán, byla složena většinou ze 12 členů, tzv. konšelů či radních, v jejím čele stál purkmistr, její funkční období bylo 1 rok, průběh veškerého dění byl zapisován do radních protokolů (Francek, J.: *Zločin a trest...*, s. 33 – 35).

⁶¹ Zpočátku odpřísáhl-li žalovaný, že je nevinen a žalobce stále trval na jeho vině, rozhodoval soud mezitímním rozsudkem o tom, zda bude žalobci povolen další proslov, nicméně tento zbytečný formalismus byl brzy odstraněn (Klabouch, Jiří: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 221 – 222).

nebylo příliš časté, jelikož vzhledem k soukromoprávnímu charakteru procesu nesl žalobce odpovědnost za újmu způsobenou žalovanému, v případě, že bude uznán nevinným, stejně tak i za neoprávněný pobyt ve vězení či případně úmrtí.⁶² Byla-li přece jen tortura aplikována, byl její průběh zapisován do tzv. smolných knih, které se staly důležitým pramenem práva, o kterém budu pojednávat později. Inkviziční proces byl omezen až do konce předbělohorské doby, tj. do první poloviny 17. století, užíván hlavně jako forma řízení proti pachatelům závažných zejména hrdelních zločinů.

Hrdelní jurisdikce byla považována za zeměpanský regál, kterou si vrchnost buď ponechávala nebo tuto pravomoc přenesla na svá města. Městské soudy ale zůstaly na těchto svých feudálních vrchnostech závislé a v některých případech mohly provádět hrdelní soudnictví pouze za přítomnosti majitele či úředníka.⁶³

2.3.2 inkviziční proces

Jak jsem již zmiňovala, trestní právo mělo zpočátku zásadně soukromoprávní charakter, nicméně od 12. století se objevují u stíhání některých trestných činů veřejnoprávní prvky. Vzhledem k faktu, že akuzační proces stavěl žalovaného do příliš výhodného postavení, bylo třeba jej nahradit procesem jiným - inkvizičním. Obecně jsem se zásadami inkvizičního procesu zabývala již v I. kapitole své práce, proto zmíním pouze jeho odrazy v českém trestním právu.

V českých zemích zůstal inkviziční proces omezen až do konce předbělohorské doby, tj. do první poloviny 17. století, téměř výhradně jen na městské soudy, u nichž byl tento proces užíván hlavně jako forma řízení proti pachatelům nejvážnějších zločinů.

⁶² Malý, K.: *České právo....*, s. 63 – 64

⁶³ Pánek, Jaroslav: *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617 – 1751*. Praha 1977, s. 8

Inkviziční proces v českých zemích posílilo vydání Obnoveného zřízení zemského, kde je stanovena povinnost stíhat všechny delikty z úřední povinnosti. V případě soukromoprávních deliktů jsou správní orgány povinny pomáhat žalobcům se shromažďováním důkazů. V případě, že se do 6 týdnů po zajištění pachatele nepřihlásí soukromý žalobce, je podána žaloba veřejná. Takto pomalu dochází k úpadku akuzačního procesu, kdy u šlechtických soudů podává veřejnou žalobu komorní prokurátor a u městských královský rychtář.

Zákoník Josefa I. sice u soukromoprávních věcí umožňuje použít akuzační proces, nicméně soudit hrdelní věci, stejně jako udělovat milost, mohl jen hrdelní soud, tj. soud nadaný hrdelní jurisdikcí od panovníka.⁶⁴

Úplným vítězstvím inkvizičního procesu je vydání zákoníku Marie Terezie, kdy se inkviziční proces stává obligatorním pro všechny trestné činy a soukromá žaloba se jako nedůvěryhodná nepřipouští.

2.3.3 trestní řízení

Inkviziční proces bylo dle pravidel stanovených na 4. lateránském koncilu možno zahájit 3 způsoby - na základě obžaloby viníka, na základě udání a nebo na základě vyhledání viníka. První stádium po zahájení procesu byla tzv. všeobecná inkvizice, která spočívala v předvolání svědků, kteří svědčili prozatím bez přísahy, a podezřelého, na kterého, pokud se nejednalo o osobu „lehkou“, ještě nebyla uvalena vazba. V případě, že se podezření potvrdilo, byla bezpodmínečně uvalena vazba, čímž bylo zahájeno další stádium, tzv. speciální inkvizice. I soud bez hrdelní jurisdikce mohl provést zatčení, nicméně byl povinen zatčeného do 3 dnů předat příslušnému soudu. Aby bylo možno

⁶⁴ Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 243

využít momentu překvapení, byl zatčený ihned vyslechnut.⁶⁵ Než bylo možno přejít k dalšímu bylo nutno ohledat tzv. skutek zločinnosti a okolnosti skutkové podstaty, na což byly stanoveny podrobné návody⁶⁶, teprve po té mohlo dojít k tzv. pořádnému examenu, tj. podrobnému výslechu obviněného. V případě, že se nepřiznal, bylo nutno povolát svědky, kteří se pod sankcí pokuty museli dostavit a vypovídat pod přísahou, vše se podrobně protokolovalo. Až v tuto chvíli bylo obžalovanému umožněno, aby se bránil a povolal k sobě tzv. právního přítele, s nímž však mohl hovořit jen v přítomnosti soudců. Nicméně zejména v čarodějnických procese bylo velmi problematické získat advokáta či případné svědky obhajoby vzhledem k tomu, že mohli být snadno nařčeni spolu s obžalovaným. Kromě zjištěného skutkového stavu je soud při vynesení rozsudku vázán i tzv. generálními a speciálními indiciemi⁶⁷. Vyšetřovaný je rovněž tázán na jména spolupachatelů, jež mu nesměla být vsugerována, což v praxi bylo velmi často porušováno, navíc osobám obviněným z čarodějnictví nebylo radno důvěřovat, jelikož mohly vypovídat „skrze chytrost zlého ducha navržené nepravdy“.

Co se týče důkazních prostředků, tak se samozřejmě dávala přednost racionálním důkazům, nicméně až do 17. století se užívalo i důkazů nadpřirozených. Kromě ordálů, o nichž jsem se již zmiňovala, se jednalo především o kletvy, jimiž se strana dovolávala zásahu nadpřirozených sil proti sobě, nemluví-li pravdu. Tyto pohanské rituály byly později nahrazeny přísahami. Ani kletvy ani přísahy sice

⁶⁵ Tzv. sumární výslech (Klabouch, J. *Staré české...*, s. 244).

⁶⁶ Ohledání prováděla komise 2 soudců s písařem, popř. ranhojičem, návody, co zkoumat byly velmi podrobné v závislosti na typu zločinu, např. při podezření z čarodějnictví měla komise pátrat po čarodějnických knihách, hrncích, zrcadlech, koření...ohledat tělo mrtvol, zda bylo otráveno a je tudíž oteklé či zmodralé apod. (Tamtéž, s. 245).

⁶⁷ indicia generalia et specialia, mezi generální indicie patřila např. pověst obžalovaného, případná recidiva, lživé odpovědi..., za speciální byly považovány znaky jednotlivých zločinů, např. u čarodějnictví nalezení zapovězené knihy, úmrlčí kosti, ďáblova znamení /signum diaboli/ či bizarnosti jako je-li smlouva s ďáblem /pactum diaboli/ písemná nebo pouze ústní, nicméně k většině ostatních trestných činů byly popisované indicie poměrně rozumné a věcné (Tamtéž, s. 245-246).

nepřinášely rozhodnutí ve věci, ale posilovaly postavení stran. Už Koldín považoval za nejcennější důkaz svědeckou výpověď, původně byl za svědka považován tzv. očistník, tj. osoba, která byla ochotna odpřísáhnout svou důvěru v tvrzení některé strany, teprve v 16. století se ujalo pojetí svědka v dnešním smyslu. Je zajímavé, že co se týče svědecké způsobilosti, nebyly činěny žádné rozdíly mezi stavovskou příslušností, mohly svědčit dokonce i počestné dívky a ženy. Byly rovněž stanoveny hranice pro relativní svědeckou nezpůsobilost.⁶⁸ Platila zásada unus testis, nullus testis – jeden svědek, žádný svědek, ale zároveň mít více než 2 svědky bylo považováno za úmyslné zdržování. Až do tzv. publikace svědectví zůstával obsah svědectví tajný, v případě nevěrohodného svědectví jej mohla strana „naříkat“, v případě úspěšného „naříkání“, přišel krvopřísežník o hrdlo. Dá se říci, že podávat svědectví byla v této době velmi nevděčná a nebezpečná činnost. Obzvláště v čarodějnických procesech nebyly zásady svědecké výpovědi dodržovány a soud se spokojil s obecným míněním, že daná osoba škodí svými kouzly.

Dalšími důkazními prostředky byly listinné důkazy, ohledání, v čarodějnických procesech zejména ohledání těla za účelem nalezení ďáblova znamení tzv. signum diabolicum při používání šídla se zásuvnou jehlou.

Jestliže se odsouzený nepřiznal, nebylo zpravidla možno vynést odsuzující rozsudek, ale byly-li důkazy alespoň „poloviční“ bylo možno vynést mezitimní rozsudek, na jehož základě byl proveden útrpný výslech o intenzitě stanovené v rozsudku. V procesech s čarodějnicemi byla tortura často jediným důkazem, díky kterému se většina obžalovaných přiznala i k těm nejabsurdnějším věcem. V případě, že se obžalovaný ani po trojnásobném mučení

⁶⁸ Např. manželka proti manželovi, úhlavní nepřítel, otec proti synovi a naopak, slepí o viděném, hluchí o slyšeném... (Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 326).

nepřízná, je propuštěn na svobodu, přizná-li se, je vynesena definitivní rozsudek. Proti rozsudku se mohl odsouzený odvolat k apelačnímu soudu, popř. ve lhůtě 14 dnů požádat panovníka o milost. Náklady řízení nese odsouzený, který se i v průběhu vazby musel sám živit. Byl-li uznán nevinným, měl právo regresu na soukromém žalobci či udavači.

2.3.4 tortura a výkon trestu

Jak jsem již uváděla výše, jestliže se tortura v soukromém akuzačním procesu příliš nepoužívala, o to více našla jako významný důkazní prostředek uplatnění v procesu inkvizičním. Výpověď na mučidlech měla vyšší důkazní hodnotu než výpověď pod přísahou. Mučení se v českých, ostatně jako i v jiných zemích, užívalo od pradávna, zpočátku jako prostředek zotřetí popravy, posléze se stalo řádným vyšetřovacím postupem. Původně byla tortura povolena omezeně v řízení proti kacířům, ale od roku 1252 je bulou papeže Inocence IV. připuštěna jako univerzální vyšetřovací prostředek v řízení proti heretikům. První zmínky o používání práva útrpného na soudech jsou ze 13. století a nacházíme je ve Zbraslavské kronice, dále ze 14. století v Knize písaře Jana, v 15. století v Nařízení Jiřího z Poděbrad o užívání tortury, v 16. století vyšel v Praze Traktát o tázání aneb právu útrpném vydaný Danielem Adamem z Veleslavína, podrobněji se v kapitole „De questonibus et tormensis“ věnuje mučení i Koldín. Významným pramenem práva v této oblasti jsou smolné knihy, katovské registry, kriminální reversy, městské pamětní knihy a soudní knihy. Podrobně se torturou ovšem zabývá „Josefina“ i „Theresiana“ a to stanovením stupňů mučení, jejich popisem, výčtem a osobami, které jsou z použití práva útrpného vyjmuty. Osoby šlechtického původu byly z mučení vyjmuty vždy kromě případů urážky božského či světského majestátu. Dle obou zákoníků bylo torturu možno aplikovat jen na základě

mezitimního rozsudku, který stanovil, zda se má provést jen pohrůžka mučení či mučení skutečné, což se obžalovaný neměl dozvědět a byl tak držen v záměrné nejistotě, což mělo nesporně i efekt psychického týrání. Josefina povolovala provádět útrpné výslechy pouze soudům s hrdelní pravomocí⁶⁹. Mučení bylo připouštěno jen u těžkých zločinů, za které byl připuštěn trest smrti, s tím, že jeden stupeň mučení /1. stupeň představovalo „šněrování“ rukou⁷⁰, 2. palečnice⁷¹, 3. španělské boty⁷², 4. tzv. suché trápení na žebříku či skřipci⁷³, 5. tzv. světlé či horké trápení na žebříku či skřipci/ nesměl trvat déle než 15 minut a celé mučení déle než 1 hodinu.⁷⁴ Thereziana pouze překvalifikovala stupně mučení tak, že 1. stupněm byly palečnice a posledním španělské boty.

Ani přiznání obžalovaného neznamenal, že se vyhne mučení, prakticky se jednalo o téměř pravidelnou součást výslechu, za účelem zjistit další pachatele či bližší okolnosti případu.

Faktický průběh mučení nebyl nijak právně regulován, měl být přítomen lékař a mučení mělo být přizpůsobeno konstituci a stavu obžalovaného a neměla jím být způsobena smrt ani nenapravitelná škoda na těle.

Útrpných výslechů se účastnili delegovaní konšelé, rychtář, písař a kat se svými pacholky, výpovědi zapisoval do smolných knih krevní písař, samotný průběh řídila zvláštní komise. U tzv. žebříku se uskutečňovala případná

⁶⁹ Těch bylo ale v 18. století ještě 384 (Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 333).

⁷⁰ Kat působil vyslýchanému bolest utahováním šňůr omotaných kolem předloktí (Verbík, A.: *Krevní kniha...*, s. 12).

⁷¹ Spočívalo v přikládání kovových plátů s jehlanovitými výstupky a šrouby, které byly určeny k drcení palců a nehtů (Tamtéž, s. 12).

⁷² Jednalo se o železa ve tvaru lýtek, vybavených vnitřními hřeby, která sloužila k drcení nohou (Tamtéž, s. 12).

⁷³ (Natahování těla obžalovaného na skřipci, při kterém docházelo k vykloubení kloubů a poškození svalů, toto byla tzv. „mírnější“ varianta, „těžší“ varianta bylo tzv. horké nebo světlé trápení, kdy byl vyslýchaný na žebříku pálen na hrudi, v podpaží a v bocích svazkem svíc“ (Tamtéž, s.12).

⁷⁴ Malý, K., Sivák, F.: *Dějiny státu...*, s. 331

konfrontace spoluobviněných, tzv. vejvod, obecně se vždy první mučila osoba nejnáchylnější k přiznání.⁷⁵

Otázky kladené vyslýchanému nesměly být sugestivní a nesměla mu být vkládána do úst jména možných spoluviníků, což bylo při čarodějnických procesech opomíjeno a zákaz sugestivních otázek byl dokonce zrušen Ferdinandem v roce 1656. Pokud je vyslýchaným denuncován šlechtic, apelační soud musí potvrdit, že lze toho nařčení brát vážně a v kladném případě má šlechtic 6 týdnů na to, aby se u zemského soudu očistil.

Po skončení výslechu musel obžalovaný svou výpověď potvrdit, zásada, že kdo 3 krát přestál mučení, je nevinný, se zejména při čarodějnických procesech obcházela, k mučení docházela zpravidla tolikrát a tak dlouho, dokud obžalovaný nepřiznal, co po něm bylo žádáno a také z tohoto důvodu narostli čarodějnické procesy v některých případech do otřesných rozměrů.

Objektivnost tortury byla zpochybňována již Koldínem, v díle „Cautio Criminalis“ se proti honu na čarodějnice a mučení postavil významný německý jezuita Friedrich Spee, tomutéž se věnoval ve své knize „Řádná zpráva o kouzlech a kouzelnících“ německý farář Anton Praetorius, roku 1624 vydal Johann Graefe knihu „Tribunální reformace“, ve které vystupoval proti použití mučení, stejně tak jako Cesare Beccaria ve svém díle „Esej na téma zločinů a trestů“. Pod vlivem významného německého osvícenského filosofa Christiana Thomasia a posudků lékařů vídeňské lékařské fakulty je v roce 1773 zastaveno používání tortury a o 5 let později definitivně zakázáno.

Výkon ani systém trestů zpočátku nebyl nijak jednotně upraven a fakticky spočíval na libovůli soudců. Při některých trestných činech se stále uplatňoval institut svépomoci, Koldín se svém spise snažil rozdělit tresty na

⁷⁵ Francek, J.: *Zločin...*, s. 45

tresty právem stanovené tzv. poena ordinare a tresty závislé na uvážení soudců tzv. poena extraordinare. Všeobecně lze říci, že vzhledem k absenci jakékoliv právní úpravy se ohledně trestů postupovalo dle místních či dobových zvyklostí. Účel trestu je především odstrašující a smyslem je pomsta na pachateli.⁷⁶

K nejstarším trestům patřilo vypovězení z města, kterému zpravidla předcházela nějaký zahanbující trest. Josephina i Theresiana dali částečně rámcem některým trestům, nicméně spousta krutých trestů zůstala zachována, ale došlo k omezení tzv. mimořádných trestů, které se ukládaly, pokud se na základě polehčujících okolností nejevilo nutné uložit řádný trest a nebo pokud bylo řádný trest třeba ztřídit. Nejobvyklejším byla pokuta.

Trest odnětí svobody se až na existenci dlužnického vězení téměř nepoužíval, o to častěji se užívalo nucených prací⁷⁷.

Nejčastějším a univerzálním trestem byl trest smrti, byla to jakási obecná alternativa k dnešnímu trestu odnětí svobody. Existovala v různých variantách s možností ztřízení⁷⁸, kterou představovaly zejména zmrzačující tresty. Poprava odsouzenec byla věcí veřejnou a směla se konat pouze ve všední den na určeném místě, většinou na rozcestí za městem. Ještě před samotným aktem byl odsouzenec dotázán, zda uznává svou vinu, popřel-li ji, byl znovu odveden do mučírny. Poprava nemusela být vykonána v případě, že svědci odvolali své výpovědi, odsouzenec dostal milost, kat 3krát špatně sekl, přetřhl-li se při

⁷⁶ Malý, K., Sivák, F.: *Dějiny státu...*, s. 220

⁷⁷ (Tento druh trestu se objevuje až v 16.-17. století v podobě odesílání odsouzených na galeje do loďstva benátské republiky, ale vzhledem ke komplikovanosti dopravení odsouzenec do Benátek se častěji posílali do Uher k pracím na stavbě hradů nebo na vláčení lodí proti proudu Dunaje, což bylo téměř jistou zárukou smrti, pachatelé „lehčí kriminality“ zůstali na území českých zemí a byli zařazeni do některé z trestaneckých manufaktur nebo poslání na stavbu silnice či vojenského opevnění (Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 255 – 256).

⁷⁸ Ztřízení spočívalo v některém ze zmrzačujících trestů jako např. vytržení jazyka, uštknutí kleštěmi, useknutí ruky, uřezání nosu, uší..., v odsuzujícím rozsudku bylo stanoveno, zda má toho ztřízení proběhnout před popravou či až po ní (Pánek, J.: *Smolná kniha...*, s. 33).

oběšení provaz nebo vystoupila-li z davu žena, která by odsouzence dobrovolně pojala za muže - tyto obyčeje ale „Josephina“ i „Thereziana“ zakázaly⁷⁹. Podoba trestu smrti nebyla nijak upravena a jak jsem již zmiňovala, byla zpočátku nechána na libovůli soudců, kteří čerpali inspiraci ve světě nebo ve své fantazii. Thereziana stanovila určitá pravidla kdo a jakým způsobem smí být za jaký trestný čin popraven. Shodně s ideologií tehdejší doby bylo za nejzávažnější trestný čin považováno rouhání trestané upálením a vytržením jazyka, a čarodějnictví, které podle stupně závažnosti bylo trestáno upálením, stětím nebo pokutou, vymrskáním z města a relegací. Přes všechnu krutost soudobých trestů měli popravení nárok na řádný křesťanský pohřeb.

2.3.5 soudní soustava v době stavovské monarchie

Jednou ze základních funkcí státu a práva vůbec je rozhodování sporů. V rodové společnosti měl tuto funkci rozhodce, ale jednalo se pouze o určité morální doporučení nevynutitelné státní mocí. O vzniku soudů se dá hovořit až kolem 9. století, velkou roli zde stále hrála svépomoc a obyčejová pravidla. Spolu s větší diferenciací společnosti se vyvinul princip stavovské personality i ve vztahu k soudní příslušnosti, základním pramenem pro řešení případné kolize byla Svatováclavská smlouva z roku 1517.

V 2. polovině 13. století vznikl důsledkem přenesení soudní agendy z dvorských sjezdů soud zemský, což byl nejvýznamnější soud pro šlechtu, jemuž předsedal panovník a zasedalo v něm 20 šlechticů a nejvyšších zemských úředníků.⁸⁰ V Čechách zasedal v Praze a na Moravě střídavě v Olomouci a v Brně. Z bojů o kontrolu nad touto instancí

⁷⁹ Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 262

⁸⁰ Soud zasedal 4 krát do roka, jeho složení bylo v Čechách 12 pánů a 8 rytířů a na Moravě 14 pánů a 6 rytířů (Vaněček, Václav: *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1976, s. 208).

vyšla vítězně šlechta, jelikož panovník uplatňující svou pravomoc skrze úředníky o tuto výhodu ve 14. století přišel, jelikož si šlechta prosadila, že úředníky mohou být pouze její příslušníci.⁸¹ Jako reakci na tuto prohru založil panovník soud dvorský, který měl být odvolací instancí k soudu zemskému, ale k jeho fungování díky odporu šlechty nedošlo. Dalším pokusem bylo založení soudu komorního, který od 16. století soudil politické trestné činy, ale šlechta opět brzy získala značný vliv na jeho složení. Zemský soud byl tedy pro šlechtu první a zároveň poslední instancí.

Mezi další soudy patřily soud purkrabský, mezní, soud zemského maršálka a menší soud zemský.⁸²

Během let 1419 – 1437 tj. za husitské revoluce zemský soud nefungoval, nicméně po jejím skončení šlechta ještě zvýšila své kompetence. Fakticky konec 15. a 1. polovina 16. století se projevovaly zejména díky slabé vládě jagellonských panovníků růstem vlivu stavovství. Po porážce českých stavů nechal Ferdinand I. založit v roce 1548 apelační soud /taktéž tzv. rada nad apelacemi, consilium apellationum/, který se stal vrchním soudem nad všemi městskými soudy a rozhodoval o odvoláních o rozsudcích všech měst království českého, tzn. Čech, Horní a Dolní Lužice, Slezska a Moravy. Rovněž odvolání soudu komorního a dvorského jsou vyřizována královským apelačním soudem, který ovšem zkoumá pouze formálně procesní vady, nikoliv skutkovou stránku věci. V čele apelačního soudu byl prezident a 13 apelačních radů⁸³, všichni jmenovaní králem, jednalo se o placené úředníky, nikoliv stavovské

⁸¹ Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 124

⁸² Menší soud zemský rozhodoval spory, jejichž hodnota byla nižší než 10 grošů (Francek, J.: *Zločin a trest...*, s. 15 – 16).

⁸³ Jednalo se o 6 šlechticů, 4 doktory práv se zahraničním doktorátem, jelikož v té době v českých zemích nebyla právnická fakulta a 4 pražské měšťany, 1. prezidentem byla Ladislav II. Popel z Lobkovic (Král, Ladislav. *Apelační soud v době pobělohorské*, www.apelacnisoud.webzdarma.cz, 2004. Dostupné < na <http://apelacnisoud.webzdarma.cz/texty/soud.html#obsazeni>>).

funkcionáře a na rozdíl od ostatních soudů zasedal apelační soud nepřetržitě.⁸⁴

Nejdůležitějším ústředním úřadem byla Česká královská kancelář se sídlem v Praze a Česká dvorská kancelář se sídlem ve Vídni, jež byly v roce 1583 sloučeny. Jednalo se o nadřizenou instanci k rozhodnutím zemského soudu provádějící revizi rozsudků. V roce 1624 bylo její sídlo přesunuto do Vídně, kde se stala nejvyšší politickou a soudní instancí, jejíž 9 členná komise jmenovaná panovníkem, byla oprávněna řešit odvolání proti rozhodnutí jakékoliv orgánu.

Dalším významným mezníkem bylo vydání Obnovených zřízení zemských v letech 1627 pro Čechy a 1628 pro Moravu, které dále oslabilo pozici stavů v soudnictví. Soudy zvyklé na volnou úvahu a aplikaci obyčejů byly od nynějška vázány Obnoveným zřízením, Koldínovi městskými právy a recipovaným právem římským.

Rovněž všechny rozsudky podléhají panovníkově revizi a rozsudky smrti a ztráty šlechtické cti vyžadují jeho potvrzení. K další pravomoci patří určovat složení zemského soudu a delegovat část pravomoci na královské místodržící.

Městské soudnictví bylo o poznání složitější, jelikož zdrojem soudní pravomoci byli jeho zakladatelé, tj. šlechta a panovník, kteří si ve 13. a 14. století udržovali značný vliv. Důležité spory řešila vrchnost města - městská rada, ty menší pak zakladatelem dosazení rychtáři. Bohatí měšťané ovšem záhy vykoupili od zakladatele právo volit rychtáře, který se stal výkonným orgánem bohatých měšťanů. Díky rychlému rozvoji města brzy získala plnou jurisdikci, která se projevila i v na zakladatelích nevázané volbě přisedících městských soudů. Husitství pak ještě prohloubilo městskou nezávislost, i když institucionálně soudnictví nijak nezměnilo. Města se prakticky řídila

⁸⁴ Vaněček, V.: *Dějiny státu...*, s. 163

nepsaným obyčejovým právem, tudíž by se dalo říci, že každé město mělo jiné, ale ve skutečnosti rozdíly nebyly tak velké, protože města používala starší buď magdeburské nebo norimberské právní obyčeje.

Přeze všechno byla městská justice rozdrobena a byla zde potřeba její unifikace, k níž výrazně přispělo založení apelačního soudu. Apelační soud sice poměrně otrásl městskou autonomií, jelikož zajistil panovníkovi rozhodný vliv nad veškerým právním životem ve městech, ale díky jeho vlivu došlo ke sjednocení hmotného i procesního práva a unifikaci soudnictví. V roce 1580 byla za závazná prohlášena Koldínova městská práva, která byla v roce 1627 dokonce povýšena na subsidiární pramen šlechtického zemského práva. Apelační soud se svou odborností a všestranností stává vzorem pro ostatní soudy a během 17. století si získá neotřesitelné postavení. Z hlediska čarodějnických procesů dává nižším soudům tzv. naučení - doporučený postup a taktéž schvaluje ve sporných případech použití tortury, čímž pomáhá k prosazení inkvizičního procesu.

Od roku 1437 máme rovněž doloženou existenci královské prokuratury ze které se ze zastupování panovníka v odúmrtním řízení postupně vyvinul institut veřejného žalobce. Stíhání deliktů z úřední pravomoci jim zůstalo až do konce feudální epochy.⁸⁵

Poddaní na vesnicích byli souzeni rychtářem, později na zámku vrchností, což omezovalo jejich právní záruku, jelikož byli souzeni příslušníky jiné stavovské skupiny. Pro závažné hrdelní delikty byly ustanoveny soudy hraniční. Spory mezi poddanými a vrchností byli až do začátku 15. století nemožné, v roce 1402 byl vydán nález, který umožňoval tzv. selské roky, soudní při mezi vrchností a

⁸⁵ Tamtéž, s. 214

poddanými, ale šlo pouze o kolektivní nároky, nikoliv o individuální spor.⁸⁶

Josef II. pokračoval v práci své matky Marie Terezie velkou reformou soudnictví mající za cíl jeho zkvalitnění a byrokratizaci. Bylo zavedeno jednotné trestní řízení a značně omezen počet soudů s hrdelní pravomocí. V Brně vznikl roku 1753 z bývalého zemského tribunálu 2. apelační soud, který se spolu s pražským apelačním soudem stal odvolací instancí pro všechny soudy prvního stupně.

Významným počinem bylo založení nejvyššího soudního úřadu ve Vídni, který se stal 3. instancí s kasační pravomocí a který se zároveň zabýval ústřední správou soudnictví.⁸⁷ Za vlády Josefa II. se začala vyvíjet i tzv. *iurisdictio voluntaria*, dnes známá jako nesporná řízení. Staré soudy jako purkrabský, komorní, maršálský...zanikly a z menších zemských soudů se staly deskové úřady.

⁸⁶ Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 147

⁸⁷ Vaněček, V.: *Dějiny státu...*, s. 300

3. kapitola: FENOMÉN ČARODĚJNICTVÍ

V této kapitole se budu zabývat čarodějnictvím jako fenoménem a to od jeho přerodu z všeobecně přijímané lidové magie po jeden z nejtěžších zločinů. Alespoň kuse zmíním i důležitá starověká božstva, která se stala předobrazem představ o čarodějnicích. Zaměřím se na jeho příčiny a důvody, i to proč bylo více než 75% odsouzených ženského pohlaví. Zvláštní podkapitola bude věnována knize Kladivo na čarodějnice, která se stala na určitou dobu vodítkem, jak postupovat při procesech s čarodějnicemi a která díky své absurditě a krutosti spoluzapříčinila smrt mnoha nevinných. Poté rozeberu procesy v ostatních evropských zemích a v Nové Anglii se zaměřením na jejich příčiny a postupy, jakými byly prováděny. U každé země zmíním autory a díla, jež významně přispěly k honu na čarodějnice ať už jako jeho odpůrci či zastánci a podněcovací.

3.1 Kořeny a předpoklady pronásledování

Víra v magii byla po celá staletí v Evropě považována za přirozenou součást venkovského života, v lidové kultuře ještě v 16. století místní „umělci“ dávali na odiv své magické schopnosti, stejně tak i na královských dvorech byla dokonce velmi módní tzv. magie lásky. Magii můžeme vymezit jako používání vůle k uskutečnění změny vědomí či okolní reality, čarodějnictví je potom jakési řemeslo či umění, které slouží k uplatňování magie s konkrétním cílem.

I Bible hovoří vždy o magii, nikoliv o čarodějnictví, které i lingvisticky vzniklo v mnoha zemích až v 15. století, kdy začalo být chápáno jako synonymum pro uctívání Dávla a jasný projev kacířství, jehož potírání bylo hlavní prioritou. Některé studie dokonce tvrdí, že zločin čarodějnictví vlastně nikdy neexistoval a prakticky byl

vymyšlen až inkvizitory, za což částečně odpovídají zavádějící překlady Bible. Překlady Bible do řečtiny, latiny a posléze do ostatních evropských jazyků pozměnily částečně význam slov a podpořily pronásledování čarodějnic. Starozákonní Exodus, verš 22:17 tvrdí: „Čarodějnicí nenecháš naživu“, ačkoliv hebrejský originál čarodějnicí myslí travičku či osobu provozující černou magii⁸⁸. Stejně tak čarodějnice z Én dóru z první knihy Samuelovy, byla spíše věstkyně, či žena, vyvolávající duchy zemřelých.⁸⁹ Také v Novém zákoně je zmínka o čarodějníkovi jménem Barjézus ve Sk 13,6 a na čarodějnice poukazuje i Zj 21,8 a 22,15.⁹⁰

Vlastnosti později připisované čarodějnicím ztělesňovaly bytosti mytologie Blízkého východu, Řecka, Říma⁹¹ a severní Evropy, které spoluutvářely všechny stránky myšlení evropských kultur, tyto kultury ale postupně přešly z matriarchálního modelu⁹² na patriarchální model a v době honů na čarodějnice až misogynní model. Nastupující křesťanství se projevovalo značnou maskulinitou, v čele s nejsvětější Trojicí Otce, Syna a Ducha svatého, která ostře kontrastovala s pohanskou tradicí žen-bohyň.

Magie jako rituál byla nedílnou součástí náboženství, dalo by se říci, že křesťanství je částečně dualistické, jelikož uznává koexistenci dobra a zla, nicméně dobru přikládá o hodně větší hodnotu. Podoba zla, tj. Satana,

⁸⁸ Mráček, P. K.: *Upalování...*, s. 27

⁸⁹ V prvním případě český ekumenický překlad nesprávně užívá výraz čarodějnice, v druhém, ale správně užívá výraz žena, vyvolávající duchy zemřelých, Bible, Exodus, 22:17, 1. kniha Samuelova, 28:7

⁹⁰ Mráček, P.K.: (*Upalování...*) s. 27

⁹¹ Římané navzdory množství božstev měli z magie strach, ve 2. století př.n.l. bylo popraveno asi 5000 lidí provozujících neškodnou magii, římský císař Augustus dokonce nechal v 1. století př.n.l. spálit 2000 kouzelných knih, značný vliv na představy o čarodějném sabatu měl popis bakchanálií Titem Liviem, které se vyznačovaly nočními setkáními, přejídáním, opíjením a sexuální nevázaností (Streeter, Michael: *Čarodějnictví: Tajné dějiny*. Praha 2002, s. 47).

⁹² Antropologové se domnívají, že uctívání Matky země, též zvané Velká bohyně, existovalo dříve než všechny náboženské systémy a věrouky, tento kult začal upadat za ranně křesťanské éry a byl nahrazen patriarchálním modelem a Velká bohyně byla částečně nahrazena Pannou Marií (Guyleiová, Rosemary: *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*. Praha 1997, s. 19).

prošla rovněž proměnami - ve Starém zákoně slovo Satan znamená v hebrejštině pouze protivník či odpůrce a přibližně do 10. století bylo ze zobrazení patrné, že byl padlým andělem, nikoliv rohatou zrudou, jak tomu bylo o několik století později a jak tomu je dodnes.⁹³ Křesťanský výklad umožňoval buď se přiklonit na stranu Dobra, tj. Ježíše Krista, nebo mít problém, jelikož nic mezi nebylo možné. Za vlády křesťanských císařů mohl být popraven každý, kdo praktikoval jakoukoliv magii, byť naprosto neškodnou.

Zajímavý je postoj ke svatým, kteří provádějí zázraky, tj. vlastně kouzla, což poněkud samoučelným argumentem vysvětlil v „De diversis quaestionibus“ sv. Augustin, a to tak, že svatí to činí ve jménu Božím a veřejně zatímco mágové tajně a se zlými úmysly.⁹⁴

Křesťanství zpočátku mělo snahu zabraňovat primitivnímu vyvražďování čarodějnic, např. lombardský zákoník z roku 643 zakazoval zabít osobu podezřelou z čarodějnictví, jelikož se to neslučovalo s křesťanskými ideami, Karel Veliký ve svém zákoně naopak sliboval propadnutí hrdlem všem, kteří věří, že je někdo čarodějnice, neboť je to iluze vyvolaná Dáblem. Kolem roku 900 bylo vydáno církevní nařízení „Canon episcopi“, ve kterém bylo popsáno čarodějnictví jako uctívání pohanských kultů, tajné noční sabaty, létání...ale bylo v něm zdůrazněno, že nic z toho neexistuje a odehrává se pouze v mysli žen oblouzněných Dáblem.⁹⁵

Čarodějnicím byly připisovány skutky jako pojídání novorozeňat, obcování s Dáblem, pití krve, sexuální styk s pokrevními příbuznými, noční orgie a další, tedy činy, ze kterých byli v průběhu věků obviňováni pohané, židé a dokonce i první křesťané. Navíc vzhledem k mongolským

⁹³ Koncept Dábla přetrval coby protiváha Ježíše Krista (Streeter, M: *Čarodějnictví...*, s. 27).

⁹⁴ Kadlec, J.: *Církevní dějiny I*, s. 266

⁹⁵ Guyleyová, R.: *Encyklopedie...* s. 24

nájezdům, epidemiím moru, hladomoru, reformaci a prakticky neustálému válečnému stavu si zdecimovaná společnost hledala obětní beránky a ti tradiční - Židé a malomocní již zjevně nestačili.

Antropologové tvrdí, že hon na čarodějnice je prostředkem, jak vysvětlit a odvrátit zlo, represe proti „obětnímu beránkovi“ je určitým druhem obranné reakce a terapie proti tomuto zlu, která navíc může upevnit normy soužití v daném společenství.⁹⁶

Důvodů, proč byly za čarodějnice označovány většinou ženy, je několik. Přitom je zřejmé že osoby, které praktikovaly magii byly také rozhodně mužského pohlaví. Jedním z důvodů je jistě tradiční znázornění ženy - čarodějnice patrné z Bible a z děl řeckých a římských autorů, dále patriarchální vnímání Dávla jako evidentně mužské figury, která musí logicky obcovat se ženami, které jsou slabší, pověřčivější a důvěřivější než muži, což je klasifikuje na jasný Dávlov cíl. Představitelé scholastiky nejenže postavili čarodějnictví na roveň kacířství, ale Tomáš Akvinský⁹⁷ dokonce podpořil svými výroky teorii ženy-čarodějnice, kterou zpečetili Sprenger s Kramerem vydáním „Kladiva na čarodějnice“. Tvrzení, že hony na čarodějnice jsou klasickým a extrémním případem brutálního útisku žen v patriarchální společnosti ale nejsou úplně správné, nicméně jisté misogynství a skryté obavy z ženské sexuality poskytly pro pronásledování dost důvodů.

Stanovit přesné datum začátku pronásledování čarodějnic patrně nelze, zvýšenou intenzitu procesů jak s kacíři tak čarodějnicemi můžeme sledovat od 12. století, vrchol pak zejména v 16. a 17. století. Tzv. tmářský středověk tak nebyl ani zdaleka tak krutý jako následující

⁹⁶ Muchembled, Robert.: *Magie a čarodějnictví v Evropě*. Praha 1997, s. 196

⁹⁷ O ženách se vyjádřil jako o mužích, kteří se nevydařili, jelikož jejich duše nebyla natolik silná, aby se vytvořila mužská postava a vyšší mužský intelekt, ženské pohlaví je podle něj pravděpodobně důsledkem vadného semene (Koláček, Ladislav: Hon na čarodějnice. *History revue.*, č. 5, 2008, s. 9).

novověk a je opravdu zajímavé, že vrcholná renesance byla dobou jedněch z nejhorších justičních vražd.

K systematickému pronásledování čarodějnic došlo rozhodně až s příchodem kacířství, běžný člověk ale nedokázal rozpoznat nebezpečnost kacířských hnutí. Vzhledem k tomu, že se jednalo o závažné dogmatické otázky, které řešily největší teologické kapacity své doby, tak obrátit pozornost na čarodějnictví a prohlásit jej za kacířství bylo ideálním řešením, jak najít podporu lidových vrstev, protože existence čarodějnictví byla lidem, na rozdíl od podstaty kacířských hnutí, přijímána a chápána - stačilo poukázat na klasické negativní jevy /neúroda, epidemie.../ a obvinít z nich čarodějnice.

K pronásledování značně přispěla i scholastika, jejíž představitelé se věnovali mimo jiné rozboru kacířství a čarodějnictví a podobně jako neoplatónisté došli ke značně pesimistickému názoru o rostoucí síle Dávla a slábnoucí síle Boha navzdory teologickému axiomu o boží všemohoucnosti.⁹⁸ Z této bezvýchodnosti se jako možná záchrana jevila inkvizice a s ní nutnost zprovodit ze světa Dávlovy spojence - kacíře a čarodějníky.

Od 12. století se šířila mezi teology i papeži teorie smlouvy s Dávblem, která byla v roce 1398 podpořena pařížskou teologickou fakultou a tzv. maleficium (používání magie s úmyslem někomu uškodit) bylo prohlášeno za kacířství, když byla uzavřena smlouva s Dávblem. Smlouva s Dávblem, tzv. pactum diabolicum je uzavřena již pouhým vyvoláním Dávbla, k nejhorší variantě patřila smlouva podepsaná vlastní krví, Dávbel si pak své stoupence označí znamením Dávbla, tzv. signum diaboli, za což jako jasný důkaz v inkvizičním řízení stačilo větší mateřské znamínko či bradavice.

⁹⁸ Šindelář, B.: *Hon...*, s. 27

V roce 1579 vyhlásil církevní koncil ve francouzském Melunu, že každý šarlatán a věštec a všichni, kdo praktikují nekromancii, pyromancii, chiromancii a hydromancii, musí být trestáni smrtí.

Zásadním impulzem pro pronásledování čarodějnic bylo pojetí čarodějnictví jako organizované sekty, k čemuž došlo v 15. století, kdy už se nejednalo pouze o konání maleficií vůči jednotlivcům, ale mělo jít o spiknutí a společenství s Ďáblem usilující o svržení křesťanství a zkázu společnosti, čemuž bylo nutno zabránit. Jednalo se o tzv. démonologické učení, které mělo zjistit, kteří lidé jsou přívrženci satanské sekty.

3.2 Summis desiderantes affectibus a Malleus maleficarum

Proti kacířství a čarodějnictví bylo vydáno spoustu dokumentů⁹⁹, nicméně k nejzásadnějším patřila bula papeže Inocence VIII. z 5. 12. 1484 „Summis desiderantes affectibus“¹⁰⁰, první papežský dokument vydaný knihtiskem. Bula byla vydána inkvizitorům kostnické diecéze a jednalo se o první dokument, v němž je čarodějnictví považováno za skutečnost, nikoliv blud.¹⁰¹ Vznikla na popud stížností inkvizitorů Kramera a Sprengera ohledně malé podpory ostatních kněží a světských panovníků v boji proti čarodějnictví. Její vliv spočívá především v oficiálním potvrzení toho, že každý, kdo přispěje k dovedení čarodějnice na hranici, přispívá církvi a Bohu. Nabádá všechny poddané k pomoci v boji proti čarodějnicím a rovněž soudy k vynášení přísnějších trestů. Hlavní teze buly, které vyzývají k vyhubení čarodějnic, převzala v roce 1623 tzv. konstituce Omnipotentis Dei papeže Řehoře XV..

⁹⁹ V letech 1258 – 1483 to bylo dokonce 35 papežských výnosů (Šindelář, B: *Hon...*, s. 35).

¹⁰⁰ Toto dvojsloví znamená v překladu největší hřích.

¹⁰¹ Kadlec, Jaroslav: *Církevní dějiny III*. Praha 1974, s. 156

Autory Kladiva na čarodějnice byli dominikáno Heinrich Kramer /latinsky Heinrich Institoris/ a Jakob Sprenger. První procesy s čarodějnicemi, které rozpoutal Heinrich Kramer byli v Ravensburku roku 1484 a přinesly 47 obětí a staly se základem pro Kladivo na čarodějnice, ovšem neúspěšné vyvolání dalších procesů v Innsbrucku a výzva ať opustí zemi, motivovaly Kramera k sepsání Kladiva na čarodějnice a hledání podpory u papeže. *Malleus maleficarum*, jak zní jeho latinský název, bylo sepsáno asi v roce 1486 a 1487 vyšlo ve Štrasburku tiskem, do roku 1669 vyšlo dokonce ve 29 vydáních, což svědčí o jeho obrovské popularitě, ačkoliv nikdy nebylo uznáno za pramen práva a mělo pouze subsidiární povahu. Kniha se skládá ze 3 částí: 1. *Bůh Všemohoucí a jeho souhlas, Dábel, čarodějnice*, kde se věnuje tomu, kdo se na čarodějnictví podílí, vymezuje pojmy, 2. *Metody a pakty spolčených čarodějnic, jak je objevit, jak je rozpustit, projevy čarodějnictví a obrana proti němu, likvidace následků čarodějnictví*, 3. *Soudní (církevní i civilní) procesy, mučení, tresty* - což je vlastně kriminální kodex. Kniha je velmi podrobná a doplněná spoustou příběhů, které byly vydávány za případy z praxe a měly podepřít věrohodnost knihy spolu s falešným dobrozdáním kolínské univerzity, které ji mělo zaštitit a doporučit jako předpis vysoké vědecké hodnoty. Je v ní rozvinuta rovněž teze, že čarodějnictví je zločinem žen¹⁰², jelikož jsou fakticky méněcenné, což mělo být dokázáno dle obskurní lingvistické teorie¹⁰³ a je zde koncipována myšlenka, že nevěřit v čarodějnice je hřích největší. Prakticky celý obsah knihy je z dnešního pohledu svou

¹⁰² „Skrze ženu přišel na svět hřích. Žena je hřích. Náruč ženy se rovná osidlům lovce. Každá zlomyslnost je nepatrná proti zlomyslnosti ženy. Protože žena provozuje své kejkle s Dáblem, má pekelná moc přístup do její duše. Lůno ženy je brána do pekla. Všechno se děje z tělesné žádostivosti, která je u nich nenasytná.“ (Kramer, Heinrich, Sprenger, Jakob: Kladivo na čarodějnice, s. ????)

¹⁰³ Latinské slovo femina bylo rozebráno na fe=víra a minus=méně, z čehož mělo vyplynout, že ženy mají méně víry, tudíž jsou méněcenné a náchylnější k paktu s Dáblem, což spolu s jejich nestálostí a sexuální žádostivostí tvořilo ideální předpoklad k čarodějnictví (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 38).

absurditou spíše k smíchu, ale když si uvědomíme, že dle něj bylo fakticky postupováno, tak tvoří jistě jednu z nejhrůznějších knih, které kdy byly napsány.

3.3 Čarodějnictví v jednotlivých evropských zemích

V této kapitole bych se ráda věnovala nástinu pronásledování čarodějnic v různých evropských zemích a uvedení jeho podněcovačů a odpůrců. Zmíním také některé významné literární prameny zabývající se čarodějnictvím.

První zemí, kterou zde uvedu je Německo, jelikož co se týče obětí drží evropský primát, jak dokazuje citát: „Německo, matka tolika čarodějnic“ - „Et ecce Germania tot sagarum mater“. Citát pochází z knihy „Cautio criminalis“ Fridricha Spee, významného německého jezuity a teologa, zásadního odpůrce honů na čarodějnice, který si pokládal otázku, jak je možné, že se Německo stalo nejhorlivějším pronásledovatelem čarodějnic.

V každém případě je „Německo“ té doby velmi těžké přesně vymezit, fakticky se jednalo o konglomerát několika set církevních a světských území, z nichž téměř každé vykonávalo svou vlastní jurisdikci.

Značný podíl na podobě představ o čarodějnických rejích měl 5. díl „Formicaria“ od Johanna Nidera, kde je poprvé popsána tzv. sekta čarodějnů, jejich zvyky, sabat.. a návod na pronásledování čarodějnic tervírského biskupa Petera Binsfelda „Tractatus de Confessionibus Maleficorum“.

Jak jsem již uváděla výše, slavné Kladivo na čarodějnice bylo vydáno roku 1487 v německém Štrasburku, nicméně jak bylo již řečeno, v době jeho vydání ještě mnoho nenasvědčovalo tomu, že Německo bude zachváčeno čarodějnickými procesy v míře jako žádná jiná evropská země. Značný vliv na určité pomalé rozhoření čarodějnických procesů měla samozřejmě šířící se reformace a selské války,

nicméně poté, co Martin Luther i Jan Kalvín upalování čarodějnic schválili a zemi navíc postihl krutý hladomor, rozhořely se naplno. Je nutno zdůraznit, že se nikdy nejednalo o žádný celonárodní hon na čarodějnice a žádná národní instance jej nepodporovala, fakticky se na pronásledování čarodějnic účastnilo jen několik málo zemí, ale o to intenzivněji.

Vzhledem k malému prostoru se nemohu věnovat jednotlivým procesům, nicméně pro ilustraci bych uvedla několik statistik a spíše se věnovala příčinám. Bylo by nesprávné se domnívat, že procesy byly vedeny jen touhou zbohatnout. Kromě toho, že výnosy by měly pokrýt náklady, tak je nutno uvést, že často byly požadovány samotným lidem. Kromě již zmíněných selských válek a reformace byl lid sužován třicetiletou válkou i tzv. malou dobou ledovou a s ní spojenou neúrodou, která způsobila drahotu, epidemie a hlad. Dalším zajímavým faktem je, že nejhoršími pronásledovateli byli katoličtí biskupové¹⁰⁴, mezi jejichž pravomoci náleželo vynášení trestu smrti bez nutnosti jeho schválení vyšší instancí. Podíl protestantů na pronásledování čarodějnic byl o poznání menší. V průběhu 17. století docházelo i ke zvýšení počtu odsouzených mužů, během nejmasovějších perzekucí v kurfiřství kolínském byl dokonce každý 75. člověk upálen za čarodějnictví a 25% odsouzených tvořili muži. Došlo zde i k nezvyklému jevu, kdy byla upálena i příslušnice šlechtického rodu. V letech

¹⁰⁴ Největším pronásledovatelem byl arcibiskup kolínský Ferdinand Bavorský, který nechal v letech 1612 – 1637 upálit na 2000 čarodějnic, následován biskupem eichstättským Johannem Christophem von Wersterstetten s 1000 obětí v letech 1612 – 1636, dále biskup bamberský Philipp Adolpf von Ehrenberg, 900 obětí v letech 1623 – 1631, 768 rozsudků smrti vynesl v letech 1626 – 1629 Georg Fridrich Greiffenklau von Vollrads, arcibiskup mohučský...další procesy s více než 300 mrtvými se odehrály v Trevíru a Würzburgu, kromě biskupského titulu tyto muže spojovalo, že se jednalo o fanatiky protireformace, kteří brali vážně slib celibátu a celkové odloučenosti pohlaví a kteří přísnost a pesimismus vztahovali nejen na sebe, ale i na své poddané (Muchembled, R.: *Magie...*, s. 63, 67-68).

1615 - 1635 bylo upáleno kolem 5000 osob, což je vzhledem k tehdejšímu počtu obyvatel obrovské číslo.¹⁰⁵

Obecně lze ale říct, že místa honů na čarodějnice byly většinou politicky poměrně slabé útvary, geograficky se jednalo o zemědělské oblasti, které podléhaly epidemiím a neúrodě, což v kombinaci s omezeným tradicionalistickým myšlením vyvolávalo sociální dramata právě v podobě honů na čarodějnice jako mechanismů k oslabení krize.

Další zemí, kterou bych chtěla zmínit je Švýcarsko, kde pronásledování čarodějnic sahá již do 15. století a shoduje se s vydáním „Kladiva na čarodějnice“ a je tedy možné, že oběti odsouzené Institorisem v Kostnici byly švýcarského původu. Procesy pokračovaly v 16. století zejména v souvislosti s morovou nákazou, ovšem po roce 1680 téměř ustaly. Poslední proces proběhl v roce 1783, nicméně žádný ze švýcarských procesů nedosáhl německé intenzity. Je zajímavým faktem, že ve francouzsky mluvící části Švýcarska nebylo čarodějnictví považováno za primárně ženskou záležitost, jak to vyplývá z „Kladiva na čarodějnice“, ale mezi oběťmi byl značný počet mužů.¹⁰⁶

Významným švýcarským lovcem čarodějnic byl Lambert Daneau, autor knihy „Dialogue des sorciers“ /Rozhovor čarodějnic/ vydané v roce 1574, která se stala „soupeřem“ Bodinovi „Daemonomanie“ /viz níže/.

Je zajímavé, že 2 přední představitelé protestantismu se v otázce čarodějnictví neshodli a zatímco Jan Kalvín považoval čarodějnictví za největší hřích, Ulrich Zwingli jen za pověru.

Francie byla v době honů na čarodějnice světovou velmocí, v níž žila pětina obyvatel Evropy. K prvním procesům dochází již ve 14. století zejména v souvislosti s kacířskými hnutími, jak je popsáno v 1. kapitole. Později

¹⁰⁵ V Bambergu byl upálen dokonce i místokancléř, který vůči honům na čarodějnice předvedl přílišný skepticismus (Cavendish, Richard: *Dějiny magie*. Praha 2008, s. 209).

¹⁰⁶ Muchembled, R.: *Magie...*, s. 47

přichází nová vlna v souvislosti s morovou epidemií v 15. století, ale všeobecně lze říci, že hon na čarodějnice probíhal ve Francii nepravidelně, částečně jako důsledek náboženských válek, v 17. století se pak jednalo především o vykonstruované procesy jako důsledek soupeření mocenských skupin na královském dvoře či vnitřní boje mezi řeholními řády.

Zvláštním francouzským úkazem jsou případy posedlosti jeptišek v ženských klášterech¹⁰⁷, které vrcholily hromadným a veřejným exorcismem, při kterém zpravidla došlo k vyhnání démonů z těl jeptišek a tím k faktické prezentaci vítězství církve nad Ďáblem.

K nejhrořivějším lovcům čarodějnic patřil Jean Bodin, autor knihy „La Démonomanie des sorciers“ /Démonologie čarodějnic/, v níž na rozdíl Kladiva na čarodějnice považuje za hlavní démonologický argument sabat, dále Nicolas Rémy, autor „Daemonolatraeie libri tres“ /Tři knihy o démonovi/ z roku 1595, která se stala jednou z nejužívanějších inkvizitorských příruček, Henri Boguet, autor knihy „Discours exécration des sorciers“ /Rozprava o čarodějnicích/, v níž popisuje procesy jichž se účastnil, dále Pierre de Lancre a Jean d'Espagnet.

V roce 1682 byl vydán královský edikt¹⁰⁸, zpochybňující existenci čarodějů, čímž až na okrajové případy stíhání čarodějnictví ve Francii postupně vymizelo.

Je zajímavé, že i když byla situace v Nizozemí prakticky stejná jako v ostatních zemích, čarodějnictví bylo trestným činem a víra v magii běžná, tak zde hon na čarodějnice až na několik případů téměř nepropukl. V 15.

¹⁰⁷ K nejznámějším případům patří případ posedlých jeptišek z kláštera v Loudunu, kde démon vstoupil do těl několika jeptišek včetně matky představené Jeanne des Anges, proces exorcismu je podrobně popsán včetně jmen démonů a míst v těle, která obsadil, kromě hromadného a veřejného exorcismu byl z očarování jeptišek obviněn i kněz Garnier, který byl následně mučen a odsouzen k smrti upálením. Podrobně o tomto případu pojednává: (de Certau, Michel: *The theatre of the possessed.* In *The possession at Loudun.* Chicago and London 1999, s. 85-108).

¹⁰⁸ Vydal jej Ludvík XIV., čarodějnictví se nadále trestalo smrtí, jen bylo –li užito v souvislosti s travičstvím nebo se svatokrádeží (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 83).

století došlo v Maastrichtu asi ke 20 případům, následovalo několik menších procesů v Utrechtu, Groningenu, Geldrech a Hollandu, ale celkově, co se týče pronásledování i případného odsouzení, byla města velmi umírněná a počet registrovaných hranic nepřesáhl 150.¹⁰⁹

Možnou příčinou této umírněnosti byl zřejmě na svou dobu značně vyvinutý moderní politický a náboženský systém stejně jako fakt, že se jednalo o první zemi mimo oblast vládnoucího absolutismu s určitým racionálním přístupem k životu a smrti.

Z Nizozemí navíc pocházeli 2 významní odpůrci pronásledování čarodějnic - fyzik, okultista a démonolog Johann Weyer, který ve svém spise z roku 1563 „De Praestigiis Daemonum et Incantationibus ac Venificiis“ /O Šalbách démonů a kouzlech a jedech/ označuje čarodějnictví za výmysl a samozvané řešení pro vše, co lidé neumí vysvětlit a kněz, profesor teologie Cornelius Loos, který pod vlivem procesů v Trevíru napsal roku 1592 spis „De vera et falsa magia“ /O právech a neprávech čarodějnic/, ve kterém vystupuje proti trevírskému biskupovi Peteru Binsfeldovi, za což je zatčen, mučen a nucen svá tvrzení odvolat.

Na britských ostrovech nikdy neprobíhaly boje proti kacířům tak intenzivně jako jinde v Evropě, tudíž zde nedosáhly hony na čarodějnice tak vysoké intenzity zejména proto, že čarodějnictví nebylo koncipováno jako sekta a především se zde neujal inkviziční proces a tortura nebyla běžným vyšetřovacím prostředkem. Zákony týkající se čarodějnictví byly vydávány od 7. století a zrušeny až v roce 1736, nejvýznamnějším byl Zákon proti spiknutí, očarování a čarodějnictví vydaný za panování Alžběty I. z roku 1563, na který navázal irský zákon z roku 1586, ale jak je patrné z jeho názvu, byly čarodějnické procesy té

¹⁰⁹ Muchembled, R.: (*Magie...*), s. 97

doby většinou důsledkem spikleneckých teorií a mocenských machinací na královském dvoře.

Víra v magii zde byla velmi silná a všeobecně přijímaná, jedním z největších děl zabývajících se čarodějnictvím byla kniha „Discover of Witchcraft“ /Objev čarodějnictví/ Reginalda Scotta z roku 1584, který projevuje značně skeptický přístup narozdíl od Williama Perkinse a jeho díla „Discource on the Damned Art of Witchcraft“ /Rozprava o proklatém umění čarodějnickém/ z roku 1608.

Procesy s čarodějnicemi byly tedy spíše místním jevem, který se odehrával často na vesnicích jako důsledek sousedských sporů, popř. docházelo k obvinění tulaček a žebraček, ale nikoliv v masovém měřítku. Navíc jen malá část rozsudků končila trestem smrti, který se prováděl oběšením.

Největším procesem byl proces, jež rozpoutal Matthew Hopkins, sám sebe titulující generálním vyhledavačem čarodějnic, který pomocí tortury insomnií, zkoušky vodou a hledáním ďáblova znamení jehlou donutil obviněné k přiznání a během 14 měsíců nechal oběsit 200 lidí, takto masový proces se ovšem již neopakoval.

Ve Skotsku byly procesy častější a díky silnému vlivu kalvinismu a užívání tortury do nich bylo zataženo více lidí, nejčastěji se jednalo o chudé venkovany, z více než 80% o ženy. Proběhly zde 4 větší vlny procesů v letech 1591, 1597, 1629, 1649.¹¹⁰

Je zajímavé, že král Jakub VI. sám napsal spis „Daemonologia“ zabývající se čarodějnictvím, ve kterém vystupuje proti skeptickému přístupu Reginalda Scotta a rovněž novelizoval zákon Alžběty I. tak, že zpřísnil veškeré tresty týkající se čarodějnictví.

¹¹⁰ Největší procesy se odehrály v letech 1629 – 1679 kdy bylo popraveno kolem 1700 obviněných (Muchembled, R.: *Magie...*, s. 125).

Co se týče Irska, situace byla velmi podobná jako v Anglii, tudíž se jednalo rovněž o spíše endemický jev.

Silný vliv víry v magii je na Britských ostrovech patrný dodnes, jak můžeme vidět z děl Margaret Murrayové, Aleistera Crowleyho a Denise Wheatleyho, spisovatelů a okultistů a zakladatelů současného myšlení o čarodějnictví.

V roce 1620 začalo osidlování tzv. Nové Anglie anglickými puritány a model pronásledování čarodějnic byl velmi podobný jako na britských ostrovech, což znamená, že procesy byly vedeny před civilními soudy a případné rozsudky smrti byly prováděny oběšením. Nejstarší procesy sahají do 40. let 17. století ve Windsoru v Connecticutu, kdy byla ze 4 obviněných oběšena 1 žena, ojedinělý případ se odehrál v Pensylvánii, nicméně zde obě obviněné byly osvobozeny, v Hatfordu v Connecticutu bylo obviněno 8 lidí a 3 popraveni, z čehož je patrné, že se jednalo o velmi řídké jevy.¹¹¹

Značný podíl na honech na čarodějnice měli otec a syn Increase a Cotton Matherovi, kteří navzdory svému vzdělání a pokrokovosti zastávali, co se týče čarodějnictví, tmářské názory a množící se problémy Nového světa sváděli na ďáblový posluhovačky - čarodějnice. Oba byli autory velmi populárních knih, ve kterých se zabývali nadpřirozenými jevy a čarodějnickým teoriím.

Největší proces se odehrál v Salemu v Massachusetts v roce 1692, kde bylo obviněno a zatčeno více než 150 lidí, z nichž 19 bylo popraveno, čímž vstoupil do historie jako symbol hromadné hysterie a společenské nesnášenlivosti. Jedná se o jeden z nejlépe zdokumentovaných čarodějnických procesů. Příklad spočíval v domnělé posedlosti několika mladých děvčat¹¹² Ďáblem, která pravděpodobně trpěla

¹¹¹ Šindelář, B.: *Hon...*, s. 99

¹¹² Konkrétně se jednalo o Abigail Williamsovou a Betty Parisovou, neteř a dceru místního reverenda Parrise, později byli „nakaženi“ i Ann Putmanová, Elisabeth Hubbardová, Mary Walcottová, Marry Warrenová a Mercy Lewisová (Streeter, M.: *Čarodějnictví...*, s.117).

ergotismem¹¹³ a začala obviňovat ostatní z čarodějnictví, což vyvolalo masové zatýkání. Příčin bylo zřejmě několik, jednak zde byl všudypřítomný strach z indiánských útoků, špatná úroda, krutá zima, epidemie neštovic a výše zmiňovaný ergotismus spolu s počáteční „teatrálností“ děvčat se zřejmě špatnými charakterovými vlastnostmi vyústil v atmosféru obrovské nejistoty a strachu, která byla podněcovaná Cottonem Matherem. V roce 1693 se procesy rozeběhly i v ostatních městech kolonie Massachussets, kam byly „očarované“ dívky převáženy za účelem odhalení čarodějnictví a kde se již častěji jednalo o vzájemné vyřizování si účtů. Nicméně poté, co dívky obvinily z čarodějnictví i manželku guvernéra a nárůst obviněných jim i soudcům začal přerůstat přes hlavu, byly procesy zastaveny. V roce 1697 se dokonce konal všeobecný den půstu za uctění obětí a soudcové a porotci se v kostele veřejně omluvili, čímž byl učiněn konec všem procesům v Nové Anglii.¹¹⁴

Ve Španělsku se na rozdíl od jiných evropských zemí reformace téměř neprojevila a i čarodějnické jevy byly velmi ojedinělým jevem. Hlavní roli ve stíhání čarodějnic měla španělská inkvizice La Suprema, která se více zaměřovala na stíhání kacířů a k čarodějnictví se stavěla poměrně skepticky a velmi zřídka sahala k hrdelním trestům. Jediné větší procesy se odehrály v navarrské Calahoře, kde bylo v roce 1507 upáleno 30 žen, dále v Baskicku v roce 1527, kde navzdory cca 150 obviněným nebyl vynesena žádná rozsudek smrti, větší procesy proběhly na začátku 16. století, ovšem pod francouzskou jurisdikcí pod vedením již

¹¹³ Jedná se o otravu toxiny plísně paličkovice nachové (*Claviceps Purpurea*), tzv. mykotoxikózu, způsobenou námelovými alkaloidy, rozlišuje se vaskulární a psychotropní forma, která se projevuje tělovými a sluchovými halucinacemi korespondujícími s lidovými představami o očarování, ve středověku bývala vaskulární podoba, projevující se spasmatickými stavy a odumíráním akrálních částí těla, označována jako nemoc sv. Antonína. .

¹¹⁴ Je zajímavě, že dodatečné zrušení nezákonných odsuzujících rozsudků se stalo až v roce 1957 (Šindelář, B.:*Hon...*, s. 110).

zmiňovaného Pierra de Lancre a v roce 1610 v Logroňu, kde bylo upáleno 7 osob.¹¹⁵ Poměrně smutným a typickým znakem bylo, že domnělí čarodějníci byli často obviněni navedenými dětmi. Sama inkvizice nechala svými lidmi tyto procesy prošetřit a v roce 1611 dokonce vyhlásila, že každý, kdo se věnuje čarodějnictví, dobrovolně se přihlásí a projeví lítost, dostane milost. Ojedinelé procesy se ovšem vyskytovaly až do konce 18. století.

Co se týče Portugalska, situace byla velmi podobná jako ve Španělsku, v letech 1566 - 1762 bylo u soudního dvoru v Coimbre evidováno 322 procesů s čarodějnicemi, v Evoře v letech 1536 - 1811 291, převládala zde obvinění z židovství či jiného kacířství a čarodějnictví nebylo tak přísně perzekuováno.¹¹⁶

Pronásledování čarodějnic v Itálii jako kolébce inkvizice bylo poměrně důležitým jevem, jak dokládají různé papežské buly nabádající k honům na čarodějnice. Opět se zde rozvinula myšlenka čarodějnického sabatu a první procesy probíhaly již na konci 15. století, kdy bylo v Camu upáleno 41 obětí. Díky ustanovení, které umožňovalo opakovat torturu tak dlouho, dokud se obviněný nepřizná, rostl počet odsouzených i obviněných. Nicméně přesná evidence procesů zejména v 16. století chybí.

Pronásledování mělo značnou podporu i v soudobé literatuře, nicméně v roce 1623 vydal papež Řehoř XV. Konstituci o čarách a kouzlech, která stanovuje trest smrti pouze za čarodějnictví, jímž je způsobena smrt, čímž značně ovlivnil praxi soudů.

Co se týče pronásledování čarodějnic ve Skandinávii, je třeba říci, že Skandinávie byla po celý středověk složena ze 3 nezávislých království Dánska, Norska a Švédska, vzniklých v 11. století, se silnou vírou

¹¹⁵ Šindelář, B.: *Hon...*, s. 112-113

¹¹⁶ Muchembled, R.: *Magie...*, s. 161

v pohanskou mytologii, která vyprovokovala první čarodějnické procesy v rámci christianizačního procesu v 11. století. Zajímavé je, že proti nim tehdy vystoupil sám papež Řehoř VII.

V Dánsku bylo procesů poměrně málo a jednalo se spíše o lokální jevy¹¹⁷, ačkoliv byl zločin čarodějnictví součástí trestního kodexu, neuplatňoval se inkviziční proces. Poslední zákon týkající se čarodějnictví byl přijat v roce 1688 a stanovil, že všechny tresty související s čarodějnictvím musejí projít odvolacím řízením u Nejvyššího soudního dvora.

Nastolením reformace, kterou prosadili Dánové ediktem z roku 1538, ztratilo Norsko i svou církevní samostatnost, uplatňoval se zde rovněž dánský právní řád, který znemožňoval užívání práva útrpného za účelem vynucení přiznání. Procesů zde bylo ještě méně než v Dánsku, za celé období honů na čarodějnice je evidováno asi 1000 procesů, z nichž 280 skončilo trestem smrti.¹¹⁸

Velice zajímavá situace byla ve Finsku, které bylo součástí Švédského království, kde byl zákon trestající čarodějnictví smrtí zaveden až v roce 1734. Do té doby bylo několik dílčích procesů, nicméně méně než polovina se týkala švédsky mluvících obyvatel a většinu obviněných zde stejně jako na Islandu a v Livonsku tvořili muži, což nabourává typický čarodějnický model.

Paradoxní situace byla ve Švédsku, kde bylo obětí nejvíce a to navzdory faktu, že do konce 30leté války tam nebyla upálena ani jedna čarodějnice¹¹⁹, i když král Gustav Adolf v roce 1618 vydal zákon proti čarodějnictví.

¹¹⁷ Např. v Alsenu bylo v roce 1540 upáleno 52 čarodějnic, zato během let 1656 – 1697 bylo zaznamenáno pouze 37 případů (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 136).

¹¹⁸ Trest smrti byl většinou prováděn více humánním způsobem a to tak, že odsouzenec byl nejprve sťat a poté upálen (Muchembled, R.: *Magie...*, s. 177).

¹¹⁹ Královna Kristina /1626 – 1689/ dokonce vydala příkaz, aby všechny procesy zahájené ve Švédsku byly okamžitě zastaveny a obvinění propuštěni a dokonce, aby se i na území Německa okupovaném Švédy žádné procesy nekonaly (Cavendish, R.: *Dějiny...*, s. 217).

V roce 1688 začal největší proces v kraji Dalarna v obci Mora, který vyvrcholil masovou popravou více jako 50 žen a dokonce několika dětí, o ostatních téměř 200 speciální komise rozhodla, že budou po dobu 1 roku co týden před kostelem bičováni. Proces byl vyprovokován dětskými udáními, která díky jejich fantazii a velmi pravděpodobné otravě námelem měla tragické důsledky a šokovala celé Švédsko. Po této události proběhlo v letech 1674 - 1675 ještě několik procesů s asi 70 rozsudky smrti, posléze již došlo k umírnění a navzdory několika obviněním již žádné hrdelní rozsudky vynášeny nebyly, ačkoliv trest smrti za čarodějnictví byl oficiálně zrušen až v roce 1779.

4. kapitola: ČARODĚJNICKÉ PROCESY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

V této kapitole se budu zabývat procesy, které proběhly na území Čech, Moravy a Slezska se zaměřením na rozsáhlejší procesy na Nymbursku, Jesenicku, Losinsku a Šumpersku. K podrobnějšímu nahlédnutí do problematiky uvedu i konkrétní případy analyzované na základě bezprostředního svědectví smolných knih.

Většina případů, jež se odehrály na našem území měla i jiný, než pouze čarodějnický podtext, jelikož často souvisela s jinými delikty proti životu či majetku. Chronologicky uvedu jednotlivé případy, které se u nás odehrály. Ty větší posléze rozeberu podrobněji. Z geografického hlediska je patrné, že více procesů se odehrálo v pohraničních oblastech zejména sousedících s Německem, které v pronásledování čarodějnic drží evropský primát.

Čarodějnické procesy v Českých zemích nedosahovaly větší intenzity a kromě Jesenicka a Šumperska se jednalo spíše o endemický jev. Částečně to bylo způsobeno pozdním zavedením papežské inkvizice až v roce 1318, která měla navíc poměrně slabé postavení a za husitských válek téměř zanikla. Navíc vzhledem k podstatě a popularitě husitství, tj. vlastně kacířství, tu inkvizice, zabývající se především potíráním herezí, neměla patřičnou podporu ani z lidu ani z vládnoucích vrstev. Dále byl až do konce 16. století využíván akuzační proces, který dával obviněnému procesní záruky v podobě rovnosti stran a presumpce nevinoty, rovněž soudobá soudní praxe nesměřovala k ukládání hrdelních trestů, ale v případě osoby dobré pověsti k vyvinění stačila očistná přísaha. Akuzační proces navíc příliš nevyužíval tortury a neznal koncepce maleficia. Později, když jej s vítězstvím habsburského absolutismu

vystřídal proces inkviziční, došlo zejména na Losinsku a Šumpersku k větším procesům.

4.1 Čarodějnické procesy před Bílou Horou

První zmínky o čarodějnictví máme z roku 1350 z Brna, ze 70. let 14. století jsou doloženy i v Praze a ve 14. století se v Čechách objevují i obvinění z vampyrismu, který nemá k čarodějnictví daleko.¹²⁰ Obvinění bývali odsouzeni k přísnému pokání a očistné přísaze.

Po sobě následující případy nastávají až po roce 1540, ale hromadné stíhání se objevuje až v polovině 17. století. Jak jsem již předeslala, s nástupem Habsburků na trůn dochází k postupnému vytlačení akuzačního procesu a jeho nahrazení procesem inkvizičním, k čemuž měl napomoci i apelační soud v Praze, založený roku 1548 jako královská, tj. nestavovská instance. Rovněž tendence Habsburků jako předního katolického rodu byly minimalizovat vliv husitství a obnovit pozici římsko katolické církve jako hlavního náboženství. Vydání „Constitutio Criminalis Carolina“ v roce 1532 dává čarodějnictví status „crimen exceptum“ a umožňuje neomezené užívání práva útrpného, čímž značně zhoršuje situaci, byť je pouze subsidiárním pramenem. Postoj Ferdinanda I. k čarodějnictví byl poměrně nestálý a od názoru, že se jedná o blud, přešel k názoru, že je jej třeba přísně trestat, ač zároveň udělil Johannu Weyerovi privilegium vydat jeho „De praegestis daemonum“.

Prvním pramenem, ze kterého je patrná vůle k pronásledování čarodějnic, je nařízení knížete Břetislava II. z roku 1092, o kterém jsem se již zmiňovala v kapitole o trestním právu.

První norma označující čarodějnictví za delikt se objevila v Městských právech až v roce 1579. Nejednalo se o

¹²⁰ Muchembled, R. : *Magie...*, s. 187

příliš častý jev, pro který bylo poměrně charakteristické, že se odehrával většinou v jedné oblasti pod vlivem horlivých pronásledovatelů. Navíc je nutné zmínit, že Koldínův zákoník neplatil pro Moravu, teprve v roce 1697 se stala závazným právním pramenem.¹²¹

V každém případě se jednalo o trestně postihovatelný jev, který byl řazen mezi delikty proti ideologickým základům feudálního státu a jak jsem již zmiňovala, v Koldínově městských právech o něm bylo psáno: „Magia sive sortilegium, tj. čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla, kterážto pokutou meče aneb upálením na pohlaví mužském a na pohlaví ženském zahrabáním, též upálením ztrestána býti mají.“¹²² Hony na čarodějnice byly tedy vlastně obvyklou záležitostí a soudnictví je považovalo za běžnou agendu. Je rovněž důležité si uvědomit, že čarodějnictví jako delikt bylo před Bílou Horou stíháno hlavně z podstaty útoku za život a zdraví, nikoliv jako delikt proti oficiální ideologii.

Za obvyklé pravomoci čarodějnic /i když s pomocí Dábla měly být jejich pravomoci téměř neomezené/ byly považovány způsobení nemocí, špatné doживosti, nepříznivé počasí, zneškodnění konkurentů, dále kouzla, působící v milostných vztazích, popřípadě odstranění jejich následků, která kromě skutkové podstaty čarodějnictví naplňovala často také skutkovou podstatu travičství či vyvolání potratu...tudíž věci, které poměrně bezprostředně souvisely s běžným venkovským životem. Je tedy patrné, jak jsem již zmiňovala, že se jednalo především o trestnou činnost spojenou s útokem na život a majetek, nikoliv primárně na náboženskou ideologii, i když svatokrádeže hrály v provádění čarodějnictví značnou roli. Dá se také říct, že určitý „model“ čarodějnictví se během let neměnil a případy

¹²¹ Šindelář, B.: *Hon...*, s. 174

¹²² Francek, J.: *Zločin a trest...*, s. 215

ze 16. století popisují téměř ty stejné skutkové okolnosti jako v 18. století. Většina čarodějných metod je navíc přesnou kopií metod popisovaných v čarodějných knihách, takže by bylo velmi zajímavé, kdyby všichni domnělí čarodějníci páchali tuto činnost stejným způsobem. Pravděpodobnější se jeví skutečnost, že vyšetřovatelé dodržovali jistá schémata otázek a odpovědí a doznání v podstatě obviněným formulovali sami. Rovněž se na rozdíl od ostatních zemí jedná převážně o individuální procesy, skupinové popravy či masové pronásledování se u nás nevyskytovalo. I z genderového hlediska je poměr popravených žen a mužů vcelku vyrovnaný.

Nesporný vliv měl i střet národností a národnostních menšin, obzvláště německý kulturní vliv v Čechách, který přinesl ze své vlasti mimo jiné i představy a přesvědčení, která dala nový podnět k honům na čarodějnice.

V 2. polovině 16. století se objevilo několik případů čarodějnictví ve spojitosti s tzv. magií lásky, tj. vyráběním elixírů za účelem vyvolání citu či touhy. Na Náchodsku byla obviněna, na mučidlech usvědčena a upálena jistá Markéta, která ve snaze zajistit ženicha pro svou dceru, podávala čarovné prostředky Martinu Beranovi. Roku 1541 se objevil případ vdovy Šmidrkalové, která ve snaze vzbudit touhu u písaře Jana nejprve pomocí lektvarů zprovodila ze světa svého manžela a posléze i milence, za což byla rovněž upálena, ovšem nikoliv jako travička, ale jako čarodějnice. Stejně dopadla i pastýřka Dorota, která si marně pokoušela přivolat lásku. Je zajímavé, že poté, co panství od Pernštejnů přešlo na Smiřické, procesy ustaly.¹²³

Několik případů čarodějnictví se objevilo i v Kutné Hoře. Kutná hora byla královským městem s hrdelní pravomocí už od roku 1329, kdy jí byla udělena výslovně Janem Lucemburským, měla i vlastního kata.

¹²³ Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 45

Zajímavý případ se udál roku 1544, kdy Petr Trnka obvinil služebnou Alžbětu, že kouzelnými machinacemi způsobila smrt jeho manželky. Ta svedla vinu na svou paní, Reginu Peřinovou, manželku kaňského havíře, která byla i s malým dítětem uvězněna, poté, co proti ní ve strachu z mučení vypovídaly její služebné. Nicméně záhy byla na manželův písemný protest Komoře propuštěna, na králův přímý rozkaz opět uvězněna spolu se svou chůvou a služebnou a nakonec díky suplice napsané svým manželem králi s vylíčením všech událostí opět propuštěna, díky čemuž nedošlo k použití práva útrpného, při němž by se téměř jistě přiznala ke všem obviněním. Na tomto případě je velmi zajímavá osobní intervence krále Ferdinanda I. a jeho již výše zmiňovaný nestálý postoj k čarodějnictví. V tomto případě se jednalo o klasický případ obvinění z čarodějnictví jako výrazu osobní msty, který naštěstí nedosáhl masovějších rozměrů. Tento případ není uveden ve smolné knize, nýbrž v radních manuálech 1542 - 7 na foliantech 377r-380r, 382v, 383v, 385r, 401r-402r a dochovala se k němu i korespondence uložená v aktové sbírce č. 947.¹²⁴

Kutnohorská smolná kniha zachycuje období let 1524 - 1571 s mezerou v letech 1533 - 1551. Spousta soudních kauz se zapisovala do radničních manuálů, jednalo se hlavně o občanskoprávní pře, co se týče trestních věcí, tak většinou týkající se výše společensky postavených obyvatel.

Ze smolné knihy máme záznam z roku 1564 o obvinění z čarodějnictví Anny rybníkářky a Markyty, hospodské na Baště, které otrávil nebo se pokusily otrávit několik lidí prachem¹²⁵ vyrobeným z různého koření a těl oběšenců.¹²⁶

¹²⁴ Doušová, Hana: *Kutnohorské čarodějnice v 16. století*. Pardubice 1999, s. 117

¹²⁵ „Vzala jsem kosti od šibenice, od těch visalců hnáty a žebra a třemchové koření a diviznové, a ztloukly jsme to s Annou rybníkářkou na prach.“ (Bisinger, Z, Bisingerová, M.: *Manuály práva útrpného (Smolná kniha)*. 1521 - 1571, Kutná hora 1987, s. 116).

¹²⁶ Při výslechu za použití práva útrpného Markyta vyznala: „...bylo to ve čtvrtek asi ve 3 hodiny na noc a manželku tyto jistý Káci dala jsem dvakrát toho prachu a od toho on umřel. A synu jejímu týž jsem

Kromě toho byli obviněny i z různých krádeží. V podstatě se jednalo o zlodějky a vražedkyně, ale vzhledem k způsobu jejich počínání, tj. vyrábění „čarodějných“ lektvarů byly posouzeny jako čarodějnice a stejně tak potrestány. Markyta byla za své činy upálena a Anna rybníkářka byla nejdříve trhána žhavými kleštěmi a upálena. O 2 roky později zde byla jako čarodějnice zaživa zahrabána a kůlem probodnuta Kateřina Peterková, usvědčená rovněž ze 2 vražd a přijímání kradených věcí. Poslední uvedený případ pochází z roku 1568, kdy byla kuchařka Manda za čarování, pomoc při založení ohně a smilstvo vypovězena z města v okruhu 4 mil. Velice zajímavý je rozdílný přístup k uložení trestu v rozmezí poměrně krátkého časového období.

Z Přerova pocházejí první zmínky o čarodějnicích už z roku 1531 od autora nekrologia Jednoty bratrské, nicméně není o nich žádná bližší informace. Další procesy proběhly v roce 1559 a 1561, kdy probíhal proces s nejméně 10 ženami, nicméně díky strohosti dochovaných dokumentů se nedozvíme mnoho podrobností. V každém případě se procesy týkaly výhradně žen, z nichž minimálně jistá Klimentka Kovářka, Bohuňová, Vojtková, Hlávcová a Vaňová byly upáleny. Svě znechucení z existence čarodějnic ve svém rodném městě vyjádřil Jan Blahoslav se své „Gramatice“ z roku 1571.¹²⁷

V Pardubicích došlo ke 4 obviněním z čarodějnictví, jak nám dokazují smolné knihy. První 3 případy jsou zaznamenány v první knize¹²⁸ s názvem Registra tajemství lotrovského týkající se let 1538 až 1560, která patří vůbec k nejstarším dochovaným pramenům u nás. Jednalo se o

toho prachu z hněvu k pití dala a ševci Součkovi týž sem v pití dala toho prachu, protože se mnou líhal a pravil, že chce pryč jíti.“ (Tamtéž, s. 116).

¹²⁷ Cekota, Vojtěch: Čarodějnické procesy v Přerově, *Kultura Přerova*, 1987 roč. 30, č. 10, s. 147 – 148

¹²⁸ Na okraji vrchní desky knihy je napsáno přísloví: „Kdo jinému jámu kopá, sám do ní upadá.“, což bohužel v případě obvinění z čarodějnictví tak úplně neplatilo (Bičík, Zdeněk: *Knihy smolné*, Hradec Králové 1969, s. 159).

případ Doroty, pastušiny z Veletova, která se při mučení přiznala k výrobě prášků na trávení lidí a k napomáhání vraždě, za což byla zaživa zahrabána a probita kůlem. Dále je v knize zaznamenáno vyznání Jakuba Kačírka, kata, ve kterém, viní z krádeží a čarodějnictví jistou Lídu.¹²⁹ Kačírek byl za krádež odsouzen k oběšení, ale o rozsudku nad Lídou se bohužel nedozvíme. Je zajímavé, že obě ženy, ačkoliv byly souzeny pro čarodějnictví, se dopustily souběžně závažnějších trestných činů jako je vyvolávání potratu a vražda, ale odsouzeny byly jako čarodějnice. Třetí případ Kateřiny Košíčkové z Libišan, která se snažila pomocí magického lektvaru vyvolat lásku svého muže a zabránit mu v nevěrách skončil nebývale dobře a to osvobozujícím rozsudkem.¹³⁰ Druhá pardubická smolná kniha má název Registra vyznání od lotrův tajného i zjevného lotrovství jinak smolná a týká se let 1568 - 1590. Je v ní zaznamenán pouze jediný případ čarodějnictví jisté Anny Kobylky, která se synem své paní Václavem šla k šibenici, kde vzali kost u oběsence, z ní vytvořili lektvar a tím pak kropili dům, za účelem přilákání hostů. Kromě toho, že Václav byl podroben právu útrpnému se ale ze smolné knihy už nic nedozvíme. Ve třetí smolné knize už žádný případ čarodějnictví uveden není.

K rozsáhlejším procesům došlo ve Velké Bíteši a okolí v letech 1571 - 1576, kdy se díky užívání práva útrpného vzájemně obviňovaly desítky žen, z nichž většina byla upálena.

¹²⁹ Jakub Kačírek vypověděl: „Lída, jež se mnou byla v Hradci a zde s rasem jakož teď přítomna jest, prachy nějaké dělá a dobytky tím tráví lidem, aby potom kože z nich měla. Týž taky Lída dělávala líkařství dívkám a ženám, kteréž jsou bejvaly nepořádně břichatý, aby ten plod z nich vyháněla.“ (Tamtéž, s. 41).

¹³⁰ Rozsudek zněl takto: „Což se Kateřiny Košíčkové, kteráž muže svýho očarovala, dotýče, poněvadž sama od sebe toho jest neučinila, ale z návodu jinejch a naučení, nenalzáme, aby jakou hanbu za to nýsti neb trpěti měla, než šatlavou aby potrestána byla a taky aby se jí milost stala.“ O ženách, které jí k výrobě lektvarů nabádali – Dorotě Hanzlové a Markytě Šěpánce zápisy smolné knihy mlčí (Tamtéž, s. 43 – 45).

Velká Bíteš náležela tehdy k brněnskému právnímu odvodu a v případě potřeby u něj hledala naučení, naopak zase Tasov hledal naučení u Vleké Bíteše, takováto právní hierarchie byla v té době poměrně běžným jevem. Velká Bíteš rovněž neměla vlastního kata, proto si jej půjčovala za úplatu z Brna nebo z Velkého Meziříčí, až od poloviny 17. století měla kata vlastního.¹³¹

Vyšetřování z čarodějnictví zde bylo jako téměř všude zahajováno na udání nebo i na základě špatné pověsti a k použití tortury stačil i jediný svědek. Výslechy opět potvrzují zažitě pověry o čarování zejména výrobu určitých lektvarů za účelem moření dobytka a lidí, odnímání užitku ze zvířat, přivolání větší nebo naopak menší hospodářské prosperity apod. V každém případě byla víra v čarodějnice podporována katolickou i protestantskou církví.

Knihy smolné popisují velkobítešské procesy poměrně kuse, nicméně je v nich zaznamenáno 22 případů s téměř totožným průběhem a skutkovými okolnostmi. Lze tedy předpokládat, že obviněné jednak následovaly určité pro danou oblast typické představy o způsobu čarování a druhá byly zřejmě i částečně navedeny vyslychajícími, kteří očekávali a vyžadovali určité odpovědi. 5 případů se událo v roce 1571 a všechny jeho aktérky byly odsouzeny k smrti, jednalo se o Annu Maštálkovou z Náměště, Ludmilu Klimentovou, Dorotu Vitouškovou z Tasova, Annu Rouskovou a Dorotu z Litomyšle, které pomocí čarodějných lektvarů¹³² způsobily smrt několika lidem a zvířatům a prováděly další čáry. V podstatě kromě čarodějnictví byly vinny travičstvím, souzeny byly ovšem jako čarodějnice. O 4 roky

¹³¹ Verbík, Antonín, Štarha, Ivan: *Smolná kniha velkobítešská*, Brno 1973, s. 20 – 23

¹³² Převážně se jednalo o vodu smísenou s různými bylinami a částmi mrtvých zvířat, rtutí...Např. Dorota Vitoušková vypověděla, že: kočky slepé, psy slepé a zuby jedovaté, tj. na prach sušila a rtuť živou mezi to dávaly. A nejprv Janikovi Sanikovi vypítí daly, že se rozpukl. A to na něj jeho vlastní žena navedla, a to proto, že ji bítel. A sama jemu to vypítí dala, a my sme jí to přistrojily a jí daly...(Verbík, A., Štarha I., *Smolná kniha...*, s. 101).

později se objevily další 2 případy, Markyty Zavadilky obviněné z čarodějnictví, cizoložství a otrávení svého manžela a Dorota Valovy, obviněné z čarování s vodou z kořat a štírů. Obě byly upáleny. K nejhoršímu pronásledování čarodějnic došlo mezi 3. březnem a 28. červnem roku 1576, kdy bylo upáleno nejméně 15 žen pro údajné čarodějnictví.¹³³ Magické praktiky v těchto případech byly opět téměř totožné a rovněž spojené v mnoha případech s travičstvím. V případě Markéty Ťuhýkalové se dokonce objevuje model čarodějného sletu, jelikož se ve své výpovědi přiznala k ježdění v povětří na hřebcích spolu s jinými ženami.¹³⁴

Zajímavý je fakt, že ačkoliv hony na čarodějnice v českých zemích nelze považovat za výhradně ženskou záležitost, ve velkobítešských procesech nefigurují žádní obvinění muži. Ve smolné knize jsou sice 3 případy z roku 1579, kdy byli Josef Spěváček, Matouš Dečka a Prokeš Valeš obviněni z vražd těhotných žen, z nichž vyjmuli dítě a snědli jeho srdce, aby „smělost proti lidem jměli“¹³⁵, ale ze zápisu nevyplývá, že by byli obviněni z čarodějnictví a ani není uveden rozsudek.

Smolná kniha města Milevska obsahuje 2 případy obvinění z čarodějnictví – v roce 1580 byla za čarování a smilstvo zaživa zahrabána Dorota Votápková a o dva roky

¹³³ Jednalo se jmenovitě o Markétu Doležalovou pro umoření souseda vodou ze slepých kořat a nekřtěňat, Markétu Koutnou pro škodění dobytku a umoření člověka, Dobšovou pro umoření Jiříka Vaneckého a jeho manželky, Markétu Ťuhýkalovou za moření dobytku, Lídu z Ocmanic a Annu Rohovskou pro čarování dobytku a umoření vlastního muže a jiných lidí, Markétu Škeroubkovou a Salku Kejtovou za umoření člověka, Annu Strakovou za umoření dítěte a odnímání mléka dobytku, Dorotu Doležalovou za umoření koní a odnímání mléka dobytku, Lídu Kříčkovou za umoření dítěte, Lídu Kundelkovou, Dorotu Bimkovou, Apolenu Sedlákovou a Dorotu Uhlířovou za umoření lidí a dobytka, (Štarha, Ivan: Velkobítešské čarodějnice, K poznání dějin „duchovního moru“ na západním Brněnsku, *Vlastivědný věstník moravský*, 2000, roč. 52, č. 2, s. 149).

¹³⁴ „Více vyznává, že jest jí Koutná a Dobšový Velkej štvrtek svzkázala jeti na hranice k Jestřebí, a od těch hranic na hranice k Číškovu. A tak že jsou rozličné koření trhaly, a když sou domů přišly, že jsou to koření do peci vházely a z něho prach dělaly a tím prachem že sou dobytek vosejpaly, aby měli vši a hnidy i také jej mořily.“ (Verbík, A., Štarha I., *Smolná kniha...*, s. 116).

¹³⁵ Tamtéž, s. 130

později byla upálena Anna pastýřka pro zabití novorozeněte a čarování.¹³⁶

V tábořské knize černé je zaznamenám pouze 1 případ čarodějnictví z roku 1591, kdy byla pro čarování upálena Markéta Ledvinková.¹³⁷

Z Letovic se dochovaly z roku 1598 2 případy čarodějnictví, které byly ovšem oba spojeny s jinými trestnými činy - v případě Lídy Ráčové s vraždou a v případě Doroty Vaňkové s cizoložstvím, za což byly obě odsouzeny k smrti utopením. Trest smrti utopením nebyl v českých zemích příliš častý a ilustruje soudcovskou svobodu v ukládání trestů.¹³⁸

K dalším případům tzv. magie lásky došlo v roce 1547 v Rakovníku, kde byla k trestu smrti odsouzena děvečka mlynáře Jindry Rajna, která díky svým lektvarům lásky otráвила 4 lidi, včetně mlynářovi ženy.¹³⁹ V Pardubicích se v roce 1555 z výroby lektvarů lásky zpovídal Matouš Karas z Vyšehněvic, v Berouně byla roku 1566 upálena Anna Jabulka a v roce 1576 v Plzni, kde byla díky své touze přičarovat si lásku vladyky Jana Běšina z Běšin, odsouzena služebná Mariana, původně poměrně mírný rozsudek¹⁴⁰ plzeňských konšelů byl na Běšinův popud pražským apelačním soudem změněn.

Na Chomutovsku proběhly v letech 1579 - 1615 také čarodějnické procesy, jimž padlo za oběť kolem 40 lidí, jedním z důvodů byl zřejmě vliv sousedního Saska, vyostřené konflikty mezi katolíky a protestanty a dva po sobě jdoucí ničivé požáry.

¹³⁶ Havlůjová, Martina. *Ženská kriminalita ve světle smolných knih 16. - 18. století*, <http://dspace.upce.cz>, 1999, Dostupné < na dspace.upce.cz/bitstream/10195/32525/1/CL14.pdf>

¹³⁷ Tamtéž

¹³⁸ Tamtéž

¹³⁹ Jílek, František., *Vyznání na mučidlech: texty ze starých knih černých, jinak smolných*, Praha 1937, s. 291

¹⁴⁰ Byla „pouze“ vymrskána metlou na pranýři a vyhnána z města (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 175).

V Chlumci nad Cidlinou proběhl v roce 1574 proces s Jakubem Tlapou z Nepochis a Havlem Plačkem z Konic, kteří byli odsouzeni jen podmíněčně k trestu smrti. V roce 1596 byli za čarodějnické machinace, které měli za následek úhyn koní štati nebo upálení Pavel z Lužce, Martin Beran z Prasku, Petr Ryšavý z Kosic, Jan Vidima z Lužce a Petr Drábek z Lužce.¹⁴¹

K dosti případům během poměrně krátké doby došlo i na Rokycansku, částečným důvodem může být i časová shoda procesů se snahou Rokycan stát se královským městem a s tím spojeným „příkladným“ chováním. Jak dokazuje rokycanská smolná kniha, tak Rokycany neměli vlastního kata a proto si jej museli „pronajímat“ z Plzně, popř. z Prahy.

První případ se týkal Jedlíka z Nadryb, Maruše, jeho „děvky“ a jeho manželky Káče Jedlíkové z let 1573 a 1574. Všichni tři se přiznali k výrobě kouzelných lektvarů z těla oběšence a mrtvých zvířat, což byla v té době velmi častá praktika, Jedlík i Maruše byli popraveni, o Káče není záznam, ale dá se předpokládat, že rovněž dostala trest smrti.¹⁴² Další případ se datuje do roku 1589, kdy byla z čarodějných praktik obviněna Anna Chylíčková, která ve své výpovědi označila jako spolupachatelky Káču Sápě, jakousi Kozovou a Markétu Plechatou, spolu měly vyrábět kouzelné lektvary škodící dobytku a nepohodlným sousedům a stýkat se s Ďáblem¹⁴³, za což byla Chylíčková upálena, Sápě

¹⁴¹ Francek, J.: *Zločin a trest...*, s. 214

¹⁴² Výsledkem Jedlíka smolná kniha dokonce začíná, schéma je následující: je uveden rok, stručně popsání výsledku písařem, nikoliv přímou řečí a na závěr je poznamenán rozsudek.

¹⁴³ Jak uvádí zápis ve smolné knize, jsou tazána mistrem popravčím vypověděla Anna Chylíčková: „Z návodu Káči Sápě vzala umrlou kočku na poustce a rozvrátivši té kočce hlavu, z ní mozk vzala, jej v vrhlci s starým pivem rozetřeli spolu, a dali vypítí Martinovi Sklenáři a Anně manželce jeho, aby je vstředili, tak aby Sukoslavka dceři statek svůj odkázala.“ A dále: „U Kozový čert pobýval a že tam s ním psolečně se scházivaly a jemu na rozcestí mlíko k jedení při večeru nosivaly. Dobytčům všem všudy s Kozovou a Plechatau čarovaly, mlíka odjímalý.“ (Cironis, Petr.: *Knihá černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630* (s přílohou pozdějších čarodějnických procesů). Rokycany 1994, s.42 – 43).

zahrabána zaživa a zbylé dvě, i když ustály mučení, záhy po propuštění zemřely.¹⁴⁴

O dva roky později byl obviněn Jakub Kulhavý spolu se svou matkou Annou Hadrovou a otčímem Janem Hadrem, kteří kromě styků s Ďáblem měli krást a ke svým čarodějným procedurám používat náboženské předměty a tímto jejich znesvěcením škodit zejména dobytku. Zápisy ze smolné knihy opět ilustrují typické praktiky včetně zněsvěcování hostií, paktu s Ďáblem, otrava koní a lidí, snaha o zvýšení doživosti krav...¹⁴⁵ Konec zápisu ve smolné knize je doplněn ilustrací meče, který ve smolných knihách často symbolizoval způsob popravy či trest smrti jako takový. Spolu s nimi byla ještě obviněna pastýřka Potůčková. Anna Hadrová byla navíc obviněna ještě z cizoložství, jelikož: „Maje svého muže, s Jankem Chotových že líhala a tělesně obcovala.“¹⁴⁶ Všichni jmenovaní byli upáleni, trest Kulhavého byl zostřen vpletením do kola.¹⁴⁷

Zajímavý rozsudek byl vynesena ve Dvoře Králové nad Kašparem Knappem, který za to, že u něj byly nalezené čarodějnické věci, byl vypovězen z města v okruhu 6 mil. V podstatě podobný rozsudek se objevil i v Dobrušce, kde za čarování s úmyslem škodit dobytku byli v roce 1611 vypovězeni z gruntů J.M.P.P. Trčky z Lipé Mikuláš, syn Michala Oppce a Jan Pohunka.¹⁴⁸

V Chlumci nad Cidlinou čarodějnictví trestali mnohem těžšími tresty, jak dokazuje případ Vaška Hubatého, upáleného po utěti pravé ruky v roce 1606, Marka Červenky

¹⁴⁴ Obě podstoupily ve vězení tzv. „světlé trápení“ a jak je uvedeno ve smolné knize: „A když v vězení šatlavním se roznehla, jest na přímluvu paní měštěk puštěna. V týždni pak hned umřela. Kterauž manžel její sám u města u Božích muk pochoval.“ (Tamtéž, s. 46).

¹⁴⁵ Např. „Když měla krávy hnáti na pastvu, svědčenou vodou je myla.“, „Pomoz čerte, ďáble, odříkám se Pána Boha, ať nás nevidí!“, S Prostřelencem mezi svy vrata vodu vařenau kropila pro dobrý svykh krav.“... (Tamtéž, s. 50 – 53).

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 53

¹⁴⁷ Ortel zněl doslova takto: „Pro takovéto skutky jest ortelován tak, že hnáty mu zlámány, do kola vpleten a s tím kolem na hranici za živa spálen. A tak v tom vyznání umřel.“ (Tamtéž, s. 52).

¹⁴⁸ Havlůjová, Martina. *Ženská kriminalita ve světle smolných knih 16. – 18. století*, <http://dspace.upce.cz>, 1999, Dostupné < na dspace.upce.cz/bitstream/10195/32525/1/CL14.pdf>

upáleného v roce 1614. O rok později byla z čarodějnictví obviněna i Kateřina Pastušina, ale záznam o trestu jí uděleném se nedochoval.¹⁴⁹

4.2 Čarodějnické procesy na Nymbursku

Poněkud větších rozměrů dosáhly procesy na Nymbursku v letech 1604 až 1617, v nichž hrál značnou roli mocenský zápas boleslavského hejtmana Hynka z Valdštejna¹⁵⁰ s Komorou a částečně i Valdštejnovi osobní nesympatie k sedlákovvi Janu Mandelíkovi, zvanému Nežerka.

Těmto procesům předcházel případ Anny Svatošové ze Sadské, obviněné z čarodějnictví z roku 1552, který ale stejně jako případ Anny Vlčkové z roku 1554 skončil pouze vypovězením z města.¹⁵¹ Dalším byl proces s Matoušem Salavou obviněným z provozování kouzelných praktik škodících koním, který ovšem skončil jeho propuštěním a s následujícími procesy neměl přímou souvislost.

Nymburské čarodějnické procesy trvaly 13 let, soudně bylo stíháno 20 osob, z nichž 10 bylo popraveno a je nadmíru zajímavým faktem, že mezi popravenými byla pouze 1 žena.¹⁵²

Je zde patrný efekt domina, typický pro čarodějnické procesy, kdy jeden obviněný při podstupování práva útrpného udá další a ti zase další lidi.

Průběh procesů byl následující: v roce 1604 byl před nymburský městský soud postaven Havel Jandulík z Jíkve,

¹⁴⁹ Francek, J.: *Zločin a trest...*s. 215

¹⁵⁰ Hynek z Valdštejna, byl císařem Rudolfem II. jmenován boleslavským hejtmanem, byl zapleten do aféry s protihabsburským spísem, jehož autorem byl pražský prokurátor Václav Margle ze Sobíšku, od něj si jej Valdštejn půjčil a v roce 1615 jej nechal vytisknout ve své tiskárně v Dobrovinci tiskařem a radním Ondřejem Mizerou, v roce 1616 byl z tohoto důvodu vyšetřován, po svém propuštění nechal Mizeru tajně popravít a rozšiřoval zvěsti o jeho útěku, poté, nicméně byl obviněn, ale po zaplacení 50 000 zlatých rýnských a omluvě byl císařem Matyášem vzat na milost, vzhledem k jeho finanční podpoře stavovského povstání mu byl v roce 1623 zkonfiskován majetek a byl nucen se svou manželkou emigrovat do Míšně, kde za nejasných okolností zemřel (Kreuz, Petr.: *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*), Praha 1997, s. 131 – 133).

¹⁵¹ Kreuz, P.: *Hrdelní soudnictví...*, s. 189 – 190

¹⁵² Kreuz, P.: *Čarodějnické procesy...*, s. 142

poddaný Jana Albrechta Křineckého z Ronova, pro téměř totožné obvinění jako Matouš Salava. Při mučení udal Jakuba Tuzestála, o jehož dalším osudu není nic známo, a Václava Kemelku, pacholka z Hrubého Jeseníku. Jandulík i Kemelka byli ještě téhož roku štati. Na Kemelkovo udání byl útrpnému právu podroben Jan Špička, poddaný Hynka z Valdštějna, který se doznal¹⁵³ a označil za své spolupachatele Nežerku, jeho bratra Macha Rokůska, Mikuláše Srníka, Martina Janouška, Mikeše Kokrhavého, Jana Čulíka a jistého Šimáčka. Špička byl roku 1606 popraven mimořádně krutým a v českých zemích naprosto neobvyklým způsobem, kdy mu na konci popravu kat zaživa vyvrhl vnitřnosti, což bylo dokonce i tehdy považováno za barbarství.¹⁵⁴ Čulík byl upálen spolu se 2 koňskými herkami a kravkou, které údajně používal ke svým magickým praktikám, což bylo považováno za velmi potupné.¹⁵⁵ Před svou smrtí potvrdil Špičkovu udání Nežerky, které doplnil o obvinění z vraždy, následkem čehož byli Nežerka i s bratrem uvězněni a podrobeni tortuře, kterou Nežerka na rozdíl od svého bratra ustál a nic nepřiznal, díky čemuž byl nařízením Komory propuštěn a byl mu umožněn „odvod nevin“¹⁵⁶. Další obvinění Jan Kočí z Kopidlna, Martin Janoušek z Velkého Jeseníku a Anna Broháčková z Dobrovice opět potrdili při mučení Nežerku jako spolupachatele. Kočí s Janouškem byli štati, Broháčková zaživa zahrabána a Nežerkův bratr Rokůsek vpleten do kola. Nežerka byl před českobrodským soudem

¹⁵³ Přiznal se k typickým činnostem připisovaným ďáblovým posluhovačům jako je vykopávání nekřtěňátek, krádežím božích muk a hostií, řezání částí těl oběšenců...za účelem zajištění horspodářské prosperity, výroby nápojů lásky apod., výpověď Jana Špičky nám ilustruje tehdejší lidové představy o magických praktikách (Kreuz, P.: *Čarodějnické procesy...*, s. 130).

¹⁵⁴ Záznam o Špičkově popravě doslova zní: Nejprve jej poprávce po hřbetě dřel, potom od pravé nohy mu prsty odřal, dále pravou ruku mu uřal. A roztáhši jej na čtyry koly, přirození mu uřezal, život otevřel, srdce utrhl a ním mezi oči bil, tělo na čtyry čtvrti rozřal a naposlady na šibenici i s droby jeho do košile jeho zavázanými rozvěšel (Jílek, František: *Vyznání na mučidlech. Texty ze starých knih černých jinak smolných.*, Praha 1937, s. 383).

¹⁵⁵ Šindelář, B.: *Hon...*, s. 180

¹⁵⁶ Fakticky se jednalo o možnost se hájit a předkládat důkazy o své nevině, k čemu mu měli pomoci ustanovení právní zástupci Pavel Herynk a Vavřinec Přestický (Kreuz, P.: *Čarodějnické procesy...*, s. 132).

znovu podroben právu útrpnému, ale na základě jeho ustání a svědectvím o své bezúhonnosti byl v roce 1607 prohlášen za nevinného. Nález českobrodského soudu byl pražským apelačním soudem na návrh Valdštejna prohlášen za neplatný z důvodu neúčasti Valdštejna jako žalující strany. Poté spor na 7 let ustal. U městského soudu v Kopidlně proběhly během této doby 2 další procesy, které ovšem s výše popisovaným procesem nesouviseli.¹⁵⁷

V roce 1616 byl na Valdštejnův popud Nežerka označen nymburským soudem za psance, což bylo ovšem Komorou pozastaveno, ale poté, co byl z čarodějnictví obviněn Zikmund Satalický, který opět označil Nežerku a dokonce i jeho pacholka Vaška Nádvorníka jako čarodějníka, byl Nežerka na příkaz poděbradského hejtmana Jana Obyteckého opět zatčen a vyšetřován ovšem již bez užití tortury. Satalický i Nádvorník byli popraveni. Navzdory Valdštejnovým snahám byl Nežerka v roce 1617 propuštěn, odvolání pražskému apelačnímu soudu nebylo vyřízeno, jelikož soud vzhledem ke stavovskému povstání přerušil svou činnost.

Jak jsem již zmiňovala, nymburského procesy měli několik příčin, jednak se jednalo o mocenský zápas mezi Valdštejnem, který byl podporovatelem stavovského povstání a šířitelem protihabsburských pamfletů, a Komory, v jejímž tehdejší prezidentem byl prohabsburský Vilém Slavata a členem Jaroslav z Martinic, jednak šlo i o nejistou situaci v české společnosti, kdy stíhání pachatelů domnělého čarodějnictví jistým způsobem uklidňovalo lidové vrstvy.

4.3 Zastánci čarodějnických procesů

¹⁵⁷ Jednalo se o obvinění z čarodějnictví Kateřiny Vítkové, které na rozdíl od 2. obvinění Víta Kučery, skončilo osvobozujícím rozsudkem, Kučera byl v roce 1610 sťat (Vacek, František, Alois: *Cesta z Kopidlna na Staré Hrady*, Kopidlna 1839, s. 135).

Stejně jako v ostatních zemích pramenil strach z čarodějnic z pověřčivých představ lidu, které byly navíc přiživovány jak soudobou literaturou, tak i kulturně folklórními jevy, jako byly divadelní scénky, popěvky, báchorky a obsah lidové slovesnosti. Navíc víra v čarodějnice nebyla pouze výsadou prostého lidu, jak jsem již zmiňovala i na svou dobu velmi osvícený Jan Blahoslav vyjadřoval své obavy z množících se případů čarodějnické existence. Stejně tak i humanistický básník a prozaik Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic přisuzoval úhyn dobytka na svém panství čarodějnicím. Václav Budovec z Budova např. spojoval fakt, že Vilém Slavata i Jaroslav z Martinic zůstali po pražské defenestraci nezraněni s kouzly, která je ochránila. Kalvínský kazatel a spisovatel Havel Žalanský rovněž sdílel víru v čarodějnice a jejich schopnosti a souhlasil s užíváním nejpřísnějších trestů.¹⁵⁸ Stejného názoru byl i biskup jednoty bratrské Matouš Konečný, který své představy o čarodějnicích zhmotnil v knize „Theatrum divinum“. Své znechucení z vágního přístupu k čarodějnictví v českých zemích a tipy na jeho nápravu popsal ve své knize primárně zaměřené na chov ovcí „Regiment správy ovčího dobytka“ Aleš Knobloch z Pirnsdorfu.¹⁵⁹

Z výše uvedeného je patrné, že víra v čarodějnice byla hluboce zakořeněná nejen v lidových vrstvách, ale i mezi představiteli inteligence své doby.

4.4 Čarodějnické procesy po Bílé Hoře

¹⁵⁸ Ve své Knížce o starosti aneb věku sešlém a šedivém, vydané v Praze, roku 1610 píše: "Čarodějníci tak dlouho pekelné své mistrovství provodí, až potom od mistra svého satana udáveni aneb s tělem i s duší vzati bývají, jako Faustus a jiní jemu podobní." (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 168).

¹⁵⁹ Autor byl litoměřický erbovní občan, který se ve své knize zabýval především chovem ovcí a čarodějnickými praktikami, které jim škodí, zastával názor, že čarodějnictví je především ženský zločin a dovolává se přísnějšího pronásledování a trestání (Zibrt, Čeněk.: *Časopis český lid*, ročník XIII., Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.s. 56).

V průběhu 30 leté války se s čarodějnickými procesy téměř nesetkáváme díky faktu, že na lid měl velký vliv právě válečný stav a přítomnost švédských vojsk v některých městech. Na druhé straně bylo obyvatelstvo po válce v poměrně zbídačeném stavu a zejména díky jezuitům se v povědomí udržovala víra v ďábla a jeho moc, projevující se zejména právě čarodějnictvím. Nicméně kromě excesů na Jesenicku, Losinsku a Šumpersku se z dobových dokumentů dozvídáme většinou o mírných trestech či osvobozujících rozsudcích.¹⁶⁰

4.4.1 jesenické procesy

Čarodějnické procesy na Jesenicku je možné rozčlenit do 3 etap. Jesenicko, tehdejší Frývaldovsko, bylo součástí nisko - otmuchovského knížectví, z církevního hlediska spadalo pod pravomoc vratislavského biskupa, který byl jako katolík a přívrželec habsburského rodu znechucen sympatiemi slezských evangelíků ke švédským vojákům a posléze projevovaným smutkem nad jejich odchodem v roce 1650, což do jisté míry zapříčinilo rozpoutání čarodějnických procesů. Dalším z důvodů byla pravděpodobně inspirace od katolických porýnských biskupů, kteří v Trevíru a Kolíně rozpoutali obrovské procesy.

První etapa začala v roce 1622, kdy za nejasných okolností zemřel pastýř Schmied a na smrtelné posteli obvinil svoji manželku z čarodějnictví. Ta byla neprodleně poté zatčena. Byl sestaven soudní tribunál v čele biskupským advokátem Janem Grossem. Barbora Schmiedová byla mučena, přičemž nejen že se přiznala, ale rovněž obvinila několik dalších žen, z nichž několik bylo popraveno, celkem bylo vyšetřováno 35 osob.

¹⁶⁰ Např. na hradě Buchlově došlo během poloviny 16. až poloviny 17. století pouze k 11 případům čarodějnictví z nichž polovina byla zproštěna viny, stejně např. v Buchlovicích se objevily během let 1630 – 1721 pouze 2 případy, z nichž 1 skončil stětím a 2. pouze mírným trestem (Šindelář, B.:*Hon...*, s. 178 – 179).

Co bylo popudem pro 2. vlnu procesů není jasné, byla zahájena v roce 1636 a vzhledem ke geometricky přibývajícimu počtu obětí, nechala nisská vláda vystavět v roce 1639 speciální pec, ve které měly být upalovány čarodějnice po 6 - 8, což je vskutku neobvyklé. Navíc se zde objevuje jev, se kterým jsou značně spojeny i šumpersko-losinské případy, a to je finanční výhodnost procesů pro soudní tribunál.¹⁶¹ Některé prameny hovoří o 242 upálených během let 1639 - 1651, neúplné záznamy zemské vlády vykazují 1636 - 1648 26 obětí, další, že jen v roce 1641 bylo upáleno 16 osob.

Největší vlna procesů ovšem proběhla v roce 1651, začalo to udáním jakéhosi chlapce, který tvrdil, že se účastnil čarodějnického sabatu. Poté byl na udání Mariany Tittelové zahájen proces s její matkou Uršulou Schnurzovou, která kromě toho, že se zřekla Boha, měla ve svém čarodějnickém umění vycvičit i další osoby¹⁶². V této souvislosti bylo v červenci 1651 upáleno 20 žen, v září dalších 32 a v říjnu dokonce 9 žen v jediný den. Dle dobových záznamů bylo na Jesenicku v letech 1651 - 1684 upáleno 112 obětí. Vzhledem k masovosti poprav bylo katovi ustanoveno dokonce 7 pomocníků. Navzdory připomínkám biskupa Karla Ferdinanda a faráře Pedewitze zemskému hejtmanovi Jiřímu, hraběti z Hodic, procesy pokračovaly byť již ve zmenšeném měřítku až do roku 1784.¹⁶³

Díky těmto procesům se o Slezsku psalo v evropských novinách *Theatrum Europeum* v roce 1652 jako o zemi, která se hemží čarodějnicemi a zlými duchy a biskupský vizitátor po návštěvě Jeseníku konstatoval, že sice všichni obyvatelé

¹⁶¹ Za upálenou osobu museli pozůstalí uhradit zhruba 38, 5 tolaru, z čehož největší část připadla biskupovi a knížeti, značně se obohacoval i místní kat a zbytek dostal magistrát města (Tamtéž, s. 183).

¹⁶² Na mučidlech se všechny obviněné doznaly a obvinily další ženy, což mělo za důsledek tragický nárůst obvinění a tím související rozsudků smrti (Francek, J.: *Zločin a trest...*, s. 265).

¹⁶³ Brachtl, Zdeněk, Spurný, František: *Čarodějnické procesy*. [http:// www.jesenicko.eu](http://www.jesenicko.eu), dostupné na <http://www.jesenicko.eu/cs/historie/carodejnickeprocesy.html> □

města jsou katolíky, ale polovina z nich prý je oddána zločinu čarodějnictví.

Ve 3. etapě procesů se poprvé objevuje jméno Jindřicha Františka Bobliga z Edelstadtu, který hrál klíčovou roli v šumpersko-losinských procesech, zde vystupoval jako člen tribunálu a učil se zde od inkvizitora Ferdinanda Zachera z Nisy.

Zvláště ohavným se jeví fakt, že docházelo i k upalování dětí, v roce 1651 jich bylo během 7 měsíců upáleno 23, z nichž 11 bylo mladších 10 let a ve 2 případech se jednalo dokonce o nemluvňata. Tyto popravy se ideologicky opíraly o trvzení, že se narodily ze svazku s Ďáblem a jejich čarodějnické matky je v jeho jméně křtily a vychovávaly.¹⁶⁴

Ve Slezsku se posléze objevilo i několik dalších případů, které už ale nedosáhly předchozí intenzity, na Opavsku se jednalo pouze o 2 případy, na Těšínsku dokonce žádný a na Ratibořicku se dochovaly záznamy o 16 obětech.

Nesporný vliv na masovost procesů měly vnitřní rozpory mezi katolickou církví, tj. státním naboženstvím a protestanty, jejichž práva, ačkoliv jim po vestfálském míru náležela, byla porušována, přestože se obraceli se stížnostmi na císaře Ferdinanda III. a posléze na Leopolda I., jakož i na švédského krále coby garanta jejich náboženské svobody.

4.4.2 šumpersko-losinské procesy

Oblast, kde se soustředily jedny z největších čarodějnických procesů, se vyznačovala dlouhou evangelickou tradicí a v období po 30 leté válce, kdy mezi lidmi převládal strach, nevědomost, rozvrácená morálka, zvýšená pověřčivost a nevzdělanost, se stala ideálním místem pro rozpoutání čarodějnických procesů. Navíc se zde v roce 1659

¹⁶⁴ Kočí, Josef: Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. a 18. století, Praha, 1973, s. 137

odehrálo povstání venkovských poddaných proti růstu poddanských povinností a roboty, které bylo potlačeno, atmosféra tak byla poněkud tíživá a znásobená tajným vyznáváním evangelismu, který byl tamní vrchností potlačován a tajně vyměněn za prohabsburský katolicismus. Velkolosinské panství, na němž procesy začaly, měla ve správě hraběnka Angelia Anna Sibyla, hraběnka z Galle, jako poručnice svých osiřelých nezletilých synovců Maxmiliána Františka a Jana Jáchyma ze Žerotína.

Celé procesy byly zahájeny prakticky nevinným aktem, když při svatém přijímání žebračka Marie Schuhová z Vermnířovic posvěcenou hostií místo požití uschovala, při čemž ji viděl kostelník Bittner, a ten to oznámil faráři Matyáši Eusebiu Schmidтови, který vše nahlásil losinskému zámeckému hejtmanovi Adamu Vinarskému z Kříšova, do jehož kompetence Schuhová spadala. Hejtman o této svatokrádeži informoval hraběnku, ta dala souhlas k zahájení čarodějnického procesu a pověřila hejtmana, aby zajistil vhodného právníka, kterým byl Jindřich František Boblig z Edelstadtu¹⁶⁵.

Boblig se stal se souhlasem pražské apelace v roce 1678 předsedou zvláštního inkvizičního tribunálu, který spolu s ním tvořilo ještě 5 panských žerotínských úředníků.¹⁶⁶

Hraběnka zpočátku odmítala použití tortury, k přiznání žebračky Schohové stačil pouze pasivní pobyt v mučírně, kde vyznala, že hostií ukradla na radu porodní báby Doroty

¹⁶⁵ Narodil se kolem roku 1612 v Cukmantlu /Edelsatdt/ a zemřel v roce 1698 v Olomouci, pocházel z původně měšťanského rodu, ale jeho otec byl v roce 1591 povýšen do šlechtického stavu, zřejmě ve Vídni vystudoval práva, ale nedosáhl doktorátu, stal se pouze „juris candidatus“ neboli kandidát obojího práva, tj. kanonického i světského, což mu k vykonávání praxe stačilo, spolupracoval na procesech na Jesenicku, kde byl přisedicím soudního tribunálu, poté vykonával svou praxi v Olomouci, ale nebyl příliš úspěšný, dokonce prý i provozoval hostinec „U divého muže“, v roce 1678 přicestoval do Velkých Losin, aby zahájil čarodějnické procesy (Spurný, František a kol.: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*, Šumperk 2000. s.).

¹⁶⁶ Jednalo se o zámeckého hejtmana Vinarského, rentmistra Kristiána Meyera, purkrabího Františka Václava Vraného, správce panských hamrů Jana Richtera a polesného Kryštofa Zeidlera (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 189).

Gröerové, které to poradila Dorota Davidová, aby prý lépe dojily krávy. Pod Bobligovým vlivem, strachem z čarodějnictví a rovněž jeho absurdním ujištěním dala hraběnka povolení k užívání práva útrpného, navíc 7. května 1679 obdržel Boblig podobnou instrukci od apelačního soudu. Během mučení se zatčené samozřejmě přiznaly k čarodějnictví a navíc označily další množství osob, na Bobligův nátlak i Marii Sattlerovou, což byla žena nejbohatšího měšťana v sousedním Šumperku, kam chtěl Boblig vzhledem k množství bohatých měšťanů přesídlit. Obviněná Dorota Davidová ve vězení zemřela, ostatní spoluvinice byly upáleny.¹⁶⁷ V Losinách dále pokračovalo zatýkání a vyslýchání¹⁶⁸ podezřelých osob, a opět fungoval výše zmiňovaný efekt domina. Brzy byla zatčena spousta dalších lidí, včetně sobotínského rychtáře s manželkou a manželka rychtáře z Rapotína. Zde vystupuje do popředí Bobligův záměr a přístup, neboť na rozdíl od ostatních fanatických lovců čarodějnic jako byli de Lancre, Rémy a další, Boblig procesy primárně sledoval vlastní obohacení. Samozřejmě dá se předpokládat, že v existenci čarodějnic věřil, ale soudě podle obětí, které si plánovaně vybíral, byl jeho prvotním cílem hmotný prospěch, pro což chtěl přemístit inkviziční tribunál do Šumperka, respektive zřídit tam 2. štaci. Což se mu se souhlasem lichtenštejnského knížete podařilo a roku 1679 se stal předsedajícím šumperského inkvizičního tribunálu. Tribunál byl složen z šumperských občanů, prakticky ihned začal fungovat a na Bobligův návrh začal systematicky ničit rodinu Kašpara Sattlera. Marie Sattlerová byl tedy zatčena, nicméně došlo zde ke kompetenčnímu sporu, který její odsouzení oddálil. Šlo o to, že šumperský tribunál, na rozdíl od losinského, který

¹⁶⁷ Smrt Davidové Boblig odůvodnil tím, že Dábel nechtěl, aby vypovídala proto jí zlomil vaz, ostatní byly popraveny „mírnějším způsobem“, tj. při upálení jim byl u krky přivázán váček se střelným prachem (Kočí, J.: *Čarodějnické procesy...*, s. 100).

¹⁶⁸ O mučení se staral kat Jakob Hay zvaný Jokl (Francek, J.: *Zločin a trest...*, s. 270).

spadal pod pražský apelační soud, měl zvláštní výsadu a to, že podléhal přímo českému králi, tj. Leopoldu I. a k vydání Sattlerové a jejímu podrobení se právu útrpnému bylo nutno opatřit králův souhlas. Leopold, přestože byl vzdělaným člověkem a zastáncem mnoha reforem, byl rovněž zapřísáhlým katolíkem a samozřejmě věřil, že čarodějnictví je největším kacířstvím, tudíž proces povolil a v roce 1681 pověřil pražský apelační soud zastupováním při konečném řešení šumperských čarodějnických procesů.¹⁶⁹ Navzdory snaze svého manžela, nabízejícího kauci, a podpory významných obyvatel města byla Sattlerová držena ve vězení a mučena. Samozřejmě se ke všemu doznala a za spoluviníky označila kromě všech členů své rodiny¹⁷⁰ i šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera¹⁷¹ a rýmařovského faráře Jana Františka Babsta.

Proti Bobligovu postupu se začal zvedat odpor zejména mezi venkovskými duchovními, kteří dávali odsouzeným poslední útěchu a dozvídali se strašné věci. Pod vlivem poprav dalších 5 žen, které na hranici prosily Ježíše Krista o odpuštění za to, že při mučení označily za čarodějnice nevinné ženy, sepsali losinský farář Tomáš König, rapotínský kaplan Jiří Antonín Lachnit a sobotínský farář Matyáš Schmidt protest proti činnosti inkvizičního tribunálu a poslali jej olomouckému biskupovi. Poté, co se o tom Boblig dozvěděl, začal systematicky rozšiřovat o

¹⁶⁹ Toto přenesí pravomoci bylo zřejmě důsledkem válek s Turky a královou zaneprázdněností tímto problémem (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 197).

¹⁷⁰ Marie Sattlerová označila za čarodějnic dokonce svou dceru, jejího snoubence a svého manželka, všichni byli samozřejmě podrobeni mučení a jejich výsledky zapsány. Kašpar Sattler dokonce uvedl, že byl svědkem jak jeho manželka byla korunována za královnu čarodějnic a děkan Lautner za krále...v záznamu výslechu je doslova uvedeno: ...když banket skončil, tak se tancovalo, skákalo a souložilo. Vznešený pekelný kníže šel první s královnou, další s ní byl děkan, třetí byl Tschum a čtvrtý bývalý farář v Losinách Tomáš König, kteréžto 4 jsem v tělesné podobě a jasně viděl, že s mou ženou, která byla tehdy královnou, prováděli rozkoš... (Spurný, F. a kol.: *Šumperský farář...* s. 52).

¹⁷¹ Kryštof Alois Lautner žil v letech 1622 – 1685 a byl to katolický duchovní, šumperský děkan, magistr práv a filosofie, který byl velmi populární skrz své vědomosti a dobrou povahu, v oblasti rekatolizace byl velmi umírněný. V roce 1998 byla při olomouckém arcibiskupství zřízena komise, která zkoumala protokoly, výpovědi i rozsudky inkvizičního soudu, v červnu 2000 odhalil v Šumperku olomoucký arcibiskup Jan Graubner děkanu Lautnerovi pamětní desku a omluvil se za díl viny církve na procesech, dodal však, že soudy, které odsoudily k smrti více než sto lidí, zřídila světská moc (Tamtéž, s. 8-9).

autorech protestu pomluvy, nechal dokonce zatknout Königovu schovanku Alžbětu Moserovou a fakticky díky psychickému vydírání a zastrašování a poměrně dobrému vztahu s olomouckým biskupem tento protest naprosto potlačil.

Mezitím ostatní zatčení na Bobligův nátlak označovali shodně Lautnera a celou Sattlerovu rodinu, včetně snoubence jedné z dcer zámožného mydláře Jana Přerovského, za čaroděje a přisuzovali jim typické čarodějnické atributy.

Další událostí, která „ospravedlňovala“ krutost a intenzitu procesů, bylo turecké obléhání Vídně, které se stalo ideálním nástrojem protičarodějnické propagandy, jelikož Bůh prý seslal Turky jako trest za podporu a šíření čarodějnictví.

Zajímavým je zde institut tzv. čarodějnických modliteb, jednalo se o jakési říkanky, které měly sloužit k přivolávání "galánů" a byly údajně dílem samotného ďábla. Pravda byla ovšem taková, že je vymýšlel Boblig a ženy se je musely učit nazpaměť, důraz byl kladen zejména na vulgárnost a sexuální symboly, což opět ilustruje aspekty Bobligova charakteru.¹⁷²

Vzhledem k tomu, že Lautner spadal pod církevní justici, bylo třeba k jeho zatčení souhlasu olomouckého biskupa. Ten si dal 5 let na čas, ale nakonec jej udělil. Během těchto let Lautnera čím dál více lidí označovalo za vůdce čarodějnické sekty, která se scházela na Petrových kamenech, kde byly páchány ty nejabsurdnější věci. V roce 1682, tj. po 4 letech věznění byla Sattlerova rodina popravena, spolu s nimi i Lautnerova hospodyně Zuzana Voglicková a Marie Peschkeová, manželka bývalého šumperského rychtáře. Z délky věznění je rovněž patrná Bobligova hamižnost a krutost, se kterou protahoval procesy, jelikož každý den vězení, jakož i mučení a

¹⁷² Část jedné z takových "modliteb" zní: Zelená, žlutá a bílá / je mého galána Czersche díra / Tlusté varle a dlouhý ocas / je mi milejší než můj růženec... (Tomašík, Marek: *Čarodějnické modlitby jako specifický problém čarodějnických procesů*, Sborník SVK OU, 1996, s. 69-80).

popravu, si museli obvinění platit z vlastních prostředků. Bobligova důslednost se projevila i při procesu s Janem Přerovským. I přes intervenci jeho bratra u císaře Leopolda I. ho Boblig díky léčce nechal popraviti.

Lautnerův osud byl biskupovým souhlasem s užitím práva útrpného zpečetěn, navzdory tomu, že mučení 3 krát vzdoroval a tudíž měl být propuštěn. Boblig jej i proti tehdejší praxi nechal mučit 10 krát, což Lautnera zlomilo a přiznal se ke všem absurdním obviněním, která ovšem vždy po mučení odvolal. K jeho finální popravě bylo třeba souhlasu olomouckého biskupa a knížete z Lichtenštejna, oba po počátečním váhání poměrně nepochopitelně souhlas udělili. Zejména biskupovo rozhodnutí je poměrně překvapivé zejména k faktu, že svým souhlasem potvrdil, že člen římsko-katolické církve je čaroděj. Rozsudek smrti byl vynesena 1. září 1685¹⁷³. Před popravou byl Lautner v kostele degradován a nakonec v roce 1685 upálen, až do své smrti tvrdil, že je nevinen, což mělo pozitivní ohlas jak u 20 tisícového davu, který se na jeho popravu přijel podívat, tak i u šumperského lidu, u kterého se stále těšil oblibě.

¹⁷³ Rozsudek nad děkanem Lautnerem z 1. září 1685 zněl takto: Kryštof Lautner, bývalý děkan v Šumperku, usvědčený nejen mnohými výpověďmi mužů a žen, rozsudky a právem potrestanými, kteří vesměs až do své smrti na těchto výpovědích neodvolatelně setrvali, výpovědi útrpné i dobrovolné odpřisáhli a byli jimi usvědčeni, ale též vlastními po mučení dobrovolně přiznanými, navíc svými výpověďmi a vyznáními víckrát vlastnoručními podpisy potvrdil, že příšernými a hnusnými mrzkostmi nenáviděl urozený Boží Majestát, mnohokrát se účastnil čarodějnických schůzí a setkání na Petrových kamenech, oddával se zlému nepříteli, zřekl se Boha a jeho milých svatých, svatou posvěcenou hostií samotnou nejenže zneuctil, ale vložil do boty a nadto s ní se svými společníky a rouhačkami tancoval, navíc k ještě většímu zpronevěření této ji rozdělával jiným čarodějníkům a čarodějnicím a tím zavdal podnět štítiti se této, s řečenými velesvatými hostiemi páchal takové svévolnosti, že žádný křesťanský jazyk vysloviti je nemůže. Dále že mše svaté obětoval ďáblu a že se dopustil mnoha svatokrádeží a zneuctil Boha tím, že svatokrádežně zpovídal, že v Pustých Žibřidovicích o svátku na připomínku Utrpení Páně pověšeného beránka první uhodil prutem, mnoho novorozených dětí obětoval zlému nepříteli a neplatně je pokřtil, též kajícíníky, kteří se u něho zpovídali, neabsolvoval, s duchy mnohými jinými, matkami a dcerami, se nespočetněkrát smyslně spojoval, po celou dobu svého uvězení nedal najevo sebemenší kajícnost, svá přiznání a výpovědi začasté zlomyslně odvolával a ještě ustavičně dával najevo svou zatvrzelost. Když biskup místo dřívějšího inkvizitora nyní po vynesení rozsudku v tomto vyšetřování nynější delegované kolegium ustanovil, to při zvažování těchto tak četných nahromaděných velkých mrzkostí a ohavných činů, při uvážení všech okolností, jak tyto mrzkosti zmírnit a jak rozmnožit péči, takto nalezlo právem : že on, Kryštof Lautner, má být zbaven všech duchovních hodností a úřadů, degradován dle kanonických práv, poté předán do rukou katových a jeho tělo se má na popravišti veřejně a zaživa až na popel spálit, což jemu bude zcela zaslouženým trestem, jiným však k zošklivení, varování a k příkladu. V Olomouci dne 1. září 1685. Jindřich František Boblig z Edelstadtu. Eliáš Isidor Schmidt. (Spurný, F. a kol.: *Šumperský farář...*, s. 56-57).

Ani po Lautnerově smrti procesy neustávaly, ovšem postupně se nad nimi začala zvedat stále větší vlna odporu, zejména z důvodu, že jednak většina zámožných měšťanů byla vyvražděna, pověst Šumperku v okolí velice utrpěla, a s tím souvisel značný hospodářský úpadek. Dalším důkazem o vlastním smyslu Bobligových procesů byl případ Zuzany Prosigerové, které, ačkoliv se k čarodějnictví přiznala, udělil Boblig milost, jelikož finanční situace její rodiny ani nestačila k pokrytí nákladů odsouzení. Navíc další komplikace nastala, když zatčená Eva Umlafová uvedla, že na čarodějném sabatu viděla Bobliga a další členy tribunálu, za což zaplatila smrtí ještě ve vězení, činnost losinského tribunálu byla vzhledem k značným protestům pozastavena.

Boblig se proto pokusil přemístit své stanoviště do bohaté Olomouce, proto u obviněných čarodějnic vynucoval udání zámožných olomouckých měšťanů. Nicméně olomoucký purkmistr spolu s konšely zakročili a císař Leopold I. kromě toho, že Bobligovi neumožnil založení inkvizičního tribunálu v Olomouci, tak mu nakázal, aby dodržoval předepsaný postup a nepřekračoval své pravomoci, obsahově stejný příkaz byl doručen i losinskému tribunálu pražskou apelací.

V roce 1696 byla s konečnou platností ukončena činnost šumperského i losinského tribunálu, kterým padlo za obět v Šumperku 27 žen a 21 mužů a v Losinách kolem 50.

Navzdory tomu, že šumpersko-losinské procesy měly méně obětí než jesenické a ve srovnání se světem byl jejich počet opravdu nízký, tak patří k těm nejodpornějším čarodějnickým procesům. Zde hlavní roli hrála Bobligova hamižnost a krutost, která je podle mého názoru ještě horší než náboženská zaslepenost. Osobnost inkvizitora Bobliga byla podle mého názoru největší příčinou těchto justičních

vražd, samotný strach z čarodějnic by zřejmě k rozpoutání procesů v tomto měřítku nestačil.

4.4.3 vampyrismus a další případy čarodějnických procesů

Za další formu čarodějnictví byl považován vampyrismus, což jsou pověrečné představy o možnosti návratu mrtvého jakožto vampýra škodícího lidem.

Z kroniky opata Neplacha se dochovaly 2 záznamy o existenci upírů již ze 14. století. Konkrétně se jedná o případ pastýře Myslaty z vesnice Blov, který roku 1336 zemřel a poté po nocích škodil ostatním obyvatelům vesnice do té doby, než byl probodnut kůlem a spálen. Ve druhém, téměř totožném případě, se jedná o ženu hrnčíře Ducháče Brodku, která po své smrti v roce 1344 také vstala z mrtvých a všemožně škodila.

Další kronikář, Jan Beckovský, zaznamenal v Turnově případ měšťana Štěpána Hubnera, který musel být po své smrti v roce 1567 exhumován, stát a spálen, jelikož byl podezírán z vampyrismu. Během 17. století se podobné případy udály i v Ivančicích, Bruntále, Šumperku a Moravském Berouně. Víra v upíry, tejně jako v čarodějnice a jiná nadpřirozená stvoření, byla v myslích tehdejších lidí hluboce zakořeněná, naštěstí díky samotné podstatě vampyrismu nemohlo dojít k procesům a vraždění nevinných lidí, jako tomu bylo u čarodějnic. Jsou však známy případy davové psychózy související s podezřením z vampyrismu, které skončily hanobením hrobů a zneuctíváním zesnulých.¹⁷⁴

Co se týče dalších procesů s čarodějnicemi, tak se naštěstí neopakovaly situace s masovými procesy jaké se odehrály např. na Šumpersku a jednalo vždy o výhradně individuální případy na různých místech českých zemí, které mezi sebou nemají žádnou souvislost.

¹⁷⁴ Např. v roce 1755 bylo ve Svobodných Heřmanicích na místním hřbitově vykopáno 29 nebožtíků podezřelých z vampyrismu (Šindelář, B.: *Hon...*, s. 215).

Opět na pozadí smolných knih uvedu případy, které se po Bílé hoře v českých zemích odehrály.

Smolná kniha města Lipníka psaná v letech 1594 až 1627 obsahuje 3 případy obvinění z čarodějnictví. Lipnické právo ve středověku příslušelo do oblasti práva magdeburského a právní naučení bral v Olomouci, ale jak dokládá sama smolná kniha, tak většinu případů řešil městský soud v Lipníku samostatně, dokonce měl i vlastního kata.¹⁷⁵

První případ se týká Jakuba Pastýře z Lazník obviněného z krádeže koní a čarodějnictví z června 1600. Ten, se podroben právu útrpnému dozal k absurdnímu činu a to, že od chyleckého pastýře koupil čerta a ten na jeho žádost zabíjel cizí ovce a způsobil krupobití.¹⁷⁶ Z těchto skutky proti 1. a 7. přikázání mu byly katem vyřezány 2 pruhy kůže ze zad a poté byl upálen. Další 2 případy z roku 1619 spolu skutkově i osobově souvisí, ale bohužel se ze zápisu nedozvíme, jaký byl uložen trest. Oba ale opět souvisí s kouzly majícími škodit dobytku a v případě Kateřiny Crbonky i s výrobou prášku mající přivodit smrt. Je patrné, že většina lidových magických praktik měla úzkou souvislost se zemědělstvím a chovem dobytka, který byl v podstatě zdrojem jediné obživy prostého lidu a proto jeho produktivita byla esenciální a dá se říci, že „stála“ za provádění kouzel. Jak se dovídáme z výpovědi 2. obviněné Anny Boudky, tak škála jejích kouzelných praktik škodících domácímu zvířectvu byla opravdu široká.¹⁷⁷

¹⁷⁵ V městském archivu se dochovaly používané právní sbírky – jednalo se o Knihu Tovačovskou, Koldínova městská práva a sbírku magdeburského práva (Marada, Miroslav: *Smolná kniha města Lipníka*, Přerov 1994, s. 12).

¹⁷⁶ Jakub Pastýř doslova vyznal: Nejprve po smrti toho pastýře, od něhož toho čerta koupil, jsa na jeho místě přijat za pastýře do Chylec, když stádo pásal, tehdy toho čerta poslal po způsobu vlčím na jiná stáda, aby je dávil, avšak aby jich nesnídal. Druhé, když pak jeho za pastýře v Chylcích míti nechtěli, tehdy toho čerta vypustivše z sklenice, povětší a krupobití způsobil, takže na Chylecku i na gruntech pana hejtmána zemského na Rokytnici až po Vinaře nějakou částku zasáhlo a ourodu zemskou na poli potlouklo (Tamtéž, s. 29 – 30).

¹⁷⁷ Přiznala se k otravování krav prachem z rozemletých žab, zabraňování kravám v doživosti, napomáhání slepicím ve snášení vajec...např. uvedla: „Na Štědrý den a na Boží narození že jsou brývaly hlínu z 9 kopců krtičních a obilí všelijaké aby se dalo do té hlíny a to by udělalo do mastnice a dávatí to slepicím, že budú nésti mnoho vaječek, po 2 za den (Tamtéž, s. 47).

Krevní kniha městečka Bojkovic, psaná v letech 1630 - 1721 uvádí 3 případy čarodějnictví. Bojkovická krevní kniha je rovněž zajímavá svým obsahovým uspořádáním, kdy nepostupuje chronologicky, ale rozděluje hrdelní trestné činy do jednotlivých oddílů. Rovněž z ní vyplývá velká závislost na vyšším právu, patrná z dochované dokumentace v podobě naučení. První zaznamenaný případ pochází z roku 1630 a týká se Kateřiny Shánělky, obviněné z čarodějnictví a z navádění dětí, aby pro ni konaly kouzla většinou za účelem léčení dobytka, přivolání hospodářské prosperity a škodění ostatním. Za své činy byla uznána vinnou a popravena stětím. Druhý případ hovoří o žalobě farské hospodyně Kateřiny Kukuškové na Zuzanu Ouředníčkovou pro čarodějnictví a pomluvy, ta za to byla odsouzena k trestu utopením, který jí byl ale změněn na stětí mečem.¹⁷⁸ Spolu se Zuzanou Ouředníčkovou byli za napomáhání uvěznění i Kateřina Mrázková a Zuzana Žáčková, které byly ovšem pod výstrahou propuštěny. Třetí a nejrozsáhlejší případ se zabývá obviněním Kateřiny Divoké, Pavla Hetenky, Doroty Juříčové a 6 dalších luhačovskcých žen z kouzelnictví. Tito byli zkoušeni ordáliemi majitelem panství a předáni k dalšímu hrdelnímu soudu. Z případu opět vyplývá velká vázanost právním naučením vyššího uhersko-brodského soudu, které dávalo instrukce, jak dále postupovat, schvalovalo použití práva útrpného a především i zapůjčovalo kata. Zápisy z krevní knihy opět ilustrují typické lidové čarodějné praktiky, obviněný Pavel Hetenka se dozal ke škodění dobytku¹⁷⁹, stejně jako Kateřina Divoká, která za

¹⁷⁸ Purkmistr a rada Bojkovic za účelem vyjednání lehčího trestu psal purkmistru Uherského Brodu: ...aby nějaká lehčejší smrt (totiž mečem) ji učiněna býti mohl, tou příčinou J.M. pán náš milostivý, prohlédajice více k milosrdenství nežli ke spravedlnosti, tak se jest laskavě nakloniti a nám, abychom toto stěžné a schvální psaní V.M. učinili, dostatečně poručiti ráčil (Verbík, A.: *Krevní kniha...*, s. 27).

¹⁷⁹ Doslova dozal, že: ...kopával hlísty v tvrdém trávníku a ty na droboučké kousečky posekal a do medu dával, a když dobytče nohu zlámě...že to on učinil a tou klisnu umořil a Čert mě na to navedl...(Tamtéž, s. 109).

účelem zvýšení doживosti svých krav.¹⁸⁰ Oba byli odsouzeni k trestu smrti, Kateřina Divoká k upálení na hranici a Pavel Hetenka ke stětí, nicméně jak dokládá zápis z krevní knihy, „z milosti práva“¹⁸¹ byl Kateřině Divoké trest změněn na stětí a následně zahrabání do země. Zbylé vyslýchané Dorota Juricová, Markéta Semelová, Markéta Talaška a Kateřina Švašice byly vzhledem k nedostatku důkazů propuštěny pod rukojemstvím.

Z Prahy se dochoval případ jisté věštkyně, která byla v roce 1671 za svou činnost potrestána vězením, v Kundraticích byl v roce 1677 popraven mečem Šimon Kytlín za výrobu medikamentů, které měly škodit lidem i dobytku, jeho případ ovšem spíše naplňuje skutkovou podstatu travičství. Říčanské případy čeledínů, kteří se pomocí magie snažili zvýšit efektivitu svých koní, také skončily pouze výstrahou a pokutou.

V Prčicích byl v letech 1698 – 9 veden případ s Annou Pištěkovou, která byla pro pověrečné praktiky za účelem uzdravení dítěte, obviněna z čarodějnictví, záznam o trestu se bohužel nedochoval.¹⁸²

Dalším byl případ Matěje Rotha, který byl na Rokycansku souzen roku 1691 za cizoložství a čáry, za což měl být sťat, nicméně rozsudek byl změněn pouze na 1 rok nucených prací. Na Rokycansku probíhalo i v 18. století několik procesů, nicméně většina z nich skončila mírně, posledním dochovaným je případ z roku 1783, kdy byl jistý muž souzen pro čáry a kouzla.¹⁸³

¹⁸⁰ „Až k půlnoci bylo, jsem šla s tou ženou domů. Vyjdúce ze šenku na násyp, dávala mi ta žena nějakou šatu mokrou, abych ji krútila. Ta šata byla okrouhlá a na ná bílyma nitma kříž vyšitý, a abych za ňou říkala, mne nutila. Já jsem tej šat kroutit nechtěla ani za ní říkat, jako by mě anděl boží řekl, abych toho neříkala. A ona mne nutila: „Takto říkej, aby čert všeckým dětem hlavy postrhal.“ Item k tomu s epřiznat musím, když mne táž neznámá žena tou napředsanou šatú kázala krútiti, já jsem ji stiskla a hned z ní počalo husté mléko téci.“ (Tamtéž, s. 108).

¹⁸¹ Tamtéž, s. 118

¹⁸² Havlůjová, Martina. *Ženská kriminalita ve světle smolných knih 16. – 18. století*, <http://dspace.upce.cz>, 1999, Dostupné < na dspace.upce.cz/bitstream/10195/32525/1/CL14.pdf>

¹⁸³ Círonis, Petr.: *Historie města Rokycan, I. díl*. Rokycany 1993, s.67

Z Vlašimi se dochovaly záznamy o 3 případech čarodějnicství, zajímavé je, že se týkaly pouze mužů - v roce 1712 zde byl upálen Jan Svoboda za svatokrádeže a čarodějnicství a roku 1730 Jiří Šídlo pro tzv. kouzelnictví, oba byli upáleni „humánnějším“ způsobem, tj. byli před upálením uškrceni. Otec Jiřího Šídla, Václav, byl pro za tentýž čin nucen přihlížet popravě svého syna a odsouzen na roky nucených prací.¹⁸⁴ V Chlumci nad Cidlinou byla ještě v roce 1747 souzena pro podezření z čar a kouzel Dorota Kouhoutová, která byla sice nejprve uvězněna, ale poté prpuštěna na revers, takže je zde jož patrná tendence ustupovat od hrdelních trestů.¹⁸⁵

Jeden z posledních případů se odehrál v Jistebnici v roce 1755, kdy místní obyvatelé osočili ovčáka Jana Poláka ze soustavného škodění jejich dobytku, za což mu měl být udělen trest smrti. Apelační soud, mající rozsudek potvrdit, poslal případ k došetření, jelikož prý nebylo ze spisů patrné, zda má Polák ďábelská znamení a zda uzavřel pakt s ďáblem. Poté, co byla císařovně Marii Terezii v roce 1756 dána jeho žádost o milost, znechucena pověřčivostí a hloupostí svých poddaných, vydala rezoluci, ve které čarodějnicství označuje za hloupou pověru a proto pro příště zakazuje používání práva útrpného a jiného hrubého zacházení s obviněnými a všechny další případy domnělého čarodějnicství chce nechat na vlastním posouzení.¹⁸⁶

Jelikož tato rezoluce neplatila pro Moravu, zasahovala císařovna ještě jednou v případě Marie Logomerové, obviněné z čarodějnicství a odsouzené k smrti v Kříženci v roce 1758, kdy rozsudek zrušila a ženu nechala propustit.¹⁸⁷

Z tohoto popudu byl v roce 1766 vydán „Artikul o čarodějnicství“, o němž se zmiňuji v 2. kapitole své práce a

¹⁸⁴ Vopálková, Renata: Spravedlnost ve Vlašimi. *Zpravodaj Štěpánovska*, 2007, roč. 1, č. 4, strana 15

¹⁸⁵ Francek, Jindřich: Chlumecké hrdelní příběhy, Praha 1993, s.96

¹⁸⁶ Klabouch, J.: *Staré české...*, s. 109

¹⁸⁷ Šindelář, B.: *Hon...*, s. 216

který se promítnul v podobě odstavce č. 58 do nového trestního zákoníku „Constitutio Criminalis Theresiana“ a v roce 1766 byla zrušena i tortura.

Definitivní tečku za čarodějnickými procesy představuje Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně Josefa I. z roku 1796, ve kterém se skutková podstata zločinu čarodějnictví již neobjevuje.

ZÁVĚR

Čarodějnické procesy představují jedny z prvních masových justičních vražd, při nichž zemřely tisíce obětí, přesné číslo je nemožné zjistit, jelikož spousta záznamů se nedochovala a i názory historiků se různí. Obětímělo být od 100 tisíc až k 1 milionu popravených, k čemuž by bylo nutno přičíst i osoby zahynuvší během pobytu ve vězení.

K masovému pronásledování čarodějnic docházelo od 15. století, paradoxně tedy v době renesance a humanismu. K tomuto značně přispělo založení inkvizice a růst jejích kompetencí a vlivu.

K zásadnímu posunu ale došlo již ve 14. století, kdy se objevilo démonologické učení, které v čarodějnictví vidělo organizovanou sektu kacířů, se kterou je třeba bojovat všemi světskými i duchovními prostředky. Za duhovenstvo se pronásledování kacířů a čarodějnic věnovala inkvizice a jakmile se čarodějnictví stalo skutkovou podstatou trestného činu, zakotveného v právních rádech jednotlivých států, probíhalo jeho stíhání i na poli světských soudů. Poté, co byl proces akuzační nahrazen procesem inkvizičním, byly značně usnadněny podmínky pro usvědčování čarodějnic, k čemuž kromě jiného přispělo i téměř neomezené užívání práva útrpného jako nejen řádného, ale fakticky nejdůležitějšího důkazního prostředku.

Skutková podstata čarodějnictví navíc byla lidem na rozdíl od podstaty kacířství všeobecně chápána a podporována, proto se prohlášení čarodějnictví za kacířství jevílo jako nejen účelný, ale především chytrý tah, jak nenásilně přinutit lidové vrstvy k podpoře potírání kacířských hnutí. Vzhledem ke složitým dogmatickým otázkám a drobným teologickým detailům, které od sebe různé druhy herezí odlišovaly způsobem, který byl poměrně složitý pro plné pochopení i těch největších myslitelů své doby, bylo

nutné kacířství přiblížit prostému lidu a určitým způsobem jej zhmotnit, k čemuž čarodějnictví bylo ideálním prostředkem jako nositele odpovědnosti za veškeré špatnosti a hrůzy, které jej postihují.

Je třeba si uvědomit, že tehdejší Evropa se prakticky permanentně potýkala s válečným stavem, epidemiemi moru, poměrně častou neúrodou a s tím spojeným hladomorem, navíc docházelo k složitým politicko-náboženským formováním jednotlivých států, které se snažily poskytnout svému lidu větší bezpečí, pozměnit národní psychologii s cílem upevnit panovnickou, popř. církevní moc. Každé lidské společenství navíc potřebuje ke svému fungování a směřování k pospolitosti nepřítel, jakéhosi obětního beránka, který ponese zodpovědnost za všechny negativní jevy, s nimiž se musí potýkat a tím se staly čarodějnice. Nic lidí nespojí tolik, jako když se mají vůči komu vymezit a na koho svést vše špatné.

Navíc je z tehdejšího patriarchálního pojetí světa se sklony k misogynství jasné, proč většinu obětí tvořily ženy, které v dobovém pojetí představovaly tu slabší polovinu lidstva. Teorie ženy - čarodějnice byla navíc podporována i soudobou literaturou a to nejen absurdními literárními braky fanatických mnichů jako byli autoři Kladiiva na čarodějnice Jakob Sprenger a Heinrich Kramer, ale i velkých filosofů a myslitelů jako byl Tomáš Akvinský či Martin Luther. Víra v čarodějnice jako posluhovaček Dábla plánujících spiknutí s cílem svržení křesťanství byla přiživována v lidech nejen pomocí literatury, ale i lidové slovesnosti, výtvarného umění...Dábel získal novou podobu, od jeho původního chápání jako padlého anděla se proměnil v rohatou zrudu, ztělesnění Zla a čarodějné praktiky, se kterými je lidstvo spojeno od nepaměti, se staly místo dřívějšího obdivu či bázně předmětem perzekucí.

Značný vliv na masovost procesů měla i reformace, vznik nových církví jako byla kalvinistická a luteránská, které stejně jako církev katolická projevaly značnou netolerantnost a náboženské konflikty v podobě vyřizování si účtů mezi jednotlivými konfesemi tvořily podklad pro mnohé procesy. Bylo by ovšem krátkozraké nahlížet na čarodějnické procesy pouze z hlediska náboženství, musíme k nim přistupovat spíše komplexně a považovat je za důsledek hlubokých změn, jimiž procházela celá západní kultura od středověku až po současnost.

Konkrétní politicko-náboženská situace v jednotlivých zemích je rovněž odpovědí na otázku proč se různí intenzita honů na čarodějnice v těchto zemích. Důležitým faktorem je rovněž právní zakotvení zločinu čarodějnictví a procedurální postup v jednotlivých zemích, jelikož je z logiky věci patrné, že v např. zemích, které neužívaly právo útrpné jako důkazní prostředek, téměř nikdy nevznikal efekt domina a výše obětí je mnohem nižší než v zemích, které torturu užívaly. Stejně tak funguje nepřímá úměra mezi stabilitou a prosperitou daného státu a intenzitou honů na čarodějnice.

Co se týče čarodějnictví v našich zemích, první pramen projevující nesnášenlivost k čarodějnicím pochází od knížete Břetislava ze 12. století. Skutková podstata zločinu čarodějnictví je právně zakotvena až v Koldínových městských právech a ve spoustě dalších subsidiárních pramenech jako byla Carolina a Ferdinandea. Vývoj procedurálního postupu v zacházení s kacíři a čaroději od přechodu z procesu akuzačního k invizičnímu, založení pražského apelačního soudu a habsburská tendence k násilné rekatolizaci a odpor k ní byly rozhodně dalšími důvody ke vzniku větších procesů zejména po Bílé Hoře. Před Bílou Horou bylo čarodějnictví pouze řídkým endemickým jevem, který byl často trestán v souvislosti s jinou trestnou

činností, což je jeden ze základních znaků honů na čarodějnice v českých zemích. Jak dokazují smolné knihy, tak spousta pachatelek a pachatelů byla vinna především jinou trestnou činností. K nejčastějším patřilo travičství, vraždy a krádeže, nicméně vzhledem k soudobému chápání čarodějnictví jako v podstatě nejvážnějšího zločinu, byli trestáni jako čarodějové či čarodějnice. Záměrně uvádím mužský i ženský rod a to z důvodu, že ačkoliv v evropském měřítku bylo čarodějnictví primárně ženský zločin, tak v českých zemích je vysoké procento mužů odsouzených jako čarodějníci. Výjimečně zajímavé jsou např. Nymburské procesy, kdy počet odsouzených žen je vůči mužům zanedbatelný. Roli v tom hrály jednak mocenské spory v případě Nymburska, ale i výše zmiňovaná kriminalizace čarodějnictví v součinu s jinou trestnou činností a v případě šumpersko-losinských případů Bobligova snaha se obohatit bez ohledu na pohlaví pachatele.

Dá se rovněž říci, že až na několik excesivních případů bylo čarodějnictví posuzováno poměrně mírně, i přes aplikaci inkvizičního procesu. Touto mírností je chápána nikoliv mírnost v ukládání trestů, ale spíše četnost obvinění a fakt, že často nedocházelo k masovému upalování apod. Smutnými výjimkami z tohoto relativně rozumného přístupu, rozumného alespoň co se týče srovnání se sousedními zeměmi, jsou případy na Jesenicku, Šumpersku a Losinsku. V jejich pozadí se odrazila nejen 30 letá válka, která zpečetila habsburský absolutismus, ale byla to i jistá reakce vrchnosti, jak potrestat vzpurné poddané a skryté protestanty. Čarodějnictví začalo být považováno za *crimen exceptum* a tudíž perzekuováno všemi možnými prostředky. Pražský apelační soud, který měl být odvolacím orgánem a dozírat na formální správnost rozsudků, to nečinil, olomoucký biskup je zaštilil svou autoritou a ze subsidiárně používaných právních předpisů, tj. Caroliny a

Ferdinandey byla využívána pouze ustanovení napomáhající usvědčení obviněných a znemožňující se procesně bránit. Spolu s postavou soudce Jindřicha Františka Bobliga z Edelstadtu se čarodějnické procesy staly prostředkem k vypořádání osobních účtů, likvidaci odpůrců těchto procesů a v neposlední řadě hmotnému prospěchu. Obzvláště zvráceným se pak jeví případ šumperského děkana Kryštofa Aloise Lautnera, který byl jako snad jediný představitel katolické církve upálen, slabou útěchou je fakt, že byl po více jak 300 letech rehabilitován.

Až vláda Marie Terezie učinila přítrž těmto procesům, ačkoliv zločin čarodějnictví byl stále formálně zakotven v trestním zákoníku, odkud zmizel až při jeho rekodifikaci Josefem II.

Důležitost posouzení čarodějnických procesů podle mého názoru spočívá ve faktu, že je možné v nich najít paralely např. s pronásledováním Židů za 2. světové války, s vypjatým antikomunismem v USA v éře tzv. mccarthysmu, s perzekucemi politických odpůrců v sovětských zemích, s likvidacemi obyvatel v některých afrických státech...Mechanismy těchto „honů“ jsou ve většině případů podobné a stejně nebezpečné - postupující od zhoubné teorie, přes přesvědčení lidových vrstev, až po hysterické pronásledování spojené s dyfamací a obviněním většinou nevinných obětí a násilnou perzekucí. Smutným faktem je, že podklad pro tyto perzekuce je legálně zakotven, byť na omezenou dobu, v právních rádech daných zemí, což je v očích veřejnosti může ospravedlňovat. Bohužel uvedené mechanismy nejsou není nikterak těžké, obzvláště ve vypjatých dobách, a nejsou pouze doménou chudých a slabých států. Nezbyvá než doufat, že se obdobné procesy již nebudou opakovat a žádné další hony na čarodějnice či jiné nepohodlné osoby prováděny nebudou.

PRAMENY:

- ◆ Bičík, Zdeněk: *Knihy smolné*, Hradec Králové 1969
- ◆ Bisinger, Zdeněk, Bisingerová, Marie: *Manuály práva útrpného (Smolná kniha) 1521 - 1571*, Kutná hora 1987
- ◆ Brikcí z Licka: *Práva městská M. Brikcího z Licka*. /upravili Jireček, Josef a Hermenegild/, Praha: Právnická jednota, 1880
- ◆ Cironis, Petr: *Kniha černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573-1630* (s přílohou pozdějších čarodějnických procesů). Rokycany 1994
- ◆ Jílek, František: *Vyznání na mučidlech: texty ze starých knih černých, jinak smolných*, Praha: Fr. Borový, 1937
- ◆ Kristián z Koldína, Pavel: *Práva městská Království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jejich sumou*. /upravil Jireček, Josef/, Praha: Všehrad, 1876
- ◆ Marada, Miroslav: *Smolná kniha města Lipníka*. Přerov: Státní okresní archiv, 1994
- ◆ Pánek, Jaroslav: *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617 - 1751*. Praha 1977
- ◆ Verbík, Antonín: *Černá kniha městečka Bojkovic*. Uherské Hradiště 1971
- ◆ Verbík, Antonín, Štarha, Ivan: *Smolná kniha velkobítešská*, Brno 1973

LITERATURA:

- ◆ Bílý, Jiří. Libor: *Právní dějiny na území České republiky*. Praha: Linde, 2003
- ◆ Cavendish, Richard: *Dějiny magie*, přeložila Eva Karásková a Marian Siedloczek. XYZ s.r.o., 2008
- ◆ Cekota, Vojtěch: *Čarodějnické procesy v Přerově*, Kultura Přerova, ročník 30, číslo 10, 1987
- ◆ Cironis, Petros: *Historie města Rokycan, I. díl*. Státní okresní archiv Rokycany, Rokycany, 1993
- ◆ de Certau, Michel: 1999. '*The theatre of the possessed.*' *In The possession at Loudun*. Transl. M.B. Smith. Chicago and London: University of Chicago Press
- ◆ Dacík, Tomáš: *Z dějin inkvizice*. Brno: CERM, 1997
- ◆ Doušová, Hana: *Kutnohorské čarodějnice v 16. století*. Pardubice 1999
- ◆ Francek, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, 1999
- ◆ Franzen, August: *Malé církevní dějiny*. Praha 1995
- ◆ Grigulevič, Iosif.Romualdovič: *Dějiny inkvizice*. přeložila Vlasta Boudyšová. Praha: Svoboda, 1973
- ◆ Guyleiová, Rosemary: *Encyklopedie čarodějnic a čarodějnictví*, Praha:Olympia, 1997
- ◆ Herczog, Jiří: *K trestnímu postihu blasfemie*, Trestní právo, 2007, ročník 12, č. 4
- ◆ Hroch, Miroslav, Skýbová, Anna: *Králové, kacíři a inkvizitoři*, Praha: Československý spisovatel, 1987
- ◆ Chalupa, Jiří: *Invizice: stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007
- ◆ Kadlec, Jaroslav: *Církevní dějiny I-III*. Praha 1974
- ◆ Kapras, Jan.: *Právní dějiny zemí koruny české I*. Praha 1913
- ◆ Klabouch, Jiří: *Staré české soudnictví, jak se dříve soudívalo*. Praha: Orbis, 1967

- ◆ Kočí, Josef: *Čarodějnické procesy: z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. a 18. století*. Praha: Horizont, 1973
- ◆ Kolářek, Ladislav: Hon na čarodějnice. *History revue.*, č. 5, 2008, s. 9
- ◆ Kreuz, Petr: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*, Pardubice: Východočeské muzeum, 1996
- ◆ Kreuz, Petr: *Čarodějnické procesy na Nymbursku na počátku 17. století*, Praha: Karolinum, 1997
- ◆ Malý, Karel: *České právo v minulosti*. Praha: ORAC, 1995
- ◆ Malý, Karel: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003
- ◆ Malý, Karel: *K českému trestnímu právu 15. - 16. století*. Praha 1962
- ◆ Mráček, Petr: *Upalování čarodějnic a inkvizice: Mýtus a skutečnost*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2006
- ◆ Muchembled, Robert: *Magie a čarodějnictví v Evropě*, Volvox Globator, 1997
- ◆ Sivák, Florian, Malý, Karel: *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku*, Jinočany, H H, 1993
- ◆ Spurný, František: *Čarodějnické procesy 16. a 17. století*, Východočeské muzeum v Pardubicích a Historický klub - Pobočka Pardubice s finančním přispěním MŠMT
- ◆ Streeter, Michael: *Čarodějnictví: Tajné dějiny*, Mladá fronta, 2002
- ◆ Šindelář, Bedřich: *Hon na čarodějnice: západní a střední Evropa v 16. - 17. století*, Praha: Svoboda: 1986
- ◆ Štarha, Ivan: Velkobítešské čarodějnice, K poznání dějin „duchovního moru“ na západním Brněnsku, *Vlastivědný věstník moravský*, 2000, roč. 52, č. 2, s. 149
- ◆ Tomašík, Marek: *Čarodějnické modlitby jako specifický problém čarodějnických procesů*, SBORNÍK Z SVK OU, 1996
- ◆ Vacek, František, Alois: *Cesta z Kopidlna na Staré Hrady*, 1839

- ◆ Vaněček, Václav:, Dějiny státu a práva v Československu, Praha, 1976
- ◆ Vopálková, Renata: Spravedlnost ve Vlašimi. *Zpravodaj Štěpánovska*, 2007, roč. 1, č. 4, strana 15

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- ◆ Havlůjová, Martina. *Ženská kriminalita ve světle smolných knih 16. - 18. století*, <http://dspace.upce.cz>, 1999,

Dostupné < na <http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/32525/1/CL14.pdf> >

- ◆ Král, Ladislav. *Apelační soud v době pobělohorské*, www.apelacnisoud.webzdarma.cz, 2004. Dostupné < na <http://apelacnisoud.webzdarma.cz/texty/soud.html#obsazeni> >
- ◆ Brachtl, Zdeněk, Spurný, František: *Čarodějnické procesy*. <http://www.jesenicko.eu>, dostupné na <http://www.jesenicko.eu/cs/historie/carodejnicke-procesy.html> □

ÚDAJE O DIPLOMOVÉ PRÁCI STUDENTA - ANOTACE

Příjmení a jméno: Andresová Petra

Osobní číslo: P03001

Katedra: Teorie práva a právní dějiny

Vedoucí práce: doc. JUDr. Jiří L. Bílý Ph.D, Eq.M

1. Hlavní téma:

Čarodějnické procesy v Čechách a na Moravě

2. Název dle studenta:

Čarodějnické procesy v českých zemích

3. Název v angličtině:

Witch trials in Bohemia and Moravia

4. Anotace :

Ve své diplomové práci se zabývám tzv. čarodějnickými procesy, jejich původem, předpoklady, příčinami a následky, se zaměřením na čarodějnické procesy českých zemích. V prvních kapitolách se věnuji inkvizici a českému trestnímu právu té doby, jelikož je považuji za pilíře, bez kterých nelze čarodějnické procesy pochopit. Dále se zabývám čarodějnictvím jako fenoménem, jeho historickému vývoji a chápání v průběhu staletí. Poslední kapitola pojednává o čarodějnických procesech v českých zemích se zaměřením na jesenické a šumpersko losinské procesy, jejich politické pozadí a lidské faktory.

5. Klíčová slova :

čarodějnice, čarodějnictví, hon na čarodějnice, magie, církev, Ďábel, kacířství, právo, trestní právo, trest, výkon trestu, zneužití pravomoci, fenomén, inkvizice, inkvizicní proces, trestní řízení

6. Anotace v angličtině :

In my diploma thesis I deal with witch trials, their origin, presumptions, causes and consequences, with the intention of witch trials in Bohemia and Moravia. In first

chapters I attend to inquisition and old czech penal law, because I consider them as pillars within we couldn't correctly understand the witch trials. Further I deal with witchcraft as phenomenon, its historical evolution and comprehension during the centuries. Last chapter disserts on witch trials in czech countries focused on trials in the area of town Jeseník, Velké Losiny and Šumperk, their political background and human element.

7. Anglická klíčová slova :

witch, witchcraft, witchhunt, magic, church, devil, heresy, law, penal law, punishment, execution of punishment, abuse of power, phenomenon, inquisition, inquisitorial suit, oyer

8. Přílohy vázané v práci: ilustrace

9. Rozsah práce: 121 stran

10. Jazyk práce: CZ

